

Παραβέλα Άργους Ορεστικού

Η μαρτυρία των νομισμάτων

Αναστασία Περυσινάκη

Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

anperysi@gmail.com

ORCID ID: 0009-0005-5508-3215

ABSTRACT

The current publication studies the numismatic evidence unearthed in the site of Paravela, situated 1 km west from the ancient Diocletianoupolis and 2 km northwest from the modern settlement of Argos Orestikon. The archaeological excavations revealed a site of public use from 2nd century CE to at least 5th–6th century CE, with an early extra muros Christian Basilica, built on a previously dating roman building, as well as an important number of burials. The excavation findings are expected to shed light on the history of the region of western Macedonia during the Late Antiquity.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ: Η ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΚΑΙ Η ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ

Η πανεπιστημιακή ανασκαφή στην θέση Παραβέλα διεξήχθη κατά τα έτη 2009–2018, υπό τη διεύθυνση των καθηγητών κλασικής αρχαιολογίας Δ. Πλάντζου και Δ. Δαμάσκου. Από την εκκίνησή της έως και το 2012, υπαγόταν στον Τομέα Αρχαιολογίας και Ιστορίας της Τέχνης του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, ενώ από το 2013 εντάχθηκε στον ετήσιο προγραμματισμό του Τομέα Αρχαιολογίας και Ιστορίας της Τέχνης του Πανεπιστημίου Αθηνών. Έως το 2014 η ανασκαφή τελούσε υπό την εποπτεία της ΚΘ' Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων (Φλώρινα) και της 16ης Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων (Καστοριά), ενώ στη συνέχεια συμπεριελήφθη στην περιοχή ευθύνης της Εφορείας Αρχαιοτήτων Καστοριάς. Χρηματοδοτήθηκε από τα Πανεπιστήμια Ιωαννίνων, Δυτικής Ελλάδας, Αθηνών και Πατρών, το Ίδρυμα Ιωάννου Φ. Κωστοπούλου και το Πανεπιστήμιο του Στάνφορντ.

Ακολουθώντας τις εξελίξεις των τελευταίων δεκαετιών στη μελέτη των ανασκαφικών νομισμάτων, επιχειρείται εδώ η προσέγγισή τους τόσο ως οικονομικών μαρτυριών, όσο και ως αμιγώς αρχαιολογικών ευρημάτων, μέσω της ένταξής τους στα ανασκαφικά τους συμφραζόμενα. Συγκεκριμένα, θα χρησιμοποιηθεί εκτενώς το μεθοδολογικό εργαλείο των δεικτών φθοράς, καθώς και αυτό του δείκτη συχνότητας απώλειας, σε συνδυασμό με την εισαγωγή ενός νέου μεγέθους, της μέγιστης διάρκειας κυκλοφορίας. Η πρώτη ενότητα αποτελεί τη μελέτη του υλικού στο χώρο, επιχειρώντας να εξαγάγει συμπεράσματα σχετικά με τη χρήση της θέσης ανά τους αιώνες της λειτουργίας της. Η δεύτερη ενότητα αποτελεί την κατεξοχήν οικονομική και νομισματική μελέτη του υλικού, εξετάζοντας ξεχωριστά τα επαρχιακά και τα αυτοκρατορικά νομίσματα και προσπαθώντας να αντιστοιχίσει το υλικό με την εικόνα της νομισματικής κυκλοφορίας στην περιοχή. Η τρίτη ενότητα, τέλος, επικεντρώνεται στο μέρος του υλικού που σχετίζεται με ταφικά συμφραζόμενα, επιχειρώντας να προσεγγίσει την ιδεολογική και θεωρητική πλευρά των ταφικών νομισματικών αποθέσεων.

Χάρτης 1: Η Μακεδονία κατά τη ρωμαϊκή περίοδο. Πηγή: Τουράτσογλου 1993. Σημειώνεται με κόκκινο η θέση του Άργους Ορεστικού.

Το Άργος Ορεστικό αναφέρεται στις πηγές ως η ιδιαίτερη πατρίδα των Αργεαδών βασιλέων, η οποία, σύμφωνα με το μύθο, ιδρύθηκε από τον Ορέστη, όταν εκείνος εγκατέλειψε την Πελοπόννησο μετά το φόνο της Κλυταιμνήστρας (Δαμάσκος 2008, 911). Δεν υπάρχουν πολλές πληροφορίες για την πρώιμη ιστορία της περιοχής, ωστόσο είναι γνωστό ότι η Ορεστίς αποσκήρτησε το 197 π.Χ. από το μακεδονικό βασίλειο και τάχθηκε υπέρ των Ρωμαίων (Δαμάσκος 2008, 912). Αυτός είναι ο λόγος που, αν και γεωγραφικά υπαγόμενη στην τέταρτη μακεδονική μερίδα σύμφωνα με τη ρωμαϊκή διαίρεση της Μακεδονίας (Χάρτης 1), η περιοχή παρέμεινε στην ουσία ανεξάρτητη καθ' όλη τη διάρκεια των ρωμαϊκών χρόνων, απολάμβανε ενδεχομένως κάποια ιδιαίτερα προνόμια και τήρησε συνολικά φιλορωμαϊκή στάση (Πολ. 18.47.6). Οι κάτοικοι της Ορεστίδας ήταν συνασπισμένοι στο Κοινό των Ορεστών, θεσμό για τον οποίο έχουν σωθεί πολύ λίγες πληροφορίες (Δαμάσκος 2008, 912). Δεν είναι γνωστή ούτε η χρονολογία ίδρυσης του Κοινού, ούτε οι αρμοδιότητές του, ωστόσο, ως θεσμός λήψης πολιτικών αποφάσεων θα πρέπει να διαλύθηκε στα τέλη του 3ου αι. μ.Χ. (Πιλάντζος 2017, 25). Κατά την περίοδο αυτή, άλλωστε, ιδρύθηκε από τον αυτοκράτορα Διοκλητιανό περίπου 2 χλμ. μακριά, η πόλη που πήρε το όνομά του, η Διοκλητιανούπολη, ενδεχομένως πάνω σε προϋπάρχοντα οικισμό (Παπαζώτος 1995, 197). Τρεις αιώνες αργότερα, ο Ιουστινιανός θα επανιδρύσει τη Διοκλητιανούπολη, αυτή τη φορά λίγο βορειότερα, στην Καστοριά.

Στόχος της πανεπιστημιακής ανασκαφής ήταν η συνέχιση της έρευνας του Θανάση Παπαζώτου, ο οποίος κατά την περίοδο 1988–1991 έφερε στο φως τρίκλιτη παλαιοχριστιανική βασιλική με νάρθηκα και εξωνάρθηκα στη θέση Παραβέλα, καθώς και τάφους και μαρτύρια της ίδιας περιόδου. Κάτω από τη βασιλική εντοπίστηκαν κατάλοιπα ενός προγενέστερου κτίσματος των αυτοκρατορικών χρόνων. Συγκεκριμένα, η ανασκαφή του Παπαζώτου αποκάλυψε ρωμαϊκό κτίσμα μνημειακών διαστάσεων, προσανατολισμού ΒΔ–ΝΑ, αποτελούμενο από ένα αίθριο 52,40 x 33,20 μ. και μια μικρότερη αίθουσα στα ΒΔ, διαστάσεων 17,5 x 12 μ. Η αίθουσα

χαρακτηρίζεται από την ύπαρξη κτιστών εδράνων κατά μήκος των μακρών πλευρών, αλλά και μιας κόγχης στο μέσο της ΒΔ πλευράς, εντός της οποίας εντοπίστηκε κτιστό βάθρο, καθώς και τμήμα μαρμαρινού αγάλματος (Δαμάσκος 2008, 916–19· για την πλαστική στην περιοχή της Ορεστίδας, βλ. Δαμάσκος 2018). Τα στοιχεία αυτά οδήγησαν τον ανασκαφέα στην υπόθεση ότι είχε να κάνει με κάποιο χώρο λατρείας (Παπαζώτος 1995, 200–3).

Η ανασκαφή των Δαμάσκου και Πλάντζου αποκάλυψε ότι το εσωτερικό του αιθρίου διέτρεχε στοά, η οποία λιθολογήθηκε κατά τους αιώνες που ακολούθησαν την εγκατάλειψη του κτιρίου, με αποτέλεσμα να εντοπίζονται ανασκαφικά μόνο τα θεμέλια της κιονοστοιχίας. Το κτίριο και η στοά θα πρέπει να έφεραν λίθινη εξωτερική επένδυση, ενώ συγκεκριμένα η αίθουσα έφερε πολύχρωμο διάκοσμο με τη μορφή ορθομαρμάρωσης (Δαμάσκος και Πλάντζος 2014, 3). Στο αίθριο του ρωμαϊκού κτιρίου αποκαλύφθηκε ορθογώνιο ναόσχημο οικοδόμημα, εντός του οποίου βρέθηκε στρώμα καταστροφής που χαρακτηριζόταν από την παρουσία κεραμίδων και νομισματικών ευρημάτων. Μέσα στο κτίσμα υπήρχε θολωτή υπόγεια ταφική κατασκευή προσβάσιμη μέσω κλίμακας (Δαμάσκος και Πλάντζος 2017α, 520 και 522).

Ο ανασκαφέας Δ. Δαμάσκος αμφισβήτησε την ερμηνεία του Παπαζώτου για το ρωμαϊκό οικοδόμημα, προτείνοντας εναλλακτικά τη χρήση του ως χώρου συνάθροισης, και κατ' επέκταση, τη στέγαση ενδεχομένως κάποιου πολιτικού θεσμού, ο οποίος θα μπορούσε ακόμα και να είναι το Κοινό των Ορεστών (Δαμάσκος 2008). Σε κάθε περίπτωση, η Παραβέλα φαίνεται να αποτέλεσε το κέντρο του υστεροελληνιστικού–ρωμαϊκού οικισμού του Άργους Ορεστικού μέχρι την ίδρυση της Διοκλητιανούπολης στα τέλη του 3ου αι. μ.Χ. Μετά από αυτό, σύμφωνα με τα πορίσματα των ανασκαφών (Δαμάσκος και Πλάντζος 2014, 4), το κτίριο ενδεχομένως εγκαταλείπεται και αρχίζει σταδιακά να καταρρέει· ωστόσο, κάτοικοι του νέου οικισμού επιστρέφουν στο χώρο, προσδίδοντάς του αυτή τη φορά ταφικό χαρακτήρα, παρά την ύπαρξη ξεχωριστού νεκροταφείου στη Διοκλητιανούπολη. Πράγματι, σε όλη την έκταση του χώρου εντοπίστηκε ποικιλία ταφικών κατασκευών. Ταυτόχρονα, τα αρχιτεκτονικά μέλη γίνονται αντικείμενο λιθολόγησης. Το ρωμαϊκό κτίσμα ισοπεδώνεται σε κάποια φάση εντελώς, κάτι που αποτυπώνεται σε ένα παχύ στρώμα καταστροφής, και πάνω στα ερείπιά του ιδρύεται τρίκλιτη βασιλική με νάρθηκα και εξωνάρθηκα, η οποία έχει χρονολογηθεί από τους ανασκαφείς στα τέλη του 4ου αι. – αρχές 5ου αι. μ.Χ. (Δαμάσκος και Πλάντζος 2017α, 522· για τη χρονολόγηση της βασιλικής βλ. ενότητα Α.3).

A. ΤΟ ΝΟΜΙΣΜΑ ΣΤΟ ΧΩΡΟ

1. ΤΑ ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΑ ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΟΙ ΔΕΙΚΤΕΣ ΦΘΟΡΑΣ

Στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμο να παρεμβληθεί μία σύντομη αναφορά στο μεθοδολογικό εργαλείο των δεικτών φθοράς, το οποίο πρόκειται να χρησιμοποιηθεί εκτενώς στη συνέχεια (συνολικά για τη μέθοδο και για μια ενδεικτική κατάταξη ρωμαϊκών νομισμάτων βάσει αυτής, βλ. κυρίως το έργο του Jean-Marc Doyen, συγκεκριμένα Doyen 2007, 2019α· Doyen κ.ά. 2010, τον οποίο και ευχαριστώ για την προθυμία με την οποία απάντησε στις ερωτήσεις μου). Πρόκειται για μια συγκριτική τοποθέτηση των νομισμάτων σε μια κλίμακα φθοράς, από την οποία μπορούν να εξαχθούν συμπεράσματα ως προς τη σχετική τους χρονολόγηση αλλά κυρίως ως προς το χρόνο κυκλοφορίας τους από την κοπή μέχρι την απόθεση. Η μέθοδος έχει αρχίσει σχετικά πρόσφατα να χρησιμοποιείται για τα ανασκαφικά νομίσματα. Αναπόφευκτα, η κατάταξη ενέχει στοιχεία υποκειμενικότητας, πρόβλημα που μπορεί να εξομαλυνθεί συνδέοντας σύνολα νομισμάτων μεταξύ τους, όπως θα επιχειρήσουμε εδώ.

Με σκοπό τη μέγιστη δυνατή αντικειμενικότητα, οι δείκτες φθοράς που αποδόθηκαν στα νομίσματα του Άργους Ορεστικού αντιστοιχίζονται με τους δείκτες φθοράς που χρησιμοποιεί ο J.-M. Doyen στο πλαίσιο του έργου του (2019α, Doyen κ.ά. 2010) που σχετίζεται με αυτοκρατορικές κοπές. Σε αντίθεση με τον Doyen ωστόσο, που κατατάσσει το υλικό του σε μια κλίμακα 0–10 με άριστο το 0, εδώ χρησιμοποιείται μία κλίμακα από

0 (μέγιστη φθορά, αποδίδεται μόνο στα αδιάγνωστα) έως 6 (άριστη κατάσταση διατήρησης· τα επονομαζόμενα και “fleur de coin” ή “stempelfrisch”) (Πίν. 1).

Πίν. 1: Αντιστοίχιση των δεικτών φθοράς στο Άργος με τους δείκτες φθοράς του J.-M. Doyen (2007, 27).

Doyen	Άργος
0-3	6
4-5	5
6-7	4
8	3
9	2
10	1

Ο Doyen (Doyen κ.ά. 2010, 339) εισάγει, με βάση έναν θησαυρό από το ιερό στην Ville-sur-Lymes, έναν πίνακα, όπου κάθε δείκτης φθοράς αντιστοιχίζεται με μια εκτίμηση του χρόνου κυκλοφορίας του νομίσματος. Δεδομένης της χρησιμότητας ενός τέτοιου εργαλείου, και καθώς το υλικό του Άργους δεν περιλαμβάνει κάποιο μεγάλο θησαυρικό σύνολο, του οποίου η απόθεση να μπορεί να χρονολογηθεί ακριβώς, χρησιμοποιούνται τα στοιχεία που παρέχονται από τον Doyen για να βοηθήσουν σε μία όσο το δυνατόν πιο ακριβή χρονολόγηση των νομισματικών αποθέσεων στο Άργος. Φυσικά, παρά το γεγονός ότι η εγκυρότητα των υπολογισμών του Doyen επεκτείνεται σαφώς πέρα από την υπό μελέτη θέση του, θα πρέπει να ληφθεί υπόψιν η διαφοροποίηση των δύο θέσεων ως προς τη χρήση και ως προς τη σύσταση του εδάφους. Οι αριθμοί που δίνονται εδώ δεν είναι απόλυτοι. Η κατάσταση διατήρησης του νομίσματος μπορεί να διαφοροποιείται ανάλογα με το πόσο εύχρηστο είναι στην καθημερινότητα, κάτι που εξαρτάται από παράγοντες όπως τα μετρικά του στοιχεία και η υποδιαίρεσή του, ενώ διευκρινίζεται ότι είναι δύσκολο να διακριθούν με ακρίβεια τα σημάδια που προκύπτουν από τη φθορά της χρήσης, από αυτά που προκαλεί η διάβρωση η ακόμα και η φθορά της μήτρας (Doyen 2019a). Σε κάθε περίπτωση, πρέπει να σημειωθεί ότι ο δείκτης φθοράς δεν έχει να κάνει με το βαθμό στον οποίο η ταύτιση είναι σίγουρη (Doyen 2007, 28). Δεδομένων των παραπάνω στοιχείων, προκύπτει επομένως ο παρακάτω Πίνακας 2.

Πίν. 2: Κατά προσέγγιση υπολογισμός των χρόνων κυκλοφορίας που αντιστοιχούν σε κάθε δείκτη φθοράς με βάση τον πίνακα στο Doyen 2019a, 28.

Δείκτες φθοράς	Χρόνοι κυκλοφορίας κατά προσέγγιση
6	1-15
5	15-30
4	40-50
3	50-65
2	65-75
1	75-90
0	>90

Δυστυχώς θα πρέπει να σημειωθεί ότι η ανασκαφή δεν έφερε στο φως παρά ελάχιστη κεραμική, κάτι που στερεί από τον μελετητή ένα πολύ σημαντικό εργαλείο χρονολόγησης. Είναι μόνο λόγω αυτής της έλλειψης, σε συνδυασμό με τον σημαντικό αριθμό των νομισμάτων, και με βάση τα παραπάνω μεθοδολογικά εργαλεία,

που θα προταθούν σε αυτό το κεφάλαιο κάποιες χρονολογήσεις βασιμμένες στα νομισματικά ευρήματα, καθώς είναι πλέον κατανοητό ότι τα νομίσματα ως μεμονωμένα ευρήματα δεν θα πρέπει να χρησιμοποιούνται ως μέσα απόλυτης χρονολόγησης (βλ. Walker 1997).

2. ΑΡΓΟΣ: ΚΑΤΟΨΗ ΚΑΙ ΣΤΡΩΜΑΤΟΓΡΑΦΙΑ

Όπως ήδη αναφέρθηκε στην εισαγωγή, η ιστορία της θέσης αποτυπώνεται στα υλικά κατάλοιπα σε τρεις φάσεις. Η *πρώτη* είναι η φάση χρήσης του ρωμαϊκού κτιρίου, της οποίας η αρχή δεν εντοπίζεται στο χρόνο, αλλά το τέλος έρχεται στα τέλη του 3ου αι. μ.Χ., εφόσον αποδεχθούμε ότι το κτίριο στέγαζε κάποιον πολιτικό θεσμό, και επομένως ότι αυτός διακόπτει τη λειτουργία του όπως όλοι οι επαρχιακοί πολιτικοί θεσμοί κατά το διάστημα αυτό, με την ίδρυση της Διοκλητιανούπολης. Η *δεύτερη* φάση καταλαμβάνει το διάστημα από την παύση της χρήσης του ρωμαϊκού κτίσματος έως την ανέγερση της βασιλικής, διάστημα κατά το οποίο το ρωμαϊκό κτίσμα σταδιακά καταρρέει, ενώ οι κάτοικοι της Διοκλητιανούπολης επιστρέφουν στη θέση, η οποία αποκτά πλέον ταφική χρήση, παρά την ύπαρξη ταυτόχρονα του νεκροταφείου του οικισμού στη Διοκλητιανούπολη. Η *τρίτη* φάση ταυτίζεται με τη χρήση της βασιλικής.

Στην κάτοψη του χώρου (Εικ. 1,¹ Πίν. 3) παρατηρεί κανείς ότι η πλειονότητα των νομισμάτων (45) συσσωρεύεται στο χώρο του αιθρίου εκατέρωθεν της ανατολικής κιονοστοιχίας. Αντίθετα, εντός της βασιλικής τα νομίσματα είναι πολύ λιγότερα (6), ενώ εντύπωση προξενεί η ολοκληρωτική απουσία νομισματικών ευρημάτων από το χώρο της αίθουσας, ειδικά με βάση την ερμηνεία του Δαμάσκου, σύμφωνα με την οποία η αίθουσα θα στέγαζε τακτικές συναθροίσεις (βλ. Εισαγωγή).

Στο χώρο του αιθρίου, εκτός από τα νομίσματα που σχετίζονται με ταφικά συμφραζόμενα (17), παρατηρούνται συγκεντρώσεις νομισμάτων σε συγκεκριμένα ανασκαφικά τετράγωνα. Η εικόνα ευνοεί την υπόθεση ύπαρξης θησαυρών στο σημείο αυτό. Συγκεκριμένα, λαμβάνοντας υπόψη την αρχαιολογική συνάφεια, καθώς και την εγγύτητα ως προς τη χρονολόγηση και τους δείκτες φθοράς, θα μπορούσαν να προταθούν ως θησαυρικά σύνολα τα νομίσματα **αρ. κατ. 20, 47, 63, 66, 68** σε επιφανειακό στρώμα και τα **45, 55, 71** εντός του στρώματος καταστροφής, αλλά ασφαλέστερα ακόμα, τα **αρ. κατ. 24, 27, 44** πάνω ακριβώς από το στρώμα καταστροφής. Τα τελευταία τρία νομίσματα αντιστοιχούν στους δείκτες φθοράς 3 και 4 και ανήκουν σε κοπές του διαστήματος 355–375 μ.Χ. Η αξία των συνόλων αυτών είναι χαμηλή· ωστόσο, πέρα από το πιο προφανές ενδεχόμενο της απώλειας, δεν μπορεί να θεωρηθεί απίθανη και η απόκρυψη, ενδεχομένως παράλληλα με τη διάνοιξη των τάφων κατά την περίοδο σταδιακής κατάρρευσης του ρωμαϊκού κτίσματος και πριν από την ανέγερση της βασιλικής, στο διάστημα που ονομάσαμε δεύτερη φάση. Σε αυτό συνάδει και η διάταξή τους στο χώρο, που μοιάζει να ακολουθεί τα κατάλοιπα της ρωμαϊκής πρώτης φάσης. Η ερμηνεία μιας τέτοιας τάσης απόκρυψης παραμένει ασαφής, καθώς οι θησαυροί απόκρυψης στη Μακεδονία εμφανίζονται αυξημένοι κατά τη διάρκεια του 3ου αι. μ.Χ., πιθανώς ως αποτέλεσμα των ταραγμένων ιστορικών συνθηκών που χαρακτηρίζονται από εισβολές των σκυθικών φυλών (πρβλ. Μισαηλίδου-Δεσποτίδου 2010· βλ. επίσης Κρεμούδη-Σισιλιάνου 1996), αλλά στο αίθριο δεν έχουν εντοπιστεί σύνολα νομισμάτων πρωιμότερα του 4ου αι. μ.Χ.

Η ύπαρξη νομισμάτων εντός της βασιλικής θα μπορούσε να αποδοθεί είτε στη χρήση του κερματόμορφου χρήματος ήδη εντός των πρώτων χριστιανικών ναών, είτε σε υποκείμενα στρώματα της ρωμαϊκής φάσης (για την εύρεση νομισματικού υλικού εντός των πρώτων παλαιοχριστιανικών βασιλικών της Μακεδονίας, βλ. ενδεικτικά για την Αρέθουσα Θεσσαλονίκης, Αδάμ-Βελένη 1998, 357 και για το Μπυγιάδουδι Επανομής, Παζαράς 2008, 521–22).

¹ Όλες οι φωτογραφίες συμπεριλαμβανομένων των νομισμάτων στους πίνακες στο τέλος του άρθρου προέρχονται από το αρχείο της Πανεπιστημιακής Ανασκαφής του Άργους Ορεστικού και συμπεριλαμβάνονται στη μελέτη μετά από προσωπική επικοινωνία με τους ανασκαφείς.

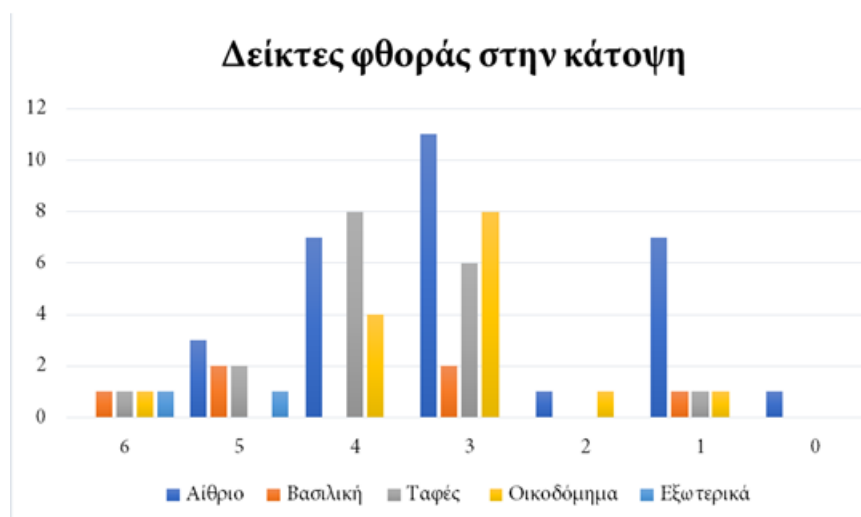

Εικ. 1: Άργος Ορεστικό, Παραβέλα: ο ανασκαφικός χώρος μετά το τέλος της ανασκαφικής περιόδου του 2017. Σχέδιο: Σ.-Ν. Τεζαψίδης. Πηγή: Αρχείο Πανεπιστημιακής Ανασκαφής Άργους Ορεστικού. Σημειώνεται η θέση των νομισματικών ευρημάτων – με κόκκινο σημειώνονται τα νομίσματα που συσχετίζονται με ταφές.

Ξεχωριστά θα πρέπει να μελετηθούν τα νομίσματα που βρέθηκαν εντός του ορθογώνιου οικοδομήματος στο κέντρο του αιθρίου (18, εκ των οποίων 4 σε συσχέτιση με ταφικά συμφραζόμενα). Μεταξύ αυτών προτείνεται η ύπαρξη ενός ακόμα θησαυρικού συνόλου στο στρώμα καταστροφής του οικοδομήματος, που αποτελείται από έντεκα νομίσματα (αρ. κατ. 21, 22, 26, 33, 34, 42, 43, 48, 49, 53, 60) που βρέθηκαν σε κοινά συμφραζόμενα και κόπηκαν όλα εντός του διαστήματος 355–375 μ.Χ. Τέσσερα από αυτά ανήκουν σε κοπές του Κωνσταντίνου Β΄, τρία σε κοπές του Βαλεντινιανού Α΄ και δύο σε κοπές του Θεοδοσίου Α΄, ενώ για τα άλλα δύο δεν είναι

βέβαιη η εκδίδουσα αρχή. Η κατάσταση διατήρησης, ωστόσο, ποικίλλει αρκετά. Η απόθεση των νομισμάτων θα πρέπει να χρονολογηθεί εντός της δεκαετίας του 460 μ.Χ. Δεδομένης της μικρής αξίας του συνόλου και της ποικιλίας των δεικτών, μπορεί εδώ να γίνει λόγος για απώλεια.

Στο παρακάτω Γράφημα 1 παρατηρείται ότι τα νομίσματα του αιθρίου κατανέμονται με σχετική ισορροπία στους δείκτες από 0 έως 5 (αν και υπερτερεί σαφώς ο δείκτης 3), κάτι που σημαίνει ότι η απόθεσή τους πραγματοποιείται από 15 έως και περισσότερα από 90 χρόνια μετά την κοπή τους. Αυτό θα μπορούσε, κατά τη γνώμη μου, να επιβεβαιώνει τη διαφοροποίηση του χαρακτήρα των αποθέσεων, οι οποίες οφείλονταν πιθανώς είτε σε απόκρυψη είτε, κυρίως, σε απώλεια. Η εικόνα αυτή έρχεται σε αντίθεση με τα δεδομένα της βασιλικής, της οποίας τα ευρήματα συγκεντρώνονται, πλην μιας εξαιρέσης, στους δείκτες 3 έως 6, με νομίσματα που έχουν κυκλοφορήσει ακόμα και λιγότερο από 15 χρόνια. Αυτό το στοιχείο είναι αρκετά ενδιαφέρον και θα προταθεί μια ερμηνεία παρακάτω. Ως προς τα ταφικά νομίσματα, και αυτά συσσωρεύονται στους δείκτες 3–6, δεδομένο που αιτιολογείται λόγω του σκόπιμου χαρακτήρα της απόθεσης. Τέλος, τα νομίσματα που προέρχονται από το ναόσχημο οικοδόμημα, παρουσιάζουν και πάλι ποικιλία ως προς τους δείκτες φθοράς, με σαφή πρωτοκαθεδρία των δεικτών 3 και 4.

Γράφημα 1: Δείκτες φθοράς των νομισμάτων ανά σημείο εύρεσης στην κάτοψη (τα νομίσματα του T9/12 έχουν συμπεριληφθεί στις Ταφές).

Ως προς τη στρωματογραφία (Πίν. 3), το επιφανειακό στρώμα, που λογικά συμπίπτει χρονολογικά με την ανέγερση της βασιλικής (αν και δεν μπορεί να αποκλειστεί εδώ το ενδεχόμενο της αναμόχλευσης των άνω στρωμάτων), χαρακτηρίζεται από μη αμελητέο αριθμό νομισμάτων (23). Ελαφρώς περισσότερα νομίσματα ωστόσο (28), εντοπίζονται στο υποκείμενο στρώμα καταστροφής, το οποίο διαμορφώθηκε σταδιακά κατά τη δεύτερη φάση. Τα νομίσματα τέλος, που σχετίζονται με ταφικά συμφραζόμενα ανέρχονται στα 18.

Πίν. 3: Κατανομή των νομισμάτων στο χώρο.

	Αίθριο	Βασιλική	Ναόσχημο οικοδόμημα	Εξωτερικά
Επιφανειακά	1, 20, 24, 27, 28, 31, 35, 37, 40, 44, 47, 51, 52, 58, 63, 64, 65, 66, 68	4, 5, 39, 62		6, 7
Στρώμα καταστροφής	8, 23, 25, 32, 41, 45, 50, 54, 55, 59, 61, 70, 71	2, 36	21, 22, 26, 29, 33, 34, 42, 43, 48, 49, 53, 60, 69	

	Αίθριο	Βασιλική	Ναόσχημο οικοδόμημα	Εξωτερικά
Σε ταφικό πλαίσιο	9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 67	3	30, 38, 46, 56, 57	

Τα νομίσματα που εντοπίστηκαν στο επιφανειακό στρώμα του αιθρίου χρονολογούνται όλα στην περίοδο 350–395 μ.Χ., με εξαίρεση ένα νόμισμα 3ου αι. π.Χ. που είναι και το αρχαιότερο της ανασκαφής και προφανώς προήλθε από αναμόχλευση της στρωματογραφίας (**αρ. κατ. 1**). Αντίστοιχα χρονολογούνται και τα νομίσματα του στρώματος καταστροφής του αιθρίου, με εξαίρεση ένα νόμισμα του 2ου αι. μ.Χ. (**αρ. κατ. 8**). Αντίθετα, τα νομίσματα που σχετίζονται με ταφές εντός του αιθρίου, καλύπτουν σχεδόν το σύνολο του 4ου μεταχριστιανικού αιώνα, δηλαδή περίπου από το 305 ως το 388 μ.Χ. Για τη βασιλική, από την άλλη, τα νομίσματα του επιφανειακού στρώματος ποικίλλουν από τον 1ο ως και τον 5ο αι. μ.Χ., ωστόσο προέρχονται σχεδόν σίγουρα από διατάραξη της στρωματογραφίας. Τα νομίσματα του στρώματος καταστροφής της βασιλικής επίσης αποδεικνύονται μη βοηθητικά, αφού το ένα χρονολογείται στον 1ο αι. π.Χ. και το άλλο στον 4ο αι. μ.Χ. Τα νομίσματα από το ναόσχημο οικοδόμημα, είτε προέρχονται από το στρώμα καταστροφής, είτε από ταφικά συμφραζόμενα, χρονολογούνται στο διάστημα 350–390 μ.Χ.

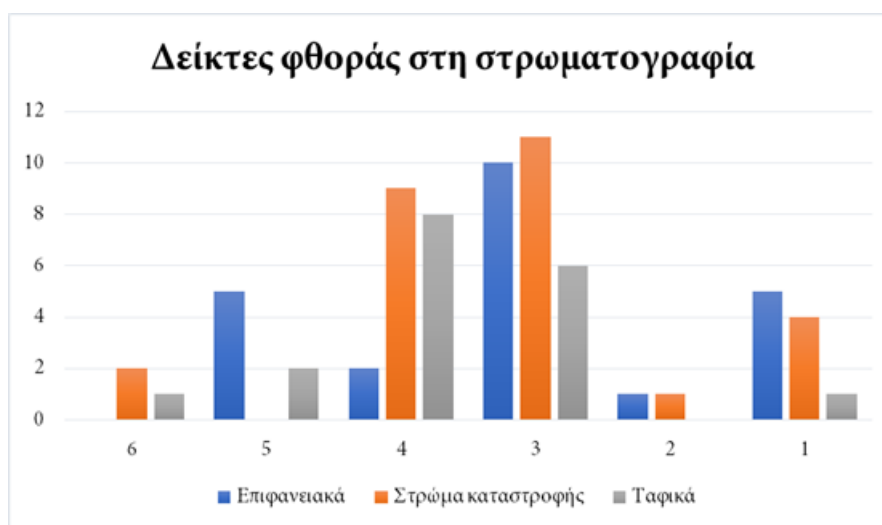
3. ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΙΑ

Είναι αξιοπρόσεκτο, με βάση όσα γράφτηκαν παραπάνω, ότι τα πρωιμότερα νομίσματα της ανασκαφής, τα οποία θα ταυτίζονταν με την πρώτη φάση χρήσης του χώρου και το ρωμαϊκό κτίσμα, αντί να εντοπίζονται στα χαμηλότερα στρώματα ή έστω στο αίθριο του ρωμαϊκού κτίσματος, εντοπίζονται κατά βάση μέσα στη βασιλική και μάλιστα στα άνω στρώματα και σε καλή κατάσταση διατήρησης, ενώ υπάρχουν και κάποια δείγματα έξω από το κτιριακό συγκρότημα. Οι ανασκαφείς δικαίως εμφανίζονται δύσπιστοι ως προς την αξιοπιστία των νομισμάτων αυτών για τη χρονολόγηση των αντίστοιχων στρωμάτων (Δαμάσκος και Πλάντζος 2019, 9· ο λόγος εδώ για το ρωμαϊκό δηνάριο **αρ. κατ. 2** που έτσι και αλλιώς, λόγω της εγγενούς αξίας, θα ήταν άσκοπο να χρησιμοποιηθεί για τη χρονολόγηση του στρώματος), και επομένως θα μπορούσε κανείς να πει ότι η πρώτη φάση χρήσης του χώρου δεν φαίνεται να έχει αφήσει επαρκή ή και καθόλου ίχνη στο νομισματικό υλικό.

Αντίθετα, η δεύτερη φάση τεκμηριώνεται πολύ καλά με βάση το νομισματικό υλικό, το οποίο καλύπτει ολόκληρο τον 4ο αι. μ.Χ., αποκαλύπτοντας μια ενιαία συνεχόμενη χρήση. Ωστόσο, ο μεγάλος αριθμός των νομισμάτων αυτής της περιόδου που εντοπίστηκαν χωρίς συνάφεια με τα ταφικά συμφραζόμενα δημιουργεί έναν προβληματισμό. Πράγματι, ολόκληρο το αίθριο είναι γεμάτο νομισματικές αποθέσεις, μεμονωμένες ή και σε πιθανά θησαυρικά σύνολα (τουλάχιστον τρία όπως αναφέρθηκε παραπάνω στην ενότητα Α.2), σε όλο το βάθος του στρώματος καταστροφής. Οι αποθέσεις δεν φαίνονται να δικαιολογούνται απόλυτα από την χρήση του χώρου κατά το διάστημα αυτό αποκλειστικά ως νεκροταφείου. Στη φάση αυτή θα πρέπει, σύμφωνα με τους Δαμάσκο και Σκρέκα (2017, 24), να χρονολογηθεί και η μνημειακή θολωτή ταφική κατασκευή στο κέντρο του αιθρίου. Ωστόσο, δεν έχει προς το παρόν επικρατήσει κάποια ερμηνεία για τη σχέση του μνημείου με το περιβάλλον αυτήν ναόσχημο οικοδόμημα. Συγκεκριμένα, οι ανασκαφείς προτείνουν ότι το οικοδόμημα θα μπορούσε να λειτουργεί ως περίβολος για το μνημείο, αναφέροντας μάλιστα και βιβλιογραφικά παράλληλα (Δαμάσκος και Πλάντζος 2017β, 14)· ωστόσο αλλού φαίνεται να προβάλλεται εναλλακτικά η άποψη ότι το ορθογώνιο οικοδόμημα ανήκει σε προγενέστερη ρωμαϊκή φάση, σε αυτήν που εδώ αποκαλούμε πρώτη, και επαναχρησιμοποιείται κατά τη δεύτερη φάση με την ίδρυση εντός τού του ταφικού μνημείου (Δαμάσκος και Σκρέκα 2017, 24). Η έλλειψη, ωστόσο, νομισμάτων πρωιμότερων του 4ου αι. μ.Χ. καθιστά λιγότερο πιθανή τη χρονολόγηση του ναόσχημου οικοδομήματος στη φάση αυτή.

Όσο για την τρίτη φάση, η οποία αρχίζει με την ανίδρυση της βασιλικής και διαρκεί όσο και η λειτουργία αυτής, στοιχείο που δεν είναι γνωστό, αυτή επίσης δεν φαίνεται να αφήνει τα νομισματικά κατάλοιπα που θα

περιμέναμε, δεδομένου ότι οι χρονολογίες κοπής των νομισματικών ευρημάτων σταματούν στα τέλη του 4ου αι. μ.Χ. Φυσικά, πρέπει εδώ να υπολογιστεί ότι τα νομίσματα της προηγούμενης φάσης συσσωρεύονται κατά πλειονότητα στους δείκτες 3 και 4 (Γράφημα 3), και άρα, με βάση τον Πίνακα 2, φαίνεται ότι κυκλοφορούσαν κατά προσέγγιση από 40 έως 65 χρόνια, με την απόθεσή τους να χρονολογείται από το 370 ως περίπου το 445 μ.Χ. Ωστόσο, και πάλι, αν δεν προέκυψε μια αιφνίδια διακοπή της λατρευτικής λειτουργίας της βασιλικής, η οποία σίγουρα θα είχε αποτυπωθεί κάπως στη στρωματογραφία, η έλλειψη υστερότερων νομισμάτων δεν φαίνεται να δικαιολογείται, δεδομένου ότι η χρήση του κερατόμορφου χρήματος εντός των χώρων λατρείας είναι παραπάνω από συνήθης. Θα πρέπει φυσικά να ληφθεί υπόψιν και το ενδεχόμενο η περιοχή να εξακολουθεί για κάποιο λόγο να χρησιμοποιεί νομίσματα παλαιότερων κοπών· ωστόσο στην περίπτωση αυτή, θα περίμενε κανείς χαμηλότερους ακόμα δείκτες φθοράς στα νομισματικά ευρήματα (Γράφημα 2).

Γράφημα 2: Δείκτες φθοράς των νομισμάτων ανά σημείο εύρεσης στη στρωματογραφία.

Γράφημα 3: Δείκτες φθοράς των νομισμάτων ανά αιώνα (δεν συμπεριλαμβάνονται τα νομίσματα με δείκτη φθοράς 0).

Ως εκ τούτου, και με βάση αποκλειστικά τη μελέτη των νομισμάτων σε σχέση με τη διάταξή τους στην κάτοψη και τη στρωματογραφία, προτείνονται τα εξής:

Κατά την πρώτη φάση, η χρήση των νομισμάτων παραμένει εξαιρετικά περιορισμένη, είτε λόγω του χαρακτήρα της θέσης, είτε λόγω του περιορισμένου εκχρηματισμού της οικονομίας της περιοχής κατά το

διάστημα αυτό. Αν ισχύει η τελευταία πρόταση, αυτό θα πρέπει να αφορά κατά βάση την Ορεστίδα, γιατί συνολικά φαίνεται να παρατηρείται μια σταδιακή αύξηση των νομισματικών ευρημάτων κατά το διάστημα από τον 1ο έως τον 3ο αι. μ.Χ. (Burnett 2000, 93). Στα τέλη του 3ου αι. μ.Χ., με τη δεύτερη φάση, η όποια πολιτική λειτουργία του χώρου διακόπτεται και ο πληθυσμός μεταφέρεται στον καινούριο οικισμό της Διοκλητιανούπολης. Ωστόσο, η θέση δεν σταματά να χρησιμοποιείται. Σε συνδυασμό με την παρατήρηση του ανασκαφέα Δ. Πλάντζου (2017, 31), ότι δηλαδή προς το τέλος του αρχαίου κόσμου, ο δημόσιος χώρος μετατρέπεται σταδιακά σε νεκροταφείο, θεωρώ ότι η θέση λειτουργεί ως εκ τούτου ποικιλοτρόπως ως χώρος συνάθροισης και μνήμης της κοινότητας, ενδεχομένως με τη συνέχιση της λατρευτικής χρήσης που έχει υποθεθεί ότι συνόδευε τον πολιτικό χαρακτήρα του κτίσματος ήδη από τη ρωμαϊκή περίοδο (Δαμάσκος 2008, 918–19 για τη λειτουργία της θέσης ως τόπου μνήμης, βλ. και την τελευταία ενότητα του άρθρου). Μόνο μια τακτική κίνηση στο χώρο, που ίσως περιελάμβανε και κάποια μορφή οικονομικής συναλλαγής, θα μπορούσε να δικαιολογήσει τη νομισματική εικόνα του αιθρίου. Θα πρέπει, επομένως, εδώ να αναρωτηθεί κανείς, δεδομένου ότι παράλληλα υπάρχει εκτενέστερο νεκροταφείο στη Διοκλητιανούπολη, ποιοι από τους νεκρούς θάβονται εδώ και γιατί, και ποια σημασία προσδίδουν στη θέση για την κοινότητα της Διοκλητιανούπολης;

Ως προς το ναόσχημο οικοδομήμα, αυτό που μπορεί να ειπωθεί με βάση το Γράφημα 1 είναι ότι οι νομισματικές αποθέσεις κατά βάση δεν φαίνονται να έχουν υπαγορευθεί από σκοπιμότητα, πχ αναθηματικούς λόγους, και άρα θα πρέπει να αποδοθούν στην απώλεια, η οποία όμως, λόγω του αριθμού των ευρημάτων, υποδεικνύει εκτεταμένη και συστηματική ανθρώπινη παρουσία. Με βάση τη χρονολόγηση της κοπής και της κυκλοφορίας των νομισματικών ευρημάτων, μπορεί να εξαχθεί το συμπέρασμα ότι οι νομισματικές αποθέσεις εντός του οικοδομήματος χρονολογούνται έως περίπου και το 440 μ.Χ., και άρα η χρήση του οικοδομήματος, αν δεχτούμε ότι είναι προγενέστερο του ταφικού μνημείου, συνεχίζεται και μετά την κατασκευή του τελευταίου. Είναι, ωστόσο, πιθανόν ότι η χρήση του οικοδομήματος διακόπτεται ή έστω περιορίζεται με την ανέγερση της βασιλικής.

Για την τρίτη φάση, με βάση όσα γράφτηκαν παραπάνω για τους δείκτες φθοράς, και αν θεωρήσει κανείς δεδομένο ότι δεν είναι πιθανόν να συμπίπτουν χρονολογικά οι νομισματικές αποθέσεις του αιθρίου με τη χρήση της βασιλικής, προτείνεται να κατέβει η χρονολόγηση ανέγερσης της τελευταίας τουλάχιστον στα μέσα του 5ου αι. μ.Χ. (ίσως ακόμα και υστερότερα). Παρόλο που δεν προτιμάται, όπως ήδη αναφέρθηκε, η χρονολόγηση στρωμάτων με βάση τα νομίσματα, πρέπει να αναφερθεί εδώ ότι η χρονολόγηση της βασιλικής με *terminus post quem* περίπου το 430–440 μ.Χ. επιβεβαιώνεται από την ύπαρξη του θησαυρού που σχηματίζουν τα νομίσματα **αρ. κατ. 24, 27, 44** (βλ. παραπάνω), ο οποίος εντοπίστηκε ακριβώς πάνω από το στρώμα καταστροφής, και του οποίου η απόθεση χρονολογείται με βάση το νόμισμα **αρ. κατ. 44** ακριβώς κατά το 425 μ.Χ. Όσο για το αποτύπωμα της τρίτης φάσης στο υλικό, μπορεί να προταθεί η κάπως τολμηρή υπόθεση ότι τα νομίσματα που εντοπίστηκαν εντός της βασιλικής, αποτίθενται σε χρόνο πολύ ύστερο από την κοπή τους, είτε με την αναμόχλευση της στρωματογραφίας για την ανέγερση της βασιλικής, είτε ενδεχομένως για έναν πιο περίπλοκο λόγο. Πράγματι, η αναμόχλευση της στρωματογραφίας θα μπορούσε να εξηγήσει τη νομισματική εικόνα εφόσον πρωιμότερα νομίσματα εντοπίζονταν και στο αίθριο, κάτι που δεν φαίνεται να συμβαίνει, παρόλο που και εκεί θα πρέπει να διαταράχθηκε η στρωματογραφία κατά τη διάνοιξη των τάφων. Καθώς είναι δύσκολο να αποδοθεί η συσσώρευση όλων αυτών των πρώιμων νομισμάτων εντός της υστερότερης βασιλικής στην τυχαιότητα, προτείνεται ότι ενδεχομένως αυτές οι νομισματικές αποθέσεις σχετίζονται με λατρευτική δραστηριότητα, αλλά ακόμα περισσότερο, με την καθιέρωση κατά κάποιο τρόπο του νέου λατρευτικού χώρου, με υλικό που προέρχεται από τις προγενέστερες φάσεις χρήσης της περιοχής, και ακόμα περισσότερο, λειτουργεί ως υλικός φορέας μνήμης για τον τόπο, δεδομένου ότι τα περισσότερα από τα νομίσματα αυτά προέρχονται από κοπές του Κοινού των Μακεδόνων. Προτείνεται δηλαδή ότι ενδεχομένως επιλέγονται τα συγκεκριμένα νομίσματα σκοπίμως για να αποτεθούν στον χώρο, αποσυρόμενα από την κυκλοφορία, αν και ήδη δεν θα ήταν δόκιμα σε μια τόσο ύστερη φάση. Την τελευταία υπόθεση υποστηρίζει και το γεγονός ότι, όπως ήδη αναφέρθηκε, οι δείκτες φθοράς των νομισμάτων που βρέθηκαν εντός της βασιλικής είναι εν γένει υψηλοί (Γράφημα 1), κάτι που περιορίζει κατά πολύ τις πιθανότητες συνεχούς χρήσης από την κοπή ως την απόθεση. Με βάση και την

υπόθεση που διατυπώθηκε παραπάνω, ότι η χρήση του ορθογώνιου οικοδομήματος συνεχίζεται και μετά την ανέγερση του ταφικού μνημείου, θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι ενδεχομένως αναπτύσσεται κάποια λατρευτική-προσκυνηματική δραστηριότητα με επίκεντρο το ταφικό μνημείο – άλλωστε είναι ενδεχομένως η ύπαρξη των ταφών αυτών που υπαγορεύσε την ανέγερση μιας τόσο μνημειώδους extra muros βασιλικής. Το μέγεθος του δομημένου χώρου και η συνέχεια της χρήσης του μέσα στους αιώνες θεωρώ ότι μπορούν να στηρίξουν την υπόθεση ότι οι κάτοικοι της περιοχής διατηρούν την ιστορική μνήμη και, προσπαθώντας να συγκροτήσουν μια νέα συλλογική ταυτότητα, χρησιμοποιούν εσκεμμένα το προγενέστερο υλικό για να πραγματοποιήσουν τη μετάβαση, όχι απλώς από μια θρησκεία σε μια άλλη, αλλά από ένα ολόκληρο πολιτισμικό σύστημα, αυτό του αρχαίου κόσμου, στο διάδοχό του, αυτό του μεσαιωνικού.

B. ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΗ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

1. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΥΛΙΚΟΥ

Τα νομίσματα της ανασκαφής στο διάστημα 2010–2018, όλα χάλκινα πλην ενός αργυρού δηναρίου, είναι στο σύνολο 71, εκ των οποίων αδιάγνωστο μόλις 1 (1,4%). Το ποσοστό αυτό είναι εντυπωσιακά χαμηλό για ανασκαφικά νομίσματα. Θα μπορούσε εν μέρει να οφείλεται στην περιορισμένη διάρκεια κυκλοφορίας των συγκεκριμένων νομισμάτων. Γεννάται επομένως ένα ερώτημα ως προς το αν τα νομίσματα που αποτίθενται στο Άργος έχουν κυκλοφορήσει σε γενικές γραμμές λιγότερο από ό,τι ο μέσος όρος των ανασκαφικών νομισμάτων (βλ. παραπάνω στην ενότητα Α.3 κάποιες υποθέσεις για το χαρακτήρα της θέσης και των αποθέσεων). Πιθανώς όμως το αποτέλεσμα αυτό να οφείλεται στο ξηρό κλίμα στην περιοχή της δυτικής Μακεδονίας, κάτι που επιβεβαιώνει την ισχύ της χρονολόγησης που επιχειρείται εδώ βάσει των δεικτών φθοράς. Άλλωστε, φαίνεται ότι η ανασκαφή απέδωσε και άλλα μεταλλικά αντικείμενα σε σχετικά καλή κατάσταση (βλ. Δαμάσκος και Πλάντζος 2017β καθώς και Δαμάσκος και Σκρέκα 2017). Προς επίρρωση αυτής της παρατήρησης, σχετικά μεγάλα ποσοστά διαγνωστικών νομισμάτων φαίνεται να χαρακτηρίζουν και το νομισματικό υλικό της γειτονικής Διοκλητιανούπολης (βλ. Πέtkος 2002), ενώ μικρό ποσοστό αδιάγνωστων νομισμάτων εντοπίστηκε επίσης κατά τη μελέτη του νομισματικού υλικού στην αποθήκη της Εφορείας Αρχαιοτήτων Γρεβενών (για την οποία ευχαριστώ ιδιαίτερα την Έφορο Σόνια Δημάκη και τον επίκουρο καθηγητή κλασικής αρχαιολογίας του ΕΚΠΑ Νικόλα Δημάκη), αν και θα πρέπει να αναφερθεί ότι το υλικό των Γρεβενών προέρχεται αποκλειστικά από κατασχέσεις και παραδόσεις.

Ως προς την προέλευση, το υλικό των 70 νομισμάτων που έχουν με μεγαλύτερη ή μικρότερη ασφάλεια ταυτιστεί, απαρτίζεται από 63 νομίσματα αυτοκρατορικών κοπών και μόλις 7 επαρχιακά νομίσματα. Αυτό αντιστοιχεί σε ένα ποσοστό 90% για τα αυτοκρατορικά νομίσματα και αντίστοιχα σε ένα ποσοστό 10% για τα επαρχιακά (Γράφημα 4). Η διαφορά στους αριθμούς δικαιολογείται πλήρως με βάση τον τεράστιο όγκο των αυτοκρατορικών κοπών σε σχέση με τα επαρχιακά νομισματοκοπεία. Επιπλέον, με την αθρόα εισαγωγή νομισμάτων μικρών υποδιαρέσεων που προκαλούν τα αυτοκρατορικά νομισματοκοπεία, ενδεχομένως επαρχιακές θέσεις όπως το Άργος Ορεστικό γνωρίζουν έναν άνευ προηγουμένου εκχρηματισμό της οικονομίας. Πράγματι, το μέγεθος των νομισμάτων του Κοινού δεν μπορεί να τα καθιστούσε εύχρηστα στην καθημερινότητα, αλλά ούτε και επιρρεπή στην απώλεια (Iossif 2016). Με αυτό συνάδει και το γεγονός ότι η συντριπτική πλειονότητα των αυτοκρατορικών νομισμάτων που εντοπίστηκαν ανήκει στην υποδιαίρεση ΑΕ3. Οι δείκτες φθοράς υποστηρίζουν τις παραπάνω παρατηρήσεις (Γράφημα 7), δεδομένου ότι τα επαρχιακά νομίσματα μοιράζονται κατά 43% στους δείκτες 5–6 και 57% στους δείκτες 3–4. Αντίθετα, τα αυτοκρατορικά παρουσιάζουν ένα ποσοστό 14,3% για τους δείκτες 5–6, 19% για τους δείκτες 1–2, και το υπόλοιπο 66,6% αντιστοιχεί στους δείκτες 3–4. Κατ' επέκταση, προκύπτει ότι ο μεγαλύτερος βαθμός χρήσης των αυτοκρατορικών νομισμάτων έναντι των επαρχιακών στην καθημερινότητα, που οφείλεται στον όγκο των κοπών και στα μετρικά στοιχεία, αντικατοπτρίζεται και στη διάρκεια κυκλοφορίας τους.

Γράφημα 4: Αντιπαραβολή των επαρχιακών και αυτοκρατορικών κοπών στο Άργος.

Στην προσπάθεια αντιπαραβολής με άλλες μακεδονικές θέσεις της ίδιας περιόδου, ακριβείς αριθμοί μπορούν να εντοπιστούν μόνο στα νεκροταφεία της Έδεσσας (Χρυσόστομου 2013) (Γράφημα 5) και των Νέων Κερδυλλίων στις Σέρρες (Μάλαμα και Νταράκης 2008) (Γράφημα 6), περιπτώσεις όπου διαπιστώνει κανείς μια πολύ μεγαλύτερη εκπροσώπηση των επαρχιακών κοπών σε σχέση με το Άργος.

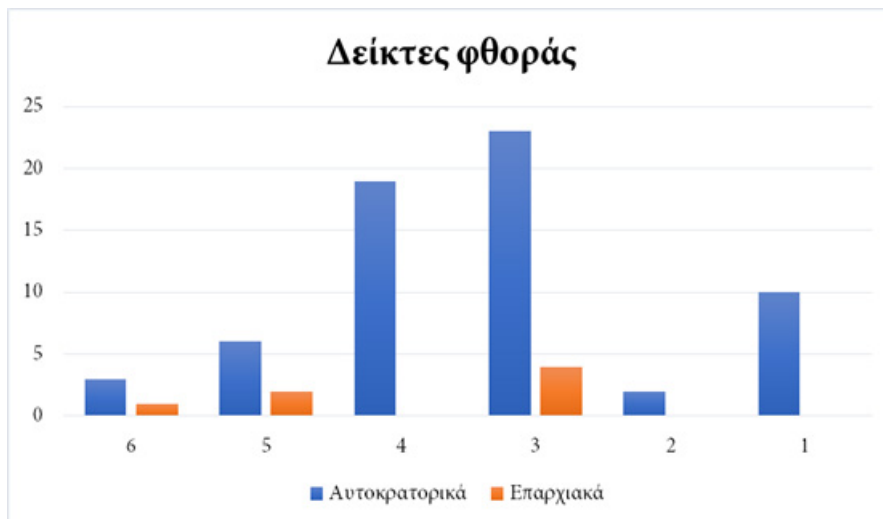

Γράφημα 5: Αντιπαραβολή των επαρχιακών και αυτοκρατορικών κοπών στην Έδεσσα.

Επισημαίνεται ότι και στις δύο περιπτώσεις έχουν ληφθεί υπόψιν μόνο τα νομισματικά ευρήματα από τον 3ο αι. μ.Χ. κ.ε. – ωστόσο και πάλι το ποσοστό του Άργους σε επαρχιακά νομίσματα είναι πολύ χαμηλότερο, αν και έχουν συμπεριληφθεί σε αυτό και τα επαρχιακά νομίσματα προγενέστερων αιώνων. Φυσικά, πρέπει επίσης να έχει κανείς κατά νου ότι και οι δύο θέσεις είναι νεκροταφεία, ενώ στην περίπτωση του Άργους Ορεστικού η χρήση επεκτείνεται και σε άλλους τομείς της καθημερινής ζωής. Ο παράγοντας αυτός σίγουρα επηρεάζει τη σύνθεση του υλικού, καθώς, όπως θα αναλύσουμε παρακάτω, τα ταφικά νομίσματα αποτελούν μια εντελώς ξεχωριστή κατηγορία και δεν μπορούν να θεωρηθούν αυτομάτως αξιόπιστος δείκτης για την νομισματική κυκλοφορία. Ωστόσο, τα δεδομένα των δύο θέσεων χρησιμοποιούνται εδώ λόγω του μεγάλου όγκου του υλικού, ο οποίος ίσως του προσδίδει μια μεγαλύτερη αντικειμενικότητα (ευχαριστώ το συνάδελφο και καλό φίλο Ενάγγελο Παπαϊωάννου που επέστησε την προσοχή μου στις συγκεκριμένες περιπτώσεις).

Γράφημα 6: Αντιπαραβολή των επαρχιακών και αυτοκρατορικών κοπών στα Νέα Κερδύλλια Σερρών.

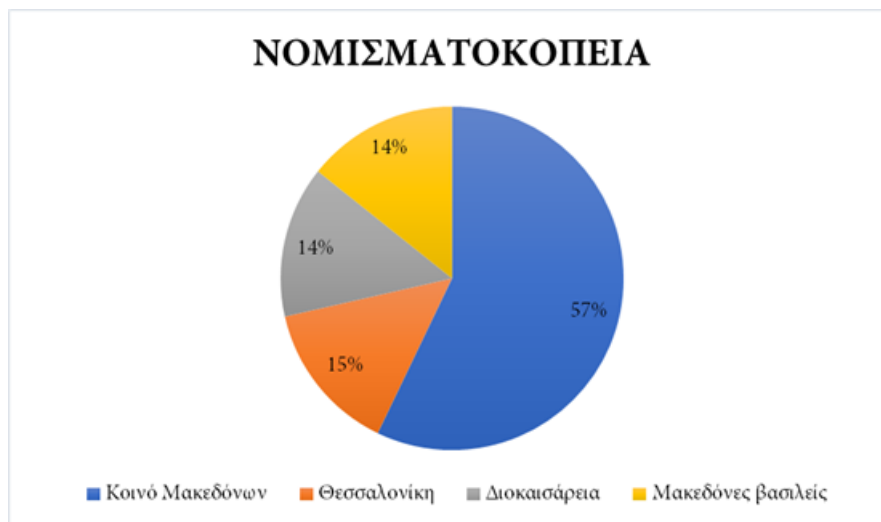

Γράφημα 7: Δείκτες φθοράς στα επαρχιακά και αυτοκρατορικά νομίσματα (έχουν συμπεριληφθεί καταχρηστικά και τα νομίσματα αρ. κατ. 1 και 2).

2. ΤΑ ΕΠΑΡΧΙΑΚΑ ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ

Ιδιαίτερη αναφορά πρέπει να γίνει αρχικά στο χάλκινο νόμισμα Κασσάνδρου με τύπους Κεφαλή Ηρακλέους/ ιππέας (**αρ. κατ. 1**), καθώς πρόκειται για το αρχαιότερο εύρημα της ανασκαφής στο σύνολό της (Δαμάσκος και Πλάντζος 2014, 6). Η χρονική απόστασή του από τα υπόλοιπα ευρήματα, νομισματικά και μη, δικαιολογείται κάπως με βάση το γεγονός ότι, όπως φαίνεται από τους θησαυρούς, τα νομίσματα του Κασσάνδρου και του Αντιγόνου Γονατά εξακολουθούν να βρίσκονται σε κυκλοφορία μέχρι και τα τέλη του 2^{ου} αι. π.Χ. (Τουράτσογλου 1993, 17). Θα μπορούσε η έναρξη της φάσης χρήσης που ταυτίζεται με το ρωμαϊκό κτίριο να ανάγεται τόσο πίσω; Το ερώτημα γίνεται πολύ διστακτικά και θα μείνει αναγκαστικά ανοιχτό, δεδομένου ότι, όπως ήδη αναφέρθηκε, δεν μπορεί ένα μόνο νόμισμα να παρέχει οποιαδήποτε χρονολόγηση, και επιπλέον, η θέση εύρεσης του νομίσματος σε επιφανειακό στρώμα εντός του αιθρίου, δεν προσφέρει κάποια πιο διευκρινιστική πληροφορία.

Μετά από τη μάχη της Πύδνας το 168 π.Χ., που σήμανε την αρχή του τέλους για την ελληνιστική Μακεδονία, υπήρξε μια διακοπή στην παραγωγή χαλκών νομισμάτων έως και τα τέλη του 1ου αι. π.Χ. (Burnett 2000, 92). Κατά το διάστημα αυτό, όπως ήδη αναφέρθηκε, πιθανώς οι Μακεδόνες συνέχισαν να χρησιμοποιούν τα νομίσματα των κοπών των τελευταίων Αντιγονιδών. Επιπλέον, θα μπορούσε κανείς να υποθέσει ότι οι συνθήκες κρίσης που συνήθως προκαλούν τέτοιες καταστάσεις, ενδεχομένως οδήγησαν σε φαινόμενα πληθωρισμού ή και σε περιορισμό του εκχρηματισμού της οικονομίας, κάτι που θα είχε ως αποτέλεσμα τη μείωση της ζήτησης για χάλκινα νομίσματα εύχρηστα στις καθημερινές συναλλαγές. Χάλκινες κοπές εμφανίζονται πάλι κοντά στο 40 π.Χ., οπότε και έρχονται για να πληρώσουν έναν ρόλο που πάντα τους αντιστοιχούσε, αυτόν του σιτηρεσίου, στο πλαίσιο εμφύλιων συγκρούσεων στην περιοχή (βλ. Iossif 2016, 292–93· επίσης Iossif και Μαρκου 2023 και Psoma 2009). Δείγματα τόσο πρώιμων κοπών δεν εμφανίζονται στο Άργος, ενδεχομένως επειδή το Άργος παραμένει αποστασιοποιημένο από την υπόλοιπη τέταρτη μερίδα, και ίσως και από τις πολεμικές συγκρούσεις, διατηρώντας στενές σχέσεις με τη Ρώμη (Δαμάσκος 2008, 912).

Γράφημα 8: Απεικόνιση της εκπροσώπησης των επαρχιακών νομισματοκοπειών (έχει συμπεριληφθεί καταχρηστικά και το νόμισμα αρ. κατ. 1).

Πρώτες εμφανίζονται οι κοπές των τοπικών νομισματοκοπειών των πόλεων, και στη συνέχεια οι κοπές του Κοινού των Μακεδόνων σχεδόν παράλληλα με την έναρξη της αυτοκρατορικής περιόδου (Τουράτσογλου 1993, 21). Οι επαρχιακές κοπές διακόπτονται κοντά στο 260 μ.Χ. (Burnett 2000, 93), ενώ λίγο αργότερα, κατά τις τελευταίες δεκαετίες του 3ου αι. μ.Χ., τα αυτοκρατορικά νομισματοκοπεία αρχίζουν να παράγουν ένα νέο χάλκινο διεθνές νόμισμα. Από τις επαρχιακές κοπές, όπως φαίνεται παραπάνω, στο Γράφημα 8, μόνο ένα νόμισμα προέρχεται από τοπικό νομισματοκοπείο, συγκεκριμένα της πόλης της Θεσσαλονίκης (**αρ. κατ. 7**), κάτι που θα μπορούσε να μαρτυρά ότι οι πρωιμότεροι χρόνοι της ιστορίας της θέσης δεν εκπροσωπούνται

επαρκώς στο νομισματικό υλικό –δεδομένου ότι οι κοπές των πόλεων προηγούνται των κοπών του Κοινού– ή και να επιβεβαιώνει επιπλέον την υπόθεση ότι το Άργος ήταν όχι μόνο πολιτικά αλλά και οικονομικά αποστασιοποιημένο από την υπόλοιπη Μακεδονία. Πράγματι, στο σύνολο της νομισματικής κυκλοφορίας στη Μακεδονία, οι τοπικές κοπές της Θεσσαλονίκης καταλαμβάνουν την πρωτοκαθεδρία με 44%, με τις κοπές του Κοινού να ακολουθούν μόλις στο 20,6%, και τις κοπές της Αμφίπολης στο 9,4% (Παπαγεωργιάδου-Μπάνη κ.ά. 2000, 162). Η έλλειψη εκπροσώπησης της Αμφίπολης στο Άργος μπορεί εύκολα να εξηγηθεί στο πλαίσιο της υπερεκπροσώπησης του Κοινού σε σχέση με τις τοπικές κοπές.

Ένα νόμισμα προέρχεται από τη Διοικισία της Κιλικίας (**αρ. κατ. 8**), στοιχείο ιδιαίτερα ενδιαφέρον, δεδομένου ότι είναι σπάνιος ο εντοπισμός των χάλκινων νομισμάτων τόσο μακριά από τον τόπο κοπής τους. Το πιθανότερο είναι ότι εισήχθη στην περιοχή μέσω ανθρώπινης μετακίνησης και αποτέθηκε σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα μετά την εισαγωγή του στη θέση, και άρα η φθορά του προήλθε από προγενέστερη χρήση κοντά στο νομισματοκοπείο προέλευσης (παρά την τυχαιότητα που προφανώς υποδηλώνει η εύρεση ενός τέτοιου νομίσματος εδώ, πρβλ. με άλλα δύο χάλκινα νομίσματα από τη Μικρά Ασία στο Κρεμύδη-Σισιλιάνου 2002, 368–70).

Όλα τα υπόλοιπα επαρχιακά νομίσματα προέρχονται από κοπές του Κοινού των Μακεδόνων. Φαίνεται ότι τα νομίσματα αυτά είχαν ένα μη αμελητέο πεδίο κυκλοφορίας. Επιπλέον, παρατηρεί κανείς ότι είναι απίθανο το Κοινό των Ορεστών να έκοψε με τη σειρά του νόμισμα, κάτι που είναι λογικό, εφόσον οι ανάγκες σε χρήμα καλύπτονταν από τις κοπές του Κοινού των Μακεδόνων και στην πορεία από τις αυτοκρατορικές.

Από τον 1ο ως τον 3ο αι. μ.Χ., όπως φαίνεται και στα ευρήματα του Άργους, σταδιακά αυξάνονται τα νομισματικά ευρήματα, αν και όχι απαραίτητα και το μέγεθος των κοπών. Πράγματι, η αύξηση των νομισμάτων μπορεί να οφείλεται σε καλύτερα ποσοστά διατήρησης αυτών, δεδομένου ότι, όπως εύστοχα σχολιάζει ο Burnett (2000, 94), δεν παρατηρείται παράλληλη αύξηση των νομισμάτων ανά μήτρα.

3. ΤΑ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΑ ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ

Σε αντίθεση με τις επαρχιακές κοπές, κανείς δεν φαίνεται να έχει ασχοληθεί ως τώρα με την κυκλοφορία του αυτοκρατορικού νομίσματος στη Μακεδονία. Πράγματι, παρά τον προβληματισμό που εκφράζει ο Burnett (2000, 90) ως προς το αν η διάκριση μεταξύ επαρχιακής και αυτοκρατορικής νομισματοκοπίας δεν είναι παρά συμβατική, κατά τη γνώμη μου, το τοπίο στην νομισματική οικονομία αλλά και σε ευρύτερο πλαίσιο, αλλάζει άρδην με την εισαγωγή των αυτοκρατορικών κοπών ως διεθνούς πλέον νομίσματος.

Μεταξύ των αυτοκρατορικών νομισμάτων του Άργους, το δηνάριο ως αργυρό νόμισμα αποτελεί εξαίρεση, καθώς προέρχεται από το νομισματοκοπείο της Ρώμης. Πράγματι, μόνο η εγγενής αξία του δικαιολογεί τον εντοπισμό του τόσο μακριά από το νομισματοκοπείο προέλευσής του. Στα χάλκινα αυτοκρατορικά νομίσματα, την πρωτοκαθεδρία κατέχει, όπως είναι αναμενόμενο, το νομισματοκοπείο της Θεσσαλονίκης, ως το εγγύτερο στη θέση (Γράφημα 9). Άλλωστε, από τη Θεσσαλονίκη, όπως ήδη αναφέρθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, προέρχεται και το μόνο δείγμα κοπών πόλεων. Τα νομίσματα της Θεσσαλονίκης είναι 15 και αντιστοιχούν στο 24% των αυτοκρατορικών χάλκινων νομισμάτων. Ακολουθούν, καθώς επεκτείνεται η ακτίνα στο χώρο, τα νομισματοκοπεία της Ηράκλειας και της Κυζίκου με 4 νομίσματα έκαστο (6,5%), και αμέσως μετά της Νικομήδειας και της Αντιόχειας με 3 νομίσματα (4,8%). Ακόμα ένα 6,5% αντιστοιχεί στα μικρασιατικά νομισματοκοπεία αν και δεν μπορεί να ταυτιστεί με ακρίβεια. Με 3 νομίσματα εκπροσωπείται η Αντιόχεια, ενώ με ένα νόμισμα το καθένα τα νομισματοκοπεία της Σίσακ, και παραδόξως, της Ακυλίας. Ένα ποσοστό 43,5% δεν επιτρέπει την ταύτιση του νομισματοκοπείου. Τα αποτελέσματα αυτά συμφωνούν απόλυτα με τις αρχές της νομισματικής ως προς τα ανασκαφικά νομίσματα, αλλά και με ό,τι έχει παρατηρηθεί για την υστερορωμαϊκή περίοδο σε άλλες θέσεις. Για παράδειγμα, στο Κρυονέρι, σε ταφικά συμφραζόμενα, φαίνεται να κυριαρχούν οι αυτοκρατορικές κοπές από τη Θεσσαλονίκη, ενώ ακολουθούν η Κωνσταντινούπολη, η Νικομήδεια, η Σίσακ και η Κύζικος (Ζωγράφου και Κυρανούδη 2011, 517· για περιοχές εκτός Μακεδονίας βλ. ενδεικτικά Bellinger

1928 και Περυσινάκη 2022). Ωστόσο, θα περίμενε κανείς την εκπροσώπηση και του νομισματοκοπέιου της Κωνσταντινούπολης στο Άργος Ορεστικό, δεδομένου ότι πρόκειται για μεγάλες σε όγκο κοπές, ποσοστό των οποίων εντοπίζεται ακόμα και στην αθηναϊκή Αγορά (Thompson 1954), ενώ στο υπό μελέτη υλικό, υπάρχει μόνο η πιθανότητα ένα νόμισμα να προέρχεται από την Κωνσταντινούπολη (αρ. κατ. 18). Η έλλειψη αυτή δεν μπορεί να αποδοθεί σε περιορισμένες επαφές με το ανατολικό τμήμα της αυτοκρατορίας, δεδομένου ότι συνολικά τα μικρασιατικά νομισματοκοπέια αντιστοιχούν στο 29% του συνόλου των αυτοκρατορικών νομισμάτων. Θα μπορούσε ενδεχομένως να υπεισέρχεται εδώ ο παράγοντας της θέσης του Άργους σε σχέση με τους εμπορικούς δρόμους, και συγκεκριμένα, κάτω από την Εγνατία οδό. Ωστόσο, ακόμα και στη γειτονική Διοκλητιανούπολη, και παρά την πρωτοκαθεδρία και εκεί της Θεσσαλονίκης, το νομισματοκοπέιο της Κωνσταντινούπολης εκπροσωπείται στο υλικό (Πέτκος 2002, 586). Είναι πιθανό η απάντηση στο ερώτημα να είναι και πάλι η πολιτική και οικονομική διαφοροποίηση από την υπόλοιπη Μακεδονία που χαρακτηρίζει το Άργος, η οποία δεν ακολουθεί την βυζαντινή πια Διοκλητιανούπολη.

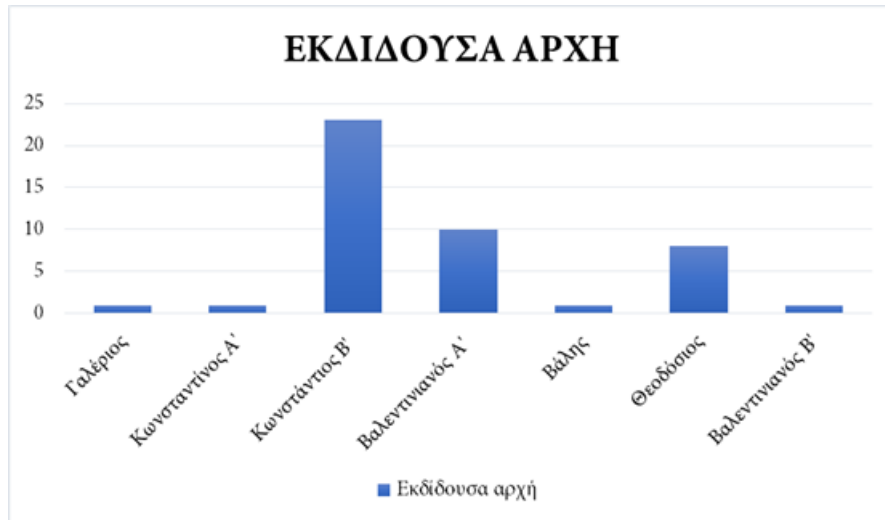
Γράφημα 9: Απεικόνιση της εκπροσώπησης των αυτοκρατορικών νομισματοκοπέιων.

Συνολικά, παρόλο που στις πρωιμότερες αυτοκρατορικές κοπές εκπροσωπείται μόνο η Κύζικος, το δείγμα είναι τόσο μικρό ώστε να μην οδηγεί σε κανένα συμπέρασμα. Όπως φαίνεται στον παρακάτω Πίνακα 4, τα μικρασιατικά νομισματοκοπέια εκπροσωπούνται με ποσοστό 30,6% επί του συνόλου των διαγνωστικών πάντα νομισμάτων, τα βαλκανικά με ποσοστό 25,8%, ενώ τα δυτικά νομισματοκοπέια καταλαμβάνουν μόλις 1,6%, και για τα υπόλοιπα δεν έχει ταυτιστεί το νομισματοκοπέιο. Είναι αξιοσημείωτη η πρωτοκαθεδρία, με το πέρασμα των αιώνων, των μικρασιατικών νομισματοκοπέιων σε βάρος των βαλκανικών, λόγω της τοποθεσίας της θέσης. Παρόλο που δυστυχώς δεν είναι διαθέσιμα τέτοιου είδους στοιχεία από τις θέσεις που χρησιμοποιούνται εδώ ως παράλληλα, σύμφωνα με τη δημοσίευση του Amandry (1978, 54) ενός θησαυρού από τη Χαλκιδική, φαίνεται πως η αναμενόμενη εικόνα από τις μακεδονικές θέσεις είναι όντως η συντριπτική πρωτοκαθεδρία των βαλκανικών νομισματοκοπέιων. Επομένως, το Άργος παρουσιάζει μια ακόμα ιδιομορφία εδώ σε σχέση με την υπόλοιπη Μακεδονία, κάτι που επιτείνεται ιδιαίτερα από την απουσία του νομισματοκοπέιου της Κωνσταντινούπολης, της οποίας η ερμηνεία καθίσταται δύσκολη.

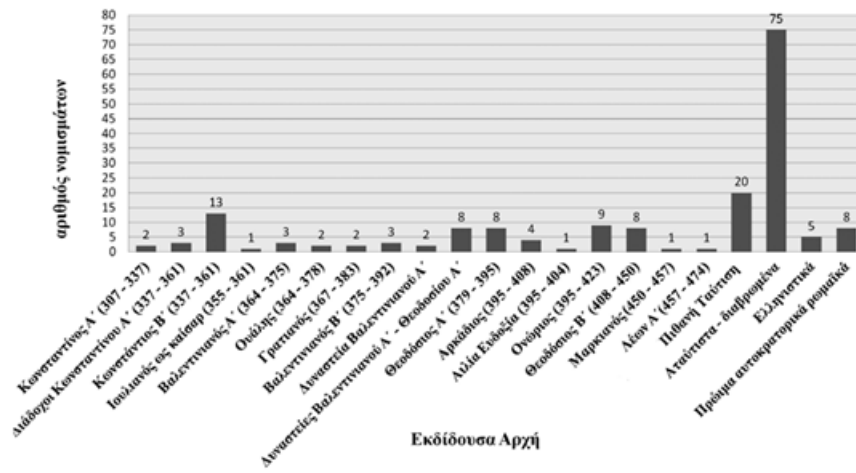
Πίν. 4: Κατανομή των αυτοκρατορικών νομισμάτων ανά νομισματοκοπείο και εκδίδουσα αρχή.

	Ακυλημία	Σισάκ	Θεσσαλονίκη	Κύζικος	Νικομήδεια	Ηράκλεια	Αντιόχεια	Ασαφές μικρασιατικό νομισματοκοπείο
Γαλέριος				1				
Κωνσταντίνος Α΄				1				
Κωνσταντίνος Β΄			8	2		3	3	4
Βάλης						1		
Βαλεντινιανός Α΄	1	1	6					
Θεοδόσιος Α΄			1	1	3			

Ως προς την εκδίδουσα αρχή και τη χρονολογία κοπής των αυτοκρατορικών νομισμάτων, παρατηρεί κανείς στο παρακάτω Γράφημα 10, όπου έχουν συμπεριληφθεί μόνο τα νομίσματα από τα οποία μπόρεσαν να εξαχθούν αυτά τα στοιχεία, ότι τα νομίσματα που ανήκουν σε κοπές του Κωνσταντίνου Β΄ και χρονολογούνται από το 347 ως το 361 μ.Χ., καταλαμβάνουν την πρώτη θέση με ποσοστό 37%. Ακολουθούν οι κοπές του Βαλεντινιανού Α΄, χρονολογούμενες στο διάστημα 364–375 μ.Χ., με ποσοστό 16,1%, και του Θεοδόσιου, από το 378 ως το 393 μ.Χ., με ποσοστό 12,9%. Οι κοπές που προηγούνται ή έπονται αντιπροσωπεύονται με ελάχιστα δείγματα στο Άργος. Ως εκ τούτου, θα μπορούσαμε εκ πρώτης όψεως να επιβεβαιώσουμε μια τάση εκχρηματισμού της οικονομίας από τα τέλη του 4ου ως και το α΄ μισό του 5ου αι. μ.Χ., οπότε και ο αριθμός των νομισματικών ευρημάτων εμφανίζεται ιδιαίτερα αυξημένος (βλ. παρακάτω). Ειδικά για τον 4ο αι. μ.Χ., έχει επαρκώς αποδειχθεί ότι η αυτοκρατορία σε όλη την έκτασή της πλήττεται από μεγάλης κλίμακας πληθωρισμό, ο οποίος αντιμετωπίζεται με μαζική κοπή μικρών χάλκινων υποδιαίρέσεων (Ravetz 1964). Τα ποσοστά αυτά εμφανίζονται κοντινά σε αυτά μιας θέσης οικιστικού χαρακτήρα στο Δίον, όπως φαίνεται παρακάτω, στο Γράφημα 11 (Μέντζος και Κρικελίκος 2013, 149–62). Αντίστοιχα, ειδικά ως προς την πρωτοκαθεδρία των νομισμάτων του Κωνσταντίνου Β΄, εμφανίζονται τα νομισματικά ευρήματα από την ανασκαφή υστερορωμαϊκού κτίσματος, μάλλον βιοτεχνικής χρήσης, στο πλαίσιο της κατασκευής του μετρό Θεσσαλονίκης (Γράφημα 12) (Παϊσίδου κ.ά. 2013, 268). Και στο νεκροταφείο της Έδεσσας τα νομίσματα του Κωνσταντίνου Β΄ καταλαμβάνουν την πρώτη θέση, με τους Βαλεντινιανό Α΄ και Θεοδόσιο Α΄ αλλά και τους Βάλεντα και Ονώριο να ακολουθούν (Γράφημα 13). Τέλος στις Σέρρες, πέρα από την σαφή και πάλι υπερεκπροσώπηση του Κωνσταντίνου Β΄, πολύ υψηλά εμφανίζονται τα ποσοστά του Αλέξανδρου Σεβήρου, του Γορδιανού και του Ελαγάβαλου (Γράφημα 14). Ως προς τη γενικότερη τάση της κυκλοφορίας επομένως, το Άργος φαινομενικά ευθυγραμμίζεται με τις υπόλοιπες υστερορωμαϊκές θέσεις στη Μακεδονία.

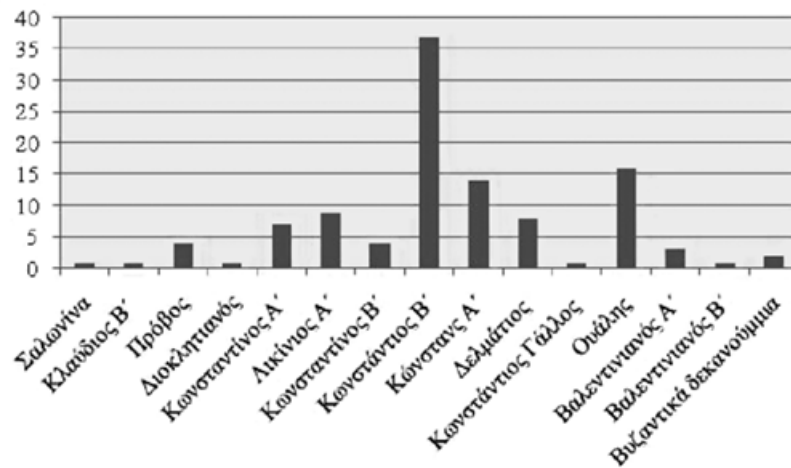

Γράφημα 10: Απεικόνιση των ποσοστών ανά εκδίδουσα αρχή στο Άργος.

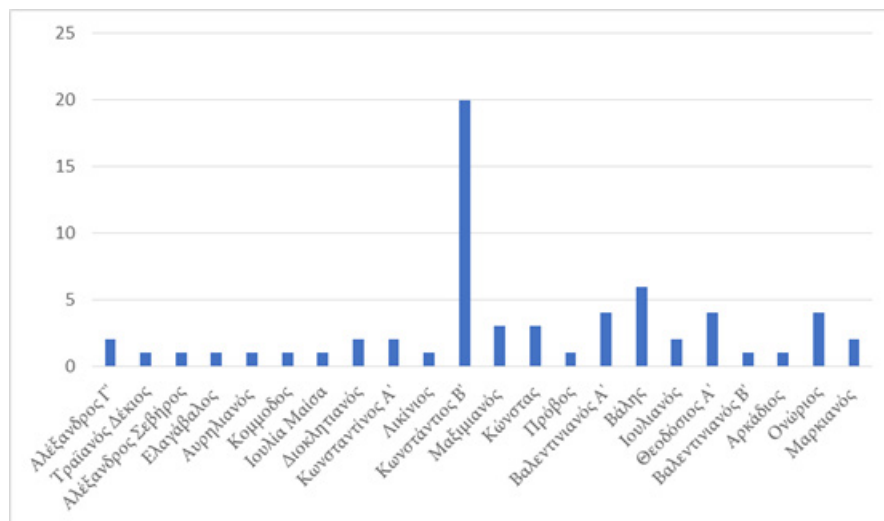

Γράφημα Ι. Εκδίδουσα αρχή – νομίσματα.

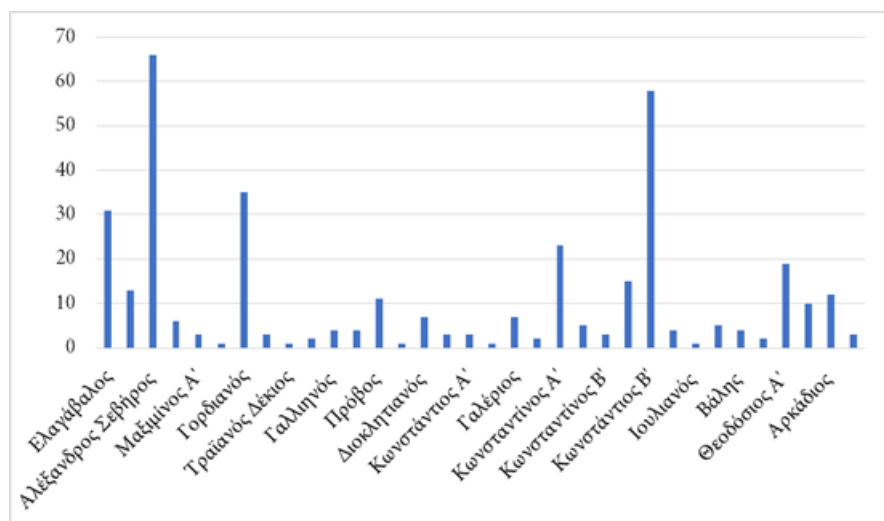
Γράφημα 11: Απεικόνιση των ποσοστών ανά εκδίδουσα αρχή στο Δίον. Πηγή: Μέντζος και Κρικελίκος 2013.

Γράφημα 12: Απεικόνιση των ποσοστών ανά εκδίδουσα αρχή στη Θεσσαλονίκη. Πηγή: Παϊσίδου κ.ά. 2013.

Γράφημα 13: Απεικόνιση των ποσοστών ανά εκδίδουσα αρχή στην Έδεσσα. Πηγή: Χρυσοστόμου 2013.

Γράφημα 14: Απεικόνιση των ποσοστών ανά εκδίδουσα αρχή στα Νέα Κερδύλλια Σερρών. Πηγή: Μάλαμα και Νταράκης 2008.

Εδώ θα πρέπει να εισαχθεί το μεθοδολογικό εργαλείο του δείκτη συχνότητας απώλειας, το οποίο επινοήθηκε από την Ravetz (1964) και αξιοποιήθηκε στην πορεία από τον Doyen (Doyen κ.ά. 2010). Πρόκειται ουσιαστικά για ένα μέγεθος που προκύπτει ως εξής:

$$\frac{\text{Αριθμός των νομισμάτων μιας περιόδου} \times 1000}{\text{Αριθμός ετών της περιόδου} \times \text{συνολικός αριθμός νομισμάτων της θέσης}}$$

Εδώ χρησιμοποιείται λίγο καταχρηστικά, με την έννοια ότι η σκοπιμότητά του είναι η συγκριτική ανίχνευση της συχνότητας απώλειας σε ένα σύνολο θέσεων μιας περιοχής. Ωστόσο, και παρά το μικρό δείγμα, όπως φαίνεται στον παρακάτω Πίνακα 5, προκύπτουν δεδομένα που επιτρέπουν την προσπάθεια ένταξης της υπό εξέταση θέσης στα μοτίβα νομισματικής κυκλοφορίας του 4ου μεταχριστιανικού αιώνα. Πράγματι, με την πάροδο του αιώνα, ο οποίος έχει συμβατικά διαχωριστεί εδώ σε περιόδους ανάλογα με την ιστορία της νομισματοκοπίας, τα νομισματικά ευρήματα του Άργους φαίνονται να επιβεβαιώνουν τα μέχρι τώρα συμπεράσματα της έρευνας για ραγδαίο πληθωρισμό, με ανώτατο σημείο, ωστόσο, την περίοδο βασιλείας του Βαλεντινιανού Α' και όχι του Κωνσταντίνου Β'. Θα μπορούσε επομένως κανείς να πει ότι η εικόνα απώλειας που προκύπτει από το Άργος, δεν αντιστοιχεί απόλυτα με την εικόνα της κυκλοφορίας, δεδομένου ότι κατά

την περίοδο του Κωνσταντίου Β' υπάρχει μεγαλύτερος αριθμός νομισμάτων σε κυκλοφορία, αλλά αναλογικά περισσότερα νομίσματα αποτίθενται κατά την περίοδο του Βαλεντινιανού Α'. Ωστόσο, δεν πρέπει εδώ να ξεχαστεί ότι τα νομίσματα έχουν ταξινομηθεί στον πίνακα με βάση τις χρονολογίες κοπής. Αν προσθέσουμε στις περιόδους αυτές τη *μέγιστη πιθανή διάρκεια κυκλοφορίας* του νομίσματος² με βάση τον Πίνακα 2, και εφαρμόσουμε με τα νέα αυτά δεδομένα τον προηγούμενο τύπο, προκύπτει ένα διαφορετικό αποτέλεσμα. Όπως φαίνεται στον Πίνακα 6, ο δείκτης συχνότητας απώλειας είναι πολύ πιο αυξημένος κατά το διάστημα 380–428 μ.Χ., ενώ ακολουθεί το διάστημα 404–453 μ.Χ., με την επικάλυψη των περιόδων που προκαλεί το γεγονός ότι χρησιμοποιούμε τη μέγιστη δυνατή διάρκεια κυκλοφορίας. Επομένως, μπορούμε να πούμε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό απώλειας εντοπίζεται τελικά από το 380 έως σίγουρα και το α' τέταρτο του 5ου αι. μ.Χ. Δεδομένου μάλιστα ότι από τα 26 νομίσματα, των οποίων η απώλεια χρονολογείται κατά το 380–428 μ.Χ., τα 10 είναι ταφικά, ενώ κατά το επόμενο διάστημα τα ταφικά νομίσματα είναι μόνο 4, είναι εμφανές ότι η συχνότητα της απώλειας συμπυκνώνεται στο διάστημα 404–478 μ.Χ. και επομένως ότι όντως η εικόνα της απώλειας δεν αντιστοιχεί με αυτή της νομισματικής κυκλοφορίας στην περιοχή. Ενδεχομένως να οφείλεται σε μεγαλύτερη κίνηση στο χώρο κατά το διάστημα αυτό, κάτι που θα μπορούσε να προκύπτει ως αποτέλεσμα της δραστηριότητας για την ανέγερση της βασιλικής, ακριβώς με τη χρονολόγηση που προτάθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, και της επακόλουθης χρήσης της.

Πίν. 5: Δείκτης συχνότητας απώλειας με βάση αποκλειστικά τη χρονολογία κοπής.

Περίοδος	Αριθμός νομισμάτων	Δείκτης συχνότητας απώλειας
300–318 μ.Χ. (Τετράρχες)	1	0,89
318–340 μ.Χ. (Κων/νος Α')	1	0,73
340–363 μ.Χ. (Δυναστεία Κωνσταντίνου)	26	18,2
364–375 μ.Χ. (Δυναστεία Βαλεντινιανού)	14	20,5
375–457 μ.Χ. (Δυναστεία Θεοδοσίου)	12	2,36

2 Η ιδέα για το μέγεθος αυτό προέρχεται από την Ελάχιστη Ημερομηνία Απώλειας (DMP) του J.-M. Doyen (2019α). Ουσιαστικά στην ανώτερη πιθανή ημερομηνία κοπής του νομίσματος προστίθεται η ελάχιστη διάρκεια κυκλοφορίας με βάση τον Πίνακα 2, ενώ στην κατώτερη πιθανή ημερομηνία κοπής προστίθεται αντίστοιχα η μέγιστη διάρκεια κυκλοφορίας.

Πίν. 6: Δείκτης συχνότητας απώλειας συνυπολογίζοντας την μέγιστη πιθανή διάρκεια κυκλοφορίας.

Περίοδος	Αριθμός νομισμάτων	Δείκτης συχνότητας απώλειας
315–348 μ.Χ.	1	0,49
358–390 μ.Χ.	1	0,5
380–428 μ.Χ.	26	8,74
404–440 μ.Χ.	14	6,27
425–478 μ.Χ.	12	3,6

4. ΟΙ ΘΗΣΑΥΡΟΙ

Με βάση όσα αναφέρθηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο αλλά και όσα θα αναφερθούν στο επόμενο, στο σύνολο του υλικού εντοπίζονται με σχετική βεβαιότητα πέντε θησαυρικά σύνολα, ενώ ενδεχομένως υπάρχουν άλλα δύο (Πίν. 7).

Πίν. 7: Οι θησαυροί.

Νομίσματα	Αριθμός νομισμάτων	Συμφραζόμενα	Χρονολογία απόθεσης (κατά προσέγγιση)
Αρ. κατ. 10–16, 18	8	Τάφος T8/10	410 μ.Χ.
Αρ. κατ. 9, 19	2	Τάφος T5/12	355–375 μ.Χ.
Αρ. κατ. 24, 27, 44	3	Αίθριο, πάνω από το στρώμα καταστροφής	415–440 μ.Χ.
Αρ. κατ. 21, 22, 26, 33, 34, 42, 43, 48, 49, 53, 60	11	Ορθογώνιο οικοδόμημα αιθρίου, στρώμα καταστροφής	430 μ.Χ.
Αρ. κατ. 30, 46, 56–57?	4	Τάφος T9/12, κλίμακα	450 μ.Χ.
Αρ. κατ. 20, 47, 63, 66, 68?	5	Αίθριο, επιφανειακό στρώμα	450 μ.Χ.
Αρ. κατ. 45, 55, 71?	3	Αίθριο, στρώμα καταστροφής	425 μ.Χ.

Όλοι οι θησαυροί αποτελούνται από πολύ λίγα νομίσματα πολύ μικρών υποδιαίρέσεων και αμελητέας αξίας (για μια γενική επισκόπηση των τιμών κατά το διάστημα αυτό, βλ. Rathbone 2013· Temin 2017· και συνοπτικά Περυσινάκη 2022). Δεν υπάρχει κανένα στοιχείο που να παραπέμπει σε απόκρυψη ή αποθησαυρισμό· αντίθετα, φαίνεται ότι όλα τα σύνολα, είτε προέρχονται από απώλεια είτε από απόθεση σε ταφή, αποτελούν θησαυρούς κυκλοφορίας, απεικονίζουν δηλαδή ένα στιγμιότυπο της νομισματικής κυκλοφορίας (εκτός, όπως θα αναλυθεί στην ενότητα Γ, από τον θησαυρό του T9/12). Η συγκέντρωση όλων σχεδόν των θησαυρών κατά το α' μισό του 5ου αι. μ.Χ. είναι κάτι που, όπως αναλύθηκε παραπάνω, αφορά μάλλον περισσότερο το χαρακτήρα της θέσης

και την κίνηση σε αυτήν, παρά οικονομικούς παράγοντες. Σε κάθε περίπτωση, αυτό που μπορεί να ειπωθεί εδώ είναι ότι η χρήση της θέσης είναι τέτοια, ώστε οι κάτοικοι της περιοχής να προσέρχονται σε αυτήν έχοντας μαζί τους μόνο πολύ μικρά ποσά.

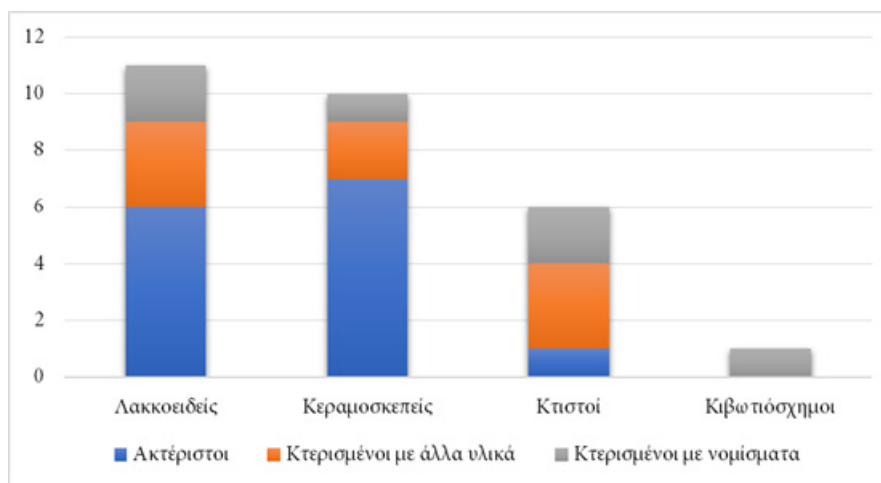
Γ. ΤΑΦΙΚΑ ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ

1. ΤΑ ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ ΤΩΝ ΝΕΚΡΩΝ ΤΟΥ ΑΡΓΟΥΣ ΟΡΕΣΤΙΚΟΥ

ἐπειδάν τις ἀποθάνη τῶν οἰκείων, πρῶτα μὲν φέροντες ὄβολόν εἰς τὸ στόμα κατέθηκαν αὐτῶ, μισθὸν τῷ πορθμῆϊ τῆς ναυτιλίας γενησόμενον

Λουκιανός, *De luctu*, 10

Το νόμισμα αποτελεί σύνηθες κτέρισμα σε όλο το εύρος του κλασικού κόσμου (βλ. Cantilena 1996· Dubuis 1999· Doyen κ.ά. 2019). Στην περίπτωση του Άργους Ορεστικού, εντοπίστηκαν από το 2010 ως το 2018 συνολικά 28 τάφοι, εκ των οποίων 11 λακκοειδείς, 10 κεραμοσκεπείς, 6 κτιστοί και 1 κιβωτιόσχημος. Οι περισσότεροι τάφοι περιέχουν μία μόνο ταφή, ωστόσο υπάρχουν και κάποιες εξαιρέσεις που ανεβάζουν τον αριθμό των ταφών στις 39. Η μελέτη των σκελετικών καταλοίπων βρίσκεται ακόμα σε εξέλιξη, ωστόσο έχουν ήδη αναγνωριστεί 6 παιδικές και 2 γυναικείες ταφές. Από το σύνολο των ταφών, οι 17 είναι ακτέριστες, κάτι που οδήγησε αρχικά τους ανασκαφείς στην υπόθεση ότι οι κάτοικοι της περιοχής ήταν σχετικά χαμηλού κοινωνικο-οικονομικού υποβάθρου (Δαμάσκος και Πλάντζος 2014, 6–7). Οι υπόλοιπες ταφές κτερίζονται με κοσμήματα μεταλλικά, λίθινα και υάλινα, υάλινα μυροδοχεία, ελάχιστη κεραμική, αλλά και νομίσματα (Γράφημα 15).

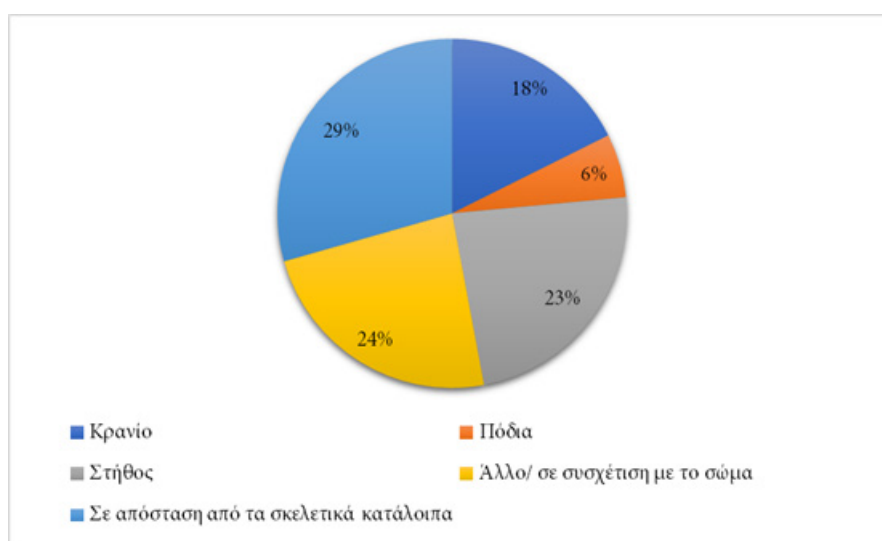

Γράφημα 15: Απεικόνιση της τυπολογίας των τάφων σε συνάρτηση με την κτέριση.

Συγκεκριμένα, 6 τάφοι είναι κτερισμένοι με ένα τουλάχιστον νόμισμα, ενώ τα ταφικά νομίσματα είναι συνολικά 17. Το ποσοστό των τάφων που περιέχουν νόμισμα –γύρω στο 21,4%– είναι αρκετό για να συμπεράνει κανείς ότι η κτέριση με νόμισμα στο Άργος Ορεστικό, αν και δεν αποτελεί καθολική τοπική συνήθεια, επιλέγεται αρκετά συχνά από το περιβάλλον του νεκρού. Από τους τάφους αυτούς, τρεις περιέχουν από ένα νόμισμα έκαστος, ένας τάφος περιέχει δύο νομίσματα, ενώ τα υπόλοιπα δώδεκα νομίσματα κατανέμονται μεταξύ δύο τάφων ως θησαυροί οχτώ και τεσσάρων νομισμάτων αντιστοίχως.

Η θέση των νομισμάτων στο χώρο ποικίλλει (Γράφημα 16). Πιο συγκεκριμένα, ο τάφος T5/12, κεραμοσκεπής με μια ταφή, παρέχει δύο πολύ χαρακτηριστικά διακριτά παραδείγματα. Το ένα βρέθηκε μέσα στο κρανίο, και

μάλιστα στη στοματική κοιλότητα (**αρ. κατ. 19**). Ως εκ τούτου, πρόκειται για νόμισμα μετάβασης, πιθανώς, αλλά όχι απαραίτητα, με τη λειτουργία του χαρώνειου οβολου (Stevens 1991· βλ. επίσης Parker Pearson 2000, 7· για την ορολογία Doyen 2019b). Το δεύτερο νόμισμα (**αρ. κατ. 9**) ήταν διάτρητο και βρέθηκε κοντά στο κρανίο (Δαμάσκος και Πλάντζος 2017β, 13 και Πλάντζος 2017, 30), επομένως πολύ πιθανόν να το έφερε ο νεκρός (η νεκρή;) ως περίαπτο· ανήκε δηλαδή στα προσωπικά αντικείμενα που είχαν στόχο να τον συνοδεύσουν στην μεταθανάτια ζωή, ή ακόμα θα μπορούσε να αποτελεί προσωπικό αντικείμενο κάποιου οικείου του αποθανόντος που προσφέρθηκε ως δώρο αποχαιρετισμού, είναι επομένως σαφώς ένα κτέρισμα, και το γεγονός ότι χρησιμοποιήθηκε κάποτε ως μέσο συναλλαγής δεν σχετίζεται με την επιλογή για την απόθεσή του στον τάφο (πρβλ. με Καραμήτρου-Μεντεσιδή 2007, 557). Θα πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι το νόμισμα αυτό είναι πολύ πρωιμότερο από το νόμισμα **αρ. κατ. 19**, ωστόσο σώζεται σε αντίστοιχη κατάσταση διατήρησης, και άρα η δεύτερη χρήση του ως περίαπτου χρονολογείται αρκετά κοντά στην κοπή του. Τυπικά, τα δύο νομίσματα απαρτίζουν θησαυρό· ωστόσο, δεδομένου ότι το ένα βρίσκεται σε δεύτερη χρήση, εδώ ο όρος περιορίζεται στο φάσμα της οικονομίας.

Γράφημα 16: Απεικόνιση της θέσης εύρεσης των νομισμάτων.

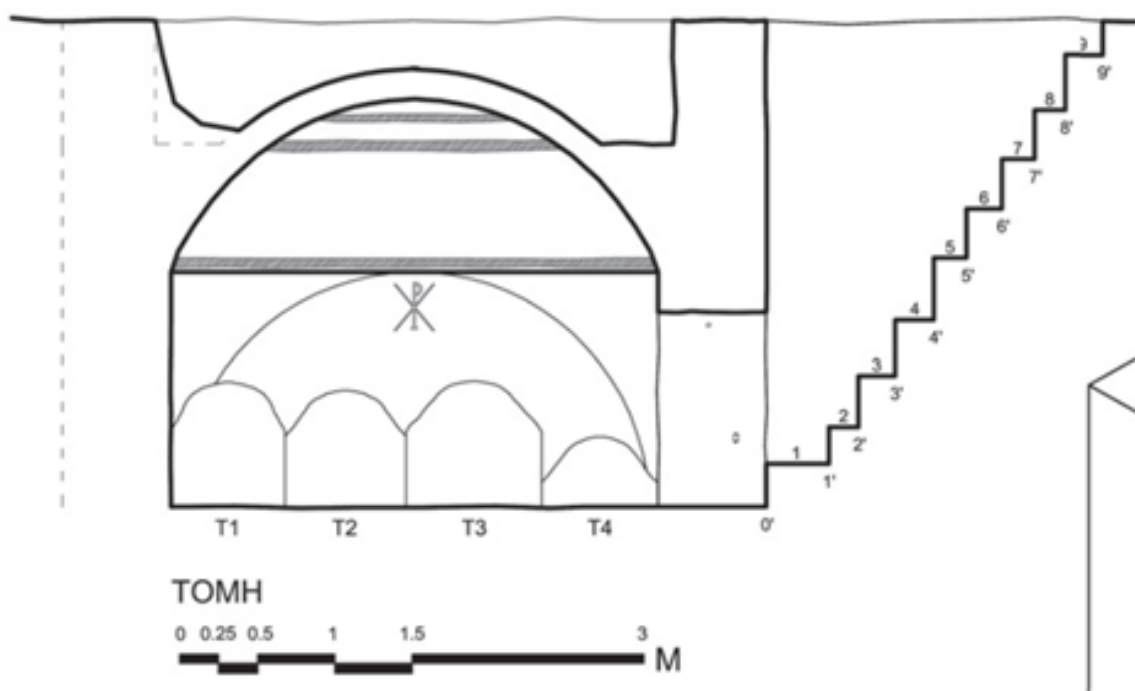
Αντίστοιχα στον T2/17, κιβωτιόσχημο με δύο ταφές, το νόμισμα βρέθηκε μεταξύ των δύο κρανίων (**αρ. κατ. 67**). Θα μπορούσε είτε να συνοδεύει τον ένα νεκρό ως νόμισμα διάβασης και να μετακινήθηκε λόγω της ταφονομίας (βλ. Knusel και Robb 2016), είτε να αποτέθηκε ως νόμισμα επισφράγισης πριν από το κλείσιμο του τάφου. Θα ήταν ενδιαφέρουσα η εικονογραφική μελέτη του συγκεκριμένου νομίσματος, αλλά δυστυχώς η διάβρωσή του δεν επιτρέπει κάτι τέτοιο.

Στον T2/12, λακκοειδή με μία ταφή, το νόμισμα (**αρ. κατ. 17**) καθώς και μια ερυθροβαφής οينوχοϊσκη εντοπίζονται κοντά στα κάτω άκρα. Η τοποθέτηση του νομίσματος κοντά στα κάτω άκρα είναι αρκετά συνήθης και ερμηνεύεται συχνά με βάση αποτροπαικές αντιλήψεις (Arenaló Gonzalez και Moreno Pulido 2019, 82). Πιθανώς πρόκειται για νόμισμα επισφράγισης.

Στον T8/10, λακκοειδή τάφο περιέχοντα μία ταφή, βρέθηκε θησαυρός 8 νομισμάτων εκ των οποίων τα 4 ήταν πάνω στο στήθος του νεκρού και τα υπόλοιπα διασκορπισμένα στο χώρο (**αρ. κατ. 10 – 16, 18**). Το σύνολο αυτό είναι και το μόνο που έχει δημοσιευθεί ως τώρα ως θησαυρικό (Δαμάσκος και Πλάντζος 2014, 6· 2017α, 521· Πλάντζος 2017, 30). Εδώ θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι ως θησαυροί εξετάζονται από το πρίσμα της οικονομίας όλα τα σύνολα δύο και παραπάνω νομισμάτων που βρέθηκαν μαζί· ωστόσο, στις περιπτώσεις θησαυρών σε ταφικά συμφραζόμενα, αν και τυπικά θησαυρικά σύνολα, δεν ανήκουν όλοι απαραίτητα στην κατηγορία του ταφικού θησαυρού, χαρακτηριστικό που σχετίζεται περισσότερο με την σκόπιμη απόθεσή τους ως συνόλου και όχι τη σταδιακή συσσωρεύσή τους, εξαρτάται επομένως από την αρχαιολογία του

τελετουργικού (Doyen 2019β). Οι ταφικοί θησαυροί νομισμάτων τοποθετούνται πολύ συχνά στο στήθος (βλ. το υστερορωμαϊκό νεκροταφείο στο Κλειδί Φλώρινας, με θησαυρούς που ξεπερνούν τα 20 νομίσματα, στο Στρατή και Σινάκος 2008· το ρωμαϊκό και υστερορωμαϊκό νεκροταφείο στο Κρυονέρι, όπου θησαυροί εντοπίζονται στην περιοχή του στήθους αλλά και του κεφαλιού και των κάτω άκρων, στο Ζωγράφου και Κυρανούδη 2011, 514· και το υστερορωμαϊκό νεκροταφείο της Σίνδου, στο Κεραμάρης και Παπαγιάννη 2002, 148) ή κοντά στο κεφάλι του νεκρού, ή βρίσκονται διασκορπισμένοι γύρω από το σώμα. Στις περιπτώσεις αυτές, γράφει η Chrysanthaki-Nagle (2019, 389), πρέπει να θεωρηθούν ως κτέρισμα και δεν έχουν σχέση με τον χαράνιο οβολό. Πιθανώς προσφέρονται για να χρησιμοποιηθούν ως μέσο συναλλαγής στη μεταθανάτια ζωή. Τα νομίσματα που απαρτίζουν τον θησαυρό του T8/10 ανήκουν σε κοπές του Κωνσταντίου Β', χρονολογούμενες στα 347–348 μ.Χ., με εξαίρεση ένα, προγενέστερο κατά μία δεκαετία, που προέρχεται από κοπή του Κωνσταντίνου Α'. Ως προς την προέλευση, τον θησαυρό απαρτίζουν τρία νομίσματα Θεσσαλονίκης, ένα Κυζίκου και ένα Ηράκλειας, καθώς και τρία των οποίων το έξεργο δεν μπορεί με ακρίβεια να διαβαστεί, αν και πρόκειται για μικρασιατικό νομισματοκοπείο. Ως προς τον δείκτη φθοράς, αυτός είναι σε όλα 4, πλην ενός νομίσματος με δείκτη 3. Με βάση τον προηγούμενο πίνακα, όπου για τους δείκτες 3 και 4 υπολογίζεται κατά μέσο όρο χρόνος κυκλοφορίας κοντά στα 62 έτη, ο θησαυρός θα πρέπει να αποτέθηκε κατά το 410 μ.Χ. Το γεγονός ότι τα νομίσματα αποτελούν θησαυρό, όπως επιβεβαιώνεται από την κοντινή τους χρονολόγηση και την παρόμοια κατάσταση διατήρησης, συνηγορεί στο συμπέρασμα ότι πρόκειται για νομίσματα επισφράγισης που αποτέθηκαν μετά την τοποθέτηση του νεκρού, ενδεχομένως προσφέρθηκαν ξεχωριστά για να αντιπροσωπεύσουν διαφορετικούς παρισταμένους στην ταφή. Στην υπόθεση αυτή, που υποδεικνύει μάλλον περιορισμένο αριθμό παρισταμένων στην ταφή, ενδεχομένως συνηγορεί το γεγονός ότι πλέον η ταφή λαμβάνει χώρα μακριά από τον οικισμό και άρα η σορός θα πρέπει να μεταφέρθηκε από τη Διοκλητιανούπολη. Η εύρεση κάποιων από τα νομίσματα στο στήθος του νεκρού θα μπορούσε να τα διαχωρίζει ως ξεχωριστό θησαυρό, αν και θεωρώ το ενδεχόμενο αυτό μάλλον απίθανο.

Πολύ ιδιαίτερη περίπτωση αποτελεί ο T9/12, κτιστό υπόγειο ταφικό μνημείο (βλ. παραπάνω και Δαμάσκος και Σκρέκα 2017) (Εικ. 2) εντός του ορθογώνιου ναόσχημου οικοδομήματος του αιθρίου, όπου βρέθηκαν τρεις ταφές σε σαρκοφάγους και μία κεραμοσκεπής στο δάπεδο, ίσως το πιο εντυπωσιακό εύρημα της περιόδου 2009–2018 αν και εντοπίστηκε συλημένο ήδη από την αρχαιότητα (Δαμάσκος και Σκρέκα 2017). Στο μνημείο βρέθηκαν τέσσερα νομίσματα (αφ. κατ. 30, 46, 56–57), τα οποία δεν συνοδεύουν καμία από τις ταφές αλλά βρίσκονταν διασκορπισμένα σε κάθε μία βαθμίδα από τις τρεις ανώτερες, και ένα στην έβδομη βαθμίδα της κλίμακας καθόδου προς τον ταφικό θάλαμο (Εικ. 3), ενώ ένα ακόμα νόμισμα βρέθηκε στο στρώμα καταστροφής του μνημείου (αφ. κατ. 38). Το σύνολο δεν έχει καταγραφεί ως θησαυρικό από τους ανασκαφείς, και πράγματι αποτελεί ιδιαίτερη περίπτωση, καθώς σίγουρα δεν αποτελεί ταφικό θησαυρό με την ακριβή έννοια, αλλά δεν είναι σαφές ούτε αν αποτελεί θησαυρό με την νομισματική έννοια του όρου. Το ερώτημα που προκύπτει, παραδόξως, σχετίζεται περισσότερο με την αρχαιολογία του τελετουργικού και τις χειρονομίες που αυτή περιελάμβανε (βλ. παραπάνω). Ανήκουν τα τέσσερα νομίσματα της κλίμακας σε μια κοινή απόθεση που πραγματοποιήθηκε κατά το κλείσιμο του τάφου μετά από μία από τις ταφές, αποτελώντας έτσι θησαυρό, ή μήπως κάθε νόμισμα συνοδεύει χρονολογικά μια διαφορετική ταφή; Για το δεύτερο ενδεχόμενο δεν μπορεί παρά να λάβει κανείς υπόψιν του ότι ο αριθμός των νομισμάτων ταυτίζεται με αυτόν των ταφών. Διαφορετικά, αν και τα τέσσερα νομίσματα συνοδεύουν μία μόνο ταφή, δεν δικαιολογείται ο αριθμός τους και η τοποθέτησή τους σε συγκεκριμένες μόνο βαθμίδες. Η χειρονομία, ωστόσο, παραπέμπει σε τελετουργίες επισφράγισης (Van Genper 2016, 66) και μοιάζει ταιριαστή με το οριστικό κλείσιμο του ταφικού μνημείου μετά την τελευταία ταφή που είναι η κεραμοσκεπής (η οποία είναι κατά τα άλλα ακτέριστη). Θα πρέπει δηλαδή να φανταστεί κανείς τους παρισταμένους στην τελετουργία να αφήνουν νομίσματα πάνω στα σκαλιά ανεβαινοντας την κλίμακα, ακριβώς πριν από το κλείσιμο του τάφου. Στις βαθμίδες της κλίμακας βρέθηκε επίσης λεπτή κεραμική, κάτι που συνηγορεί στην υπόθεση ότι η κλίμακα λειτούργησε ως χώρος απόθεσης προσφορών. Ένα ακόμα ερώτημα προκύπτει σε σχέση με τη μη διατάραξη της τελετουργικής απόθεσης από τη σύληση, καθώς η ανασκαφική έκθεση της κλίμακας δίνει την εικόνα ενός αδιατάρακτου μνημείου· ωστόσο δεν διευκρινίζεται στο ημερολόγιο των ανασκαφών αν εντοπίστηκε το σημείο εισόδου των τυμβωρύχων. Παρόλο που αρχαιολογικά τείνω να

Εικ. 2: Σχεδιαστική αποτύπωση σε τομή του ταφικού μνημείου. Αρχείο Πανεπιστημιακής Ανασκαφής Άργους Ορεστικού (2012).

Εικ. 3: Η κλιμακα καθόδου του ταφικού μνημείου. Πηγή: Αρχείο Πανεπιστημιακής Ανασκαφής Άργους Ορεστικού (2012).

αναγνωρίσω το σύνολο ως θησαυρικό, πρέπει να αναφερθεί ότι τα νομίσματα προέρχονται το καθένα από διαφορετικές κοπές, ένα ανήκει σε κοπή του Κωνσταντίου Β', ένα σε κοπή Βαλεντινιανού Α' ή Βάλεντος, ένα είναι νόμισμα του Θεοδοσίου, και ένα ακόμα ανήκει σε κοπή του Βαλεντινιανού Β', με τις χρονολογίες κοπής να εκτείνονται από το 355 ως το 388 μ.Χ. Ακόμα πιο χαρακτηριστικά, το πρωιμότερο νόμισμα έχει δείκτη φθοράς

Εικ. 4: Εξωτερική λήψη T2/14. Πηγή: Αρχείο Πανεπιστημιακής Ανασκαφής Άργους Ορεστικού (2012).

Εικ. 5: Οι ταφές του T2/14. Πηγή: Αρχείο Πανεπιστημιακής Ανασκαφής Άργους Ορεστικού (2012).

5 ενώ τα υπόλοιπα τρία κατατάσσονται στο 3. Αυτό αφήνει κάποιες πιθανότητες στο ενδεχόμενο ξεχωριστής απόθεσής τους. Ωστόσο, θεωρώ ότι τα νομίσματα απαρτίζουν θησαυρό, αν και όχι ταφικό, και αποτέθηκαν με το κλείσιμο του μνημείου συνοδεύοντας την τελευταία ταφή.

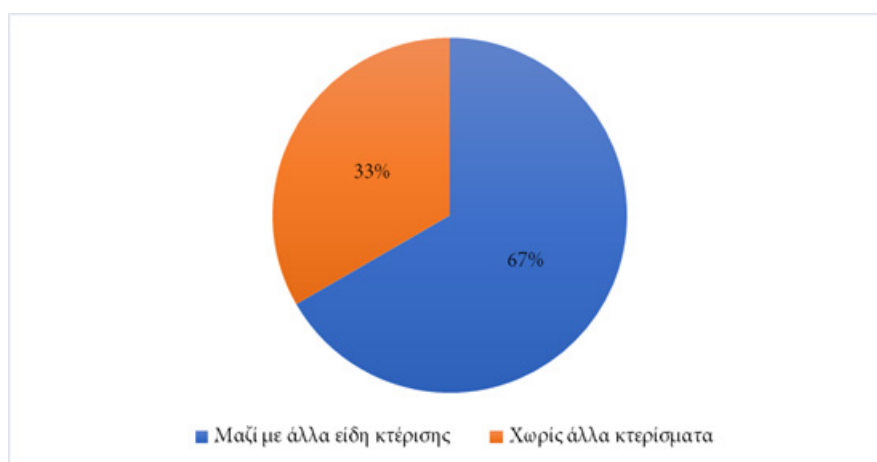
Τέλος, στην περίπτωση του κτιστού τάφου T2/14 (Εικ. 4, 5), ο οποίος περιείχε δύο πρωτογενείς και πέντε δευτερογενείς ενταφιασμούς χωρίς επιπλέον κτέριση, ένα νόμισμα του Κοινού των Μακεδόνων (το μόνο ταφικό

Εικ. 6: Εσωτερικό του T2/12. Πηγή: Αρχείο Πανεπιστημιακής Ανασκαφής Άργους Ορεστικού (2012).

νόμισμα που δεν προήλθε από τα αυτοκρατορικά νομισματοκοπεία) εντοπίστηκε πάνω στην καλυπτήρια πλάκα (αρ. κατ. 3). Η νομισματική απόθεση θα μπορούσε να ερμηνευθεί ως απόθεση επισφράγισης αλλά και ως απόθεση ενθύμησης.

Στον T8/10, όπου βρέθηκε ο θησαυρός, τα νομισματικά ευρήματα ήταν τα μοναδικά κτερίσματα. Στον T2/12 το νόμισμα συνοδεύεται από μια ερυθροβαφή οινοχοϊσκη (Εικ. 6), ενώ στον T5/12 τα δύο νομίσματα που εντοπίστηκαν κοντά στο κρανίο συνοδεύονται από χάντρες κυανού λίθου κυκλικής διατομής και ένα ψέλιο. Στον T2/17, εκτός του νομίσματος, τα κτερίσματα αποτελούν ένα χρυσό ενώτιο και ένα υάλινο μυροδοχείο. Τέλος ο T9/12 αποτελεί, όπως ήδη αναφέρθηκε, ιδιαίτερη περίπτωση, αν και οι τρεις από τις τέσσερις ταφές είναι πλούσια κτερισμένες. Τα στοιχεία αυτά δημιουργούν μια εικόνα, με βάση την οποία σε μια κοινότητα είναι αρκετά σύνηθες οι νεκροί να θάβονται ακτέριστοι, ενώ η απόθεση νομισμάτων συνοδεύει τάφους που είναι κατά βάση κτερισμένοι ως επιπλέον προσφορά (Γράφημα 17). Τα νομίσματα δηλαδή αποτελούν ένα μόνο από τα πιθανά είδη κτέρισης και δεν αντικαθιστούν άλλα κτερίσματα, συμβολίζοντας μια συνολική προσφορά στο νεκρό.

Γράφημα 17: Απεικόνιση της συσχέτισης των ταφών που κτερίζονται μόνο με νομίσματα, σε αντιδιαστολή με τις ταφές που κτερίζονται και με άλλα είδη αντικειμένων.

Ως προς την κατάσταση διατήρησης, παρατηρεί κανείς, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, ότι η πλειονότητα των νομισμάτων συγκεντρώνεται στους δείκτες 4 και 3, όπως ισχύει και στο σύνολο των νομισμάτων της ανασκαφής, με τη διαφορά ότι στα ταφικά νομίσματα υπερέχει ο δείκτης 4, ενώ επί του συνόλου υπερέχει ο δείκτης 3 (Γράφημα 1). Ωστόσο, στην υπερίσχυση του δείκτη 4 έχει συμβάλει καθοριστικά ο θησαυρός του T8/10, και επομένως μπορούμε να πούμε ότι η εικόνα ίσως δεν είναι απολύτως ενδεικτική. Πάντως, το συμπέρασμα που μοιάζει να προκύπτει είναι ότι τα νομίσματα που μπαίνουν στον τάφο είναι γενικά νομίσματα που έχουν χρησιμοποιηθεί στο επίπεδο που φαίνεται να δικαιολογεί ο εκχρηματισμός της οικονομίας της περιοχής, με μία τάση ίσως να επιλέγονται αυτά που είναι σε λίγο καλύτερη κατάσταση διατήρησης. Δεν φαίνεται δηλαδή οι κάτοικοι της περιοχής να επιλέγουν με κριτήριο την εμφάνιση, νομίσματα που προέρχονται από πολύ νέες κοπές, ή που έχουν απομακρυνθεί από την οικονομία και έχουν φυλαχθεί, αλλά αντίστροφα, ούτε επιλέγουν να αποθέσουν στον τάφο τα πιο φθαρμένα νομίσματα για να τα αποσύρουν από την οικονομία (Chryssanthaki-Nagle 2006, 90).

Ως προς την προέλευση, και εδώ τα αποτελέσματα δεν εκπλήσσουν, καθώς και πάλι τα ταφικά νομίσματα ακολουθούν τη γενικότερη τάση της κυκλοφορίας, με ένα μόνο νόμισμα του Κοινού, και 16 νομίσματα αυτοκρατορικών κοπών.

Για την επιλογή των νομισμάτων βάσει της εικονογραφίας δεν έχει εξαχθεί κάποιο συμπέρασμα (βλ. Doyen 2019β). Ενδεχομένως θα μπορούσε να προκύψει κάτι μετά την ολοκλήρωση της οστεολογικής μελέτης.

Τέλος, ως προς τη χρονολόγηση, τα πράγματα περιπλέκονται κάπως, καθώς δεν φαίνεται να υπάρχουν άλλα χρονολογήσιμα υλικά εντός των ταφών, που θα επέτρεπαν να καταλάβει κανείς τη χρονική απόκλιση μεταξύ της κοπής και της απόθεσης στον τάφο. Σε κάθε περίπτωση, με βάση τους δείκτες φθοράς, όπως προαναφέρθηκε, μπορεί κανείς να συμπεράνει ότι η πλειονότητα των νομισμάτων είχε κυκλοφορήσει για όχι αμελητέο χρόνο πριν την απόθεση στον τάφο, και ως εκ τούτου, οι ταφές θα πρέπει πάντα να χρονολογηθούν κατά βάση από 40 έως 75 χρόνια μετά την χρονολογία κοπής των νομισμάτων.

2. ΤΟ ΤΑΦΙΚΟ ΝΟΜΙΣΜΑ ΣΤΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

Είναι γνωστό ότι η Μακεδονία αποτελεί μία από τις περιοχές με μεγάλη παράδοση στο ταφικό νόμισμα κατά τη διάρκεια της αρχαιότητας, αφού μάλιστα εισάγει το έθιμο πριν από την Αθήνα, ήδη στις αρχές του 5ου αι. π.Χ. (Chryssanthaki-Nagle 2006, 93), ενώ κατά τον 4ο αι. π.Χ., ακολουθώντας και τις γενικότερες εξελίξεις του εκχρηματισμού της οικονομίας στον ελληνικό κόσμο, η παρουσία του νομίσματος υπό διάφορες μορφές στις μακεδονικές νεκροπόλεις είναι ιδιαίτερα αισθητή. Φυσικά, η εικόνα αυτή μπορεί εν μέρει να αποδοθεί στο γεγονός ότι στη Μακεδονία έχουν ανασκαφεί νεκροπόλεις σε μεγαλύτερο ποσοστό νεκροπόλεις στη Μακεδονία, σε σχέση με άλλα μέρη του ελληνικού κόσμου.

Το ταφικό νόμισμα επιβιώνει στα ρωμαϊκά και υστερορωμαϊκά–πρωτοχριστιανικά νεκροταφεία της Μακεδονίας, όπως θα αποδειχθεί στη συνέχεια, αλλάζοντας σταδιακά χαρακτήρα καθώς οδεύουμε προς το Μεσαίωνα. Πράγματι, σχεδόν σε όλα τα ρωμαϊκά και υστερορωμαϊκά νεκροταφεία της Μακεδονίας έχει παρατηρηθεί εκτενής χρήση ταφικών νομισμάτων (υπάρχουν φυσικά εξαιρέσεις, όπως το υστερορωμαϊκό νεκροταφείο του Κλείτου· βλ. Βραχιονίδου 2017, 110). Στα Νέα Κερδύλλια Σερρών παρατηρείται ο εντυπωσιακός αριθμός των 1589 νομισμάτων μέσα σε μόλις 146 τάφους από τους συνολικά 246, με το ποσοστό των ταφών που κτερίζονται με νόμισμα να αγγίζει το 60% (Μάλαμα και Νταράκης 2008). Στον Πλαταμώνα Πιερίας, το ποσοστό των ταφών που περιέχουν νομίσματα ανέρχεται στο 50% (Παπαδοπούλου κ.ά. 2020, 136). Στο Λιμόρι Επανομής, 41 νομίσματα κατανέμονται σε 14 τάφους, ποσοστό 33% επί του συνολικού αριθμού τάφων (Παζαράς 1998α, 1998β, 1999). Στην Έδεσσα, σε ένα σύνολο 406 ρωμαϊκών και υστερορωμαϊκών τάφων, εντοπίστηκαν σε 90 από αυτούς συνολικά 223 νομίσματα, ποσοστό 22% επί του συνόλου (Χρυσοστόμου 2013). Στο νεκροταφείο της Διοκλητιανούπολης, ωστόσο, εντοπίζονται 20 νομίσματα σε 6 μόνο από τις 55 ταφές, ποσοστό μόλις 11% (Πέτκος 2002, 584–85).

Ως προς τα συμφραζόμενα, στις Σέρρες μόλις 38 νομίσματα εντοπίζονται μεμονωμένα σε ταφές. Όλα τα υπόλοιπα εντοπίζονται σε θησαυρούς, είτε με την τυπική έννοια του ταφικού θησαυρού ως κτερίσματος (βλ. παρακάτω), είτε διασκορπισμένα μέσα στον τάφο. Μόνο 27 ταφές έχουν νομίσματα ως μοναδικό κτέρισμα, ενώ σε όλες τις υπόλοιπες τα νομίσματα συνοδεύονται κατά βάση από κεραμική αλλά και από υάλινα αγγεία, και στη συνέχεια κοσμήματα. Πολύ συχνά είναι τα νομίσματα μετάβασης, είτε εντός του κρανίου, είτε στην παλάμη, είτε συνοδεύοντας τον νεκρό ή τους νεκρούς κατά την καύση. Θησαυροί μικροί ή και πολύ μεγάλοι εντοπίζονται κατά βάση στην περιοχή του θώρακα, αν και αυτοί που αποτελούνται από πολύ λίγα νομίσματα εντοπίζονται και σε άλλα σημεία, όπως γύρω από την περιοχή του κρανίου ή των κάτω άκρων.

Στην Έδεσσα, 65 νομίσματα, εκ των οποίων τα 21 υστερορωμαϊκά, εντοπίζονται μεμονωμένα, με τα υπόλοιπα σε θησαυρούς, αν και μικρότερους από αυτούς των Σερρών. Τα νομίσματα αποτελούν τη μοναδική κτέριση σε 28 ταφές, ενώ σε όλες τις υπόλοιπες συνοδεύονται και από άλλα αντικείμενα, σε μεγάλο βαθμό μεταλλικά. Και πάλι κυριαρχούν τα νομίσματα μετάβασης εντός του κρανίου ή στην παλάμη, αν και συχνός είναι και ο εντοπισμός τους στην περιοχή της λεκάνης και των κάτω άκρων.

Στη Διοκλητιανούπολη, σε 3 από τις 6 ταφές τα νομίσματα αποτελούν το μοναδικό κτέρισμα, ενώ στις υπόλοιπες συνοδεύονται από μεταλλικά αντικείμενα. Μόνο ένα νόμισμα εντοπίστηκε μεμονωμένο εντός ταφής, ενώ όλα τα υπόλοιπα κατανομούνται σε θησαυρούς από 2 έως 9. Αξιοσημείωτη είναι η περίπτωση μιας ταφής με δύο νομίσματα, εκ των οποίων το ένα διάτρητο, όπως ακριβώς και στο Άργος.

Τα αρχαιολογικά δεδομένα, επομένως, έρχονται σε αντίθεση με την άποψη ότι το ταφικό νόμισμα υποχωρεί κατά την ύστερη αρχαιότητα λόγω της περιφρόνησης του χριστιανισμού προς τα υλικά αγαθά (Μακροπούλου 2007, 454). Αντίθετα, με την έλευση της νέας θρησκείας το έθιμο σημασιοδοτείται εκ νέου. Πράγματι, έχει προταθεί ότι στο πλαίσιο της λειτουργίας του νομίσματος ως μέσου οικονομικής συναλλαγής, ενδεχομένως το ταφικό νόμισμα στα πρωτοχριστιανικά δεδομένα να στοχεύει στην εξαγορά των αμαρτιών του νεκρού (για σημερινά παράλληλα σε όχι και τόσο μακρινές περιοχές, βλ. Yordanova 2019, 457). Ακόμα και η τοποθέτηση του «βολού» στο στόμα του νεκρού, προερχόμενη προφανώς από την αρχαία συνήθεια, τόσο ριζωμένη στη Μακεδονία, μπορεί να λαμβάνει νέο περιεχόμενο στο πλαίσιο μιας διαφορετικής κοσμοαντίληψης, καθώς προτείνεται ο συσχετισμός της με τη Θεία Κοινωνία που λαμβάνουν οι ετοιμοθάνατοι χριστιανοί (Stevens 1991, 219–21).

Τα νομίσματα των υστερορωμαϊκών νεκροταφείων της Μακεδονίας αποτελούν σε μεγάλο βαθμό νομίσματα μετάβασης, τοποθετούμενα μέσα στο στόμα ή στην παλάμη. Συχνά είναι και τα νομίσματα επισφράγισης, τοποθετούμενα κατά το κλείσιμο του τάφου σε διάφορα σημεία και ιδιαίτερα στην περιοχή των κάτω άκρων. Δεν λείπουν και οι περιπτώσεις νομισμάτων καθιέρωσης, με το άνοιγμα του τάφου, νομίσματα που εντοπίζονται κάτω από τη λεκάνη (Perassi 2011 και Doyen 2013). Οι θησαυροί αποτελούν συχνότερο φαινόμενο από ό,τι κατά τα προηγούμενα χρόνια και τοποθετούνται σε διάφορα σημεία του τάφου αλλά κατά βάση στο στήθος του νεκρού, ενώ δεν μπορεί να αποκλειστεί η πιθανότητα του τελετουργικού σταδιακού σχηματισμού του θησαυρού κατά την ταφή. Νομίσματα με οπή, υπαρκτά αν και σπάνια, αποτελούν εντελώς ξεχωριστό είδος κτέρισης, μετατρέπόμενα πια σε κοσμήματα. Τα νομίσματα σπανίως αποτελούν το μοναδικό, ή ακόμα και το πολυτιμότερο κτέρισμα: συνηθέστερα εντοπίζονται συμπληρωματικά άλλων προσφορών.

Ως εκ τούτου, τα νομίσματα που δεν ανήκουν στην κατηγορία της μετάβασης αλλά εντοπίζονται διασκορπισμένα στον τάφο ή σε θησαυρούς, τείνω να πιστέψω ότι, αν και αντλούν από την αρχαιότερη ιδεολογία, απομακρύνονται πλέον από αυτήν και χάνουν τον ιδιαίτερο χαρακτήρα τους, μετατρέπόμενα σε απλά κτερίσματα όπως και όλα τα υπόλοιπα. Ενδεχομένως μάλιστα επιλέγονται στο πλαίσιο μιας μεγαλύτερης τάσης προς την κτέριση με μεταλλικά αντικείμενα, όπως παρατηρείται κατά την περίοδο αυτή, γενικά αλλά και στο Άργος (Χρυσοστόμου 2013, 423). Η αύξηση των θησαυρών δεν θεωρώ ότι σχετίζεται με την οικονομική άνθιση, ούτε και με τις συγκρούσεις στην περιοχή (αντίθετα με Χρυσοστόμου 2013, 424), αλλά περισσότερο με την εισροή μικρών υποδιαίρέσεων και τον επακόλουθο εκχρηματισμό που φέρνει το αυτοκρατορικό νόμισμα από τον 4ο αι. μ.Χ. κ.ε. Είναι παράλογο να ερμηνεύσουμε όλους αυτούς τους θησαυρούς ως αποτέλεσμα αποταμίευσης ή απόκρυψης. Θα μπορούσαμε μόνο να υποθέσουμε ότι ενδεχομένως όλοι αυτοί οι παράγοντες

συμβάλλουν γενικότερα στην αύξηση της τάσης αποταμίευσης ή/και απόκρυψης, και ενδεχομένως το ταφικό έθιμο ακολουθεί ή μιμείται την καθημερινή ζωή, μεταφέροντας ένα μέρος των αποταμιεύσεων στο επέκεινα.

3. ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΩΝ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΩΝ ΑΠΟΘΕΣΕΩΝ ΣΤΙΣ ΤΑΦΕΣ ΤΟΥ ΑΡΓΟΥΣ ΟΡΕΣΤΙΚΟΥ

Παρατηρείται επομένως ότι το Άργος Ορεστικό ακολουθεί σε γενικές γραμμές την τάση του εθίμου, όπως διαμορφώνεται στην υστερορωμαϊκή Μακεδονία, εμφανίζοντας όμως κάποιες ιδιοτυπίες κοινές ίσως με το πολύ κοντινό νεκροταφείο της Διοκλητιανούπολης. Φαίνεται ότι στην περιοχή της Ορεστίδας, η κτέριση με νομίσματα δεν είναι ιδιαίτερα σπάνια, αλλά επαφίεται εντελώς στην προσωπική επιλογή των οικείων του νεκρού. Ως εκ τούτου, η χρήση ταφικών νομισμάτων στο Άργος Ορεστικό θα πρέπει να αποδοθεί εν μέρει στην κληρονομιά της περιοχής και εν μέρει στον ιδιαίτερο χαρακτήρα της θέσης και ενδεχομένως, στην επιρροή που ασκεί σε αυτόν η σχέση με τη Δύση. Όπως έχει ήδη αποδειχθεί παραπάνω, οι νομισματικές αποθέσεις του Άργους Ορεστικού μπορούν να ερμηνευθούν κατά βάση ως αποθέσεις καθιέρωσης ή επισφράγισης, αν και υπάρχει και μια σαφής περίπτωση νομίσματος διάβασης ενώ τα νομίσματα του T8/10 θα μπορούσαν και να είναι ταφικός θησαυρός.

Για μια συνολική ερμηνεία του φαινομένου της νομισματικής απόθεσης στις ταφές του Άργους Ορεστικού θα πρέπει να γίνει αναφορά στην αρχαιολογία του τελετουργικού. Ακολουθώντας τα συμπεράσματα του προαναφερθέντος συνεδρίου της Αθήνας (βλ. Doyen κ.ά. 2019), θεωρώ ότι η νομισματική απόθεση μπορεί να ερμηνευθεί βάσει της επιτελεστικής δύναμης του τελετουργικού. Συγκεκριμένα, το νόμισμα, αποτελώντας το ορατό κατάλοιπο της αόρατης σε εμάς διαδικασίας, ίσως προσφέρεται περισσότερο χάριν της ίδιας της χειρονομίας της απόθεσης, παρά ως καθαυτό κτέρισμα. Φέροντας μαζί του όλη την αρχαιότερη ιδεολογία, ίσως πλέον το νόμισμα αποτίθεται στον τάφο χωρίς πλήρη συνειδητότητα, απλώς επειδή «συνηθίζεται», δημιουργώντας κατά κάποιον τρόπο έναν άυλο «τόπο μνήμης» και συνδέοντας με αυτόν τον τρόπο την κοινότητα με το παρελθόν της. Αποθέτοντας το νόμισμα εντός της στοματικής κοιλότητας ή κοντά στη σορό, οι κάτοικοι του νέου οικισμού μιμούνται αυτό που έχουν δει στο παρελθόν να συμβαίνει, έτσι ώστε βασισμένοι στην παράδοση, να σφυρηλατήσουν μια νέα πολιτική-κοινωνική ταυτότητα (βλ. και Van Andrija 2019). Θεωρώ επομένως ότι τα νομίσματα στην Παραβέλα δεν αποτελούν απαραίτητα ένδειξη μιας πίστης στο επέκεινα, αλλά χρησιμοποιούνται για να «εκπαιδεύσουν» τους ίδιους τους ζωντανούς συμμετέχοντες στο τελετουργικό.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Από ό,τι έχει προηγηθεί, θεωρώ πως έγινε σαφές ότι τα νομισματικά ευρήματα, αν και σχετικά λίγα σε αριθμό, συνοδεύουν και διαφωτίζουν με την παρουσία (ή και την απουσία) τους τις σταδιακές αλλαγές στην πολυδιάστατη χρήση της θέσης του Άργους Ορεστικού κατά τα τέλη της αρχαιότητας, για τουλάχιστον τρεις αιώνες. Ιδιαίτερη, λόγω της γεωγραφικής θέσης της στην τέταρτη μακεδονική μερίδα και κάτω από την Εγνατία, λόγω των πολιτικών επιλογών της ευρύτερης περιοχής, που τη διαφοροποιούν από την υπόλοιπη Μακεδονία για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα, και λόγω της χρονολόγησης στο μεταίχμιο μεταξύ αρχαίου και μεσαιωνικού κόσμου, η θέση του Άργους Ορεστικού παρέχει ένα *unicum* σε ένα πεδίο που δεν έχει ακόμα μελετηθεί επαρκώς. Καθώς η θέση εξελίσσεται από δημόσιο χώρο με πολιτικό χαρακτήρα σε νεκροταφείο, χώρο λατρείας και, ενδεχομένως, τόπο μνήμης για την τοπική κοινότητα, ο χαρακτήρας των νομισματικών αποθέσεων διαφοροποιείται με χαρακτηριστικό τρόπο από τυχαίο έως σκόπιμο ή και τελετουργικό, όχι μόνο στην πάροδο του χρόνου, αλλά και κατά τόπους εντός της θέσης.

Η θέση δείχνει να διαφοροποιείται από την ευρύτερη περιοχή ήδη από την πρώτη φάση χρήσης της, η οποία είναι αόρατη στο νομισματικό υλικό. Κατά τη δεύτερη και τρίτη φάση, τα νομίσματα αποκαλύπτουν

ιδιαίτερα ενδιαφέρουσες διεργασίες κατά τη μετάβαση από τον αρχαίο κόσμο στον μεσαιωνικό, καθώς ο χώρος λειτουργεί ως τόπος μνήμης για την Ορεστίδα. Η πολιτική αποστασιοποίηση από την υπόλοιπη Μακεδονία αντικατοπτρίζεται στα ευρήματα με τη μορφή της υπερεκπροσώπησης των αυτοκρατορικών κοπών έναντι των επαρχιακών, της έντονης παρουσίας των μικρασιατικών νομισματοκοπειών παράλληλα με τα βαλκανικά, και ενδεχομένως της απουσίας του νομισματοκοπείου της Κωνσταντινούπολης. Ωστόσο, συνολικά το Άργος δεν μοιάζει να απέχει από την γενικότερη οικονομική τάση των πρώτων μεταχριστιανικών αιώνων, αρχικά προς τον ραγδαίο εκχρηματισμό και στη συνέχεια προς τον πληθωρισμό, κάτι που είναι ιδιαίτερα σαφές στο μεγάλο αριθμό των μικρών χάλκινων υποδιαρέσεων του 4ου αι. μ.Χ., ιδιαίτερα της περιόδου του Κωνσταντίου Β'. Τα μοτίβα απώλειας, ωστόσο, διαφοροποιούνται από την εικόνα της νομισματικής κυκλοφορίας στην περιοχή, καθώς προσαρμόζονται στην ανθρώπινη κίνηση στο χώρο που ακολουθεί την ιστορία της θέσης. Συγκεκριμένα, κατά το α' μισό του 5ου αι., η θέση μοιάζει να χαρακτηρίζεται από έντονη ανθρώπινη κινητικότητα, αν και τα νομίσματα αντιστοιχούν σε πολύ μικρές αξίες, εισάγονται κατά βάση μεμονωμένα και στις περισσότερες των περιπτώσεων καταλήγουν να αποτίθενται μέσω της τυχαίας απώλειας. Ως προς την ιδεολογία, το Άργος Ορεστικό μοιάζει να αντλεί από την εθιμική κληρονομιά της περιοχής της Μακεδονίας, διατηρώντας εξωτερικά το τελετουργικό, αλλά παραλλάσσοντας συνειδητά ή όχι με την πάροδο του χρόνου το περιεχόμενο, με αποτέλεσμα τα ταφικά νομίσματα να μετατρέπονται πλέον σε συμβατικά είδη κτέρισης μεταξύ των άλλων υλικών.

Καταλήγουμε λοιπόν στο ότι, αν και η ανασκαφική εικόνα του Άργους Ορεστικού δεν αντικατοπτρίζει τη νομισματική κυκλοφορία στην υστερορωμαϊκή Μακεδονία, αλλά αποτελεί περισσότερο μια διαδοχή στιγμιότυπων απώλειας ή τελετουργικής απόθεσης, η μελέτη του νομισματικού υλικού αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα για το πώς τα ανασκαφικά νομίσματα μπορούν να φωτίσουν την ιστορική πορεία μιας θέσης. Οι ιδιαιτερότητες που εμφανίζει σε σχέση με την ευρύτερη περιοχή, πέρα από την αναγωγή τους σε πολιτικές επιλογές του παρελθόντος, θα πρέπει κατά τη γνώμη μου να αποδοθούν στην προσπάθεια μιας κοινότητας που έχει πρόσφατα μετακινηθεί και που έρχεται αντιμέτωπη με την αντικατάσταση ενός πολιτισμικού συστήματος από ένα άλλο, να διατηρήσει ζωντανή τη συλλογική μνήμη και τους δεσμούς με το παρελθόν, οι οποίοι την καθιστούν (ή την καθιστούσαν) ιδιαίτερη και ενδεχομένως, προνομιούχο, σε σχέση με την υπόλοιπη Μακεδονία.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Για την εμπιστοσύνη με την οποία με τίμησαν, θα ήθελα να εκφράσω τις θερμές ευχαριστίες μου προς τους ανασκαφείς, τον καθηγητή Δημήτρη Δαμάσκο, και ιδιαίτερα προς τον καθηγητή μου, Δημήτρη Πλάντζο, που μου πρότεινε τη δημοσίευση του παρόντος υλικού και, όπως πάντα, στάθηκε υποστηρικτικά δίπλα μου καθ' όλη τη διάρκεια της μελέτης και της συγγραφής, μέχρι και τη δημοσίευση. Θα ήθελα ακόμα να ευχαριστήσω την προϊσταμένη της Εφορείας Αρχαιοτήτων Καστοριάς κ. Ανδρομάχη Σκρέκα, για την παραχώρηση της άδειας μελέτης και δημοσίευσης. Επίσης, εγκάρδιες ευχαριστίες οφείλω στον Παναγιώτη Ιωσήφ για την ανεκτίμητη καθοδήγησή του σε κάθε μου εγχείρημα και για τις πολύτιμες πάντα παρατηρήσεις του. Η παρούσα μελέτη δεν θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί χωρίς την εξαιρετική δουλειά της συντηρήτριας Αμαλίας Σιάτου και του φωτογράφου Νικολάου Στ. Στουρνάρα. Τέλος, ευχαριστώ το προσωπικό της Εφορείας Αρχαιοτήτων Καστοριάς, και ιδιαιτέρως τον φύλακα Στέργιο Παπαδάμο για την εξαιρετική συνεργασία.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

1. N.10.15. (βλ. Δαμάσκος και Πλάντζος 2014, 6)

ΑΕ

Κάσσανδρος, 306–297 π.Χ.

Ε. Κεφαλή Ηρακλή με λεοντή δ.

Ο. ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΚΑΣΣΑΝΔΡΟΥ. Ιππέας βαδίζων δ., χαιρετώντας με το δεξι χέρι και κρατώντας τα χαλινάρια με το αριστερό, στο πεδίο δ. άστρο.

5,14 γρ. 20 χιλ. Άξονας 3 Δείκτης φθοράς 3

SNG Alpha Bank 913

Ψ11 ΤΠΑ1 επιφανειακό στρώμα αίθριο

2. N.14.2. (βλ. Δαμάσκος και Πλάντζος 2019, 9, 11)

Δηνάριο

Αύγουστος, 17 π.Χ.

Ε. AVGVSTVS DIVI F. Κεφαλή Αυγούστου δ.

Ο. M SANQVINIVS III VIR. Κεφαλή θεοποιημένου Ιουλίου Καίσαρα δ., πάνω τετράκτινος κομήτης.

3,72 γρ. 20 χιλ. Άξονας 6 Δείκτης φθοράς 6 (αλλά δεν έχει νόημα η αντιπαραβολή με τα χάλκινα νομίσματα)

RIC I Augustus 338

T10 στρώμα καταστροφής βασιλική

3. N.14.12.

ΑΕ

Κοινό Μακεδόνων, 41–54 μ.Χ.

Ε. ΤΙ ΚΛΑΥΔΙΟΣ ΚΑΙΣΑΡ. Προτομή αυτοκράτορα Κλαυδίου αρ.

Ο. ΣΕΒΑΣΤΟΣ ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ. Μακεδονική ασπίδα.

8,75 γρ. 25,5 χιλ. Άξονας 12 Δείκτης φθοράς 3

RPC I 1612

Σ10 T10 ταφικό T2/14

4. N.14.1.

ΑΕ

Κοινό Μακεδόνων, 79–81 μ.Χ.

Ε. ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ ΚΑΙΣΑΡ ΟΥΕΣΠΑΣΙΑΝΟΣ. Προτομή αυτοκράτορα Βεσπασιανού αρ.

Ο. ΣΕΒΑΣΤΟΣ ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ. Μακεδονική ασπίδα.

7,37 γρ. 24,5 χιλ. Άξονας 12 Δείκτης φθοράς 5

RPC II 334

T9 επιφανειακό στρώμα κεντρικό κλίτος βασιλικής

5. N.16.1.

ΑΕ

Κοινό Μακεδόνων, 81–96 μ.Χ.

Ε. ΑΥΤ ΚΑΙΣΑΡ ΔΟΜΙΤΙΑΝΟΣ ΣΕΒ. Προτομή Δομιτιανού δ. με στεφάνι δάφνης.

Ο. ΚΟΙΝΟΝ ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ. Μακεδονική ασπίδα.

9,15 γρ. 24 χιλ. Άξονας 9 Δείκτης φθοράς 3

RPC III 635

Υ9 επιφανειακό στρώμα βασιλική

6. N.10.3. (βλ. Δαμάσκος και Πλάντζος 2014, 4)

ΑΕ

Κοινό Μακεδόνων, 238–244 μ.Χ.

Ε. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ. Κεφαλή Αλεξάνδρου δ. με διάδημα και κόμη με κυματιστούς βοστρύχους.

Ο. ΚΟΙΝΟΝ ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ Β ΝΕ. Αλέξανδρος ιππεύων τον Βουκεφάλα προς τα δ., με τον χιτώνα να ανεμίζει πίσω, σηκώνοντας το δεξί του χέρι. Χαμηλά στο πεδίο αστέρι.

12,75 γρ. 26,5 χιλ. Άξονας 1 Δείκτης φθοράς 6

RPC VII 2.156

Ρ16 εξωτερικά της αίθουσας

7. N.10.1. (βλ. Δαμάσκος και Πλάντζος 2014, 4)

ΑΕ

Θεσσαλονίκη, 235–238 μ.Χ.

Ε. Γ ΙΟΥΛ ΟΥΗΡ ΜΑΞΙΜΟΣ ΚΕ. Προτομή Μάξιμου δ. με θώρακα και ιμάτιο.

Ο. ΘΕCΣΑΛ-ΟΝΙΚΕΩΝ. Κάβειρος κατ' ενώπιον, κεφαλή αρ., κρατώντας ρυτό και σφυρί. Αρ. στο πεδίο βωμός, δ. χαυλιόδοντας ελέφαντα σε κυλινδρικό δοχείο.

11,82 γρ. 26 χιλ. Άξονας 2 Δείκτης φθοράς 5

RPC VI 219

Ρ16 εξωτερικά της αίθουσας

8. N.12.16.

ΑΕ

Διοκαισάρεια Κιλικίας, 180–192 μ.Χ.

Ε. Μ ΑΥ ΚΟΜΜΟΔ ΑΝΤΩΝΕΙΝ CΕΒ. Προτομή Κομμόδου δ. με θώρακα και paludamentum.

Ο. ΑΔΡΙΑΝ ΔΙΟΚΑΙCΑΡΕΩΝ ΜΗΤΡΟ ΚΕΝΝΑ. Φτερωτός κεραυνός και τόξο.

8,37 γρ. 24 χιλ. Άξονας 12; Δείκτης φθοράς 3

RPC IX 1040

Ψ11 στρώμα καταστροφής αίθριο

9. M.12.55. (βλ. Δαμάσκος και Πλάντζος 2017β, 13–14)

ΑΕ2

Γαλέριος

Κύζικος, 309–311 μ.Χ.

E. GAL MAXIMIANVS P F AVG. Κεφαλή Μαξιμιανού δ. με δάφνινο στεφάνι.

O. GENIO A -VGVSTI. Genius γυμνός με χλαμύδα πάνω από τον αριστερό ώμο, ιστάμενος αρ., κάνοντας σπονδή με το δεξι χέρι και κρατώντας κέρασ αφθονίας στο αριστερό. Στο πεδίο αρ. Α, δ.*. Έξεργο: MKV

4,89 γρ. 25,5 χιλ. Άξονας 12 Δείκτης φθοράς 5

Διάτρητο

RIC VI Cyzicus 53

Φ14-X14 T5/12 ταφικό, αίθριο

10. N.10.13.

AE2/ AE3

Κωνσταντίνος Α΄

Κύζικος, 336–337 μ.Χ.

E. CONSTAN-TINVS MAX AVG. Προτομή Κωνσταντίνου Α΄ δ., με διάδημα, ιμάτιο και θώρακα.

O. GLOR-IA EXER-CITVS. Δύο στρατιώτες εραλδικά, γέρνοντας στα δόρατά τους, ανάμεσά τους τρόπαιο. Έξεργο: SMK?

1,65 γρ. 18 χιλ. Άξονας 11 Δείκτης φθοράς 4

RIC VII Cyzicus 135

T8/10 ταφικό, αίθριο

11. N.10.7.

AE3

Κωνσταντίνος Β΄

Θεσσαλονίκη, 347–348 μ.Χ.

E. CONSTANS P F AVG. Προτομή Κωνσταντίνου δ., με διάδημα, θώρακα και ιμάτιο.

O. VICTORIAE DD AVGGQ NN. Δύο φτερωτές Νίκες ιστάμενες εραλδικά, κρατώντας στεφάνι στο δεξι χέρι και κλαδί φοίνικα στο αριστερό. Έξεργο: ασαφές.

1,07 γρ. 15 χιλ. Άξονας 6 Δείκτης φθοράς 4

RIC VIII Thessalonica 105

T8/10 ταφικό, αίθριο

12. N.10.8.

AE3

Κωνσταντίνος Β΄

Θεσσαλονίκη, 347–348 μ.Χ.

E. CONSTANS P F AVG. Προτομή Κωνσταντίνου δ., με διάδημα, θώρακα και ιμάτιο.

O. VICTORIAE DD AVGGQ NN. Δύο φτερωτές Νίκες ιστάμενες εραλδικά, κρατώντας στεφάνι στο δεξι χέρι και κλαδί φοίνικα στο αριστερό. Έξεργο: SMTS

1,04 γρ. 18 χιλ. Άξονας 6 Δείκτης φθοράς 4

RIC VIII Thessalonica 105

T8/10 ταφικό, αίθριο

13. N.10.14.

ΑΕ3

Κωνστάντιος Β΄

Θεσσαλονίκη, 347–348 μ.Χ.

E. CONSTANS P F AVG. Προτομή Κώνσταντος δ., με διάδημα, θώρακα και ιμάτιο.

O. VICTORIAE DD AVGGQ NN. Δύο φτερωτές Νίκες ιστάμενες εραλδικά, κρατώντας στεφάνι στο δεξί χέρι και κλαδί φοίνικα στο αριστερό. Έξοργο: SMTSA

1,11 γρ. 17 χιλ. Άξονας 5 Δείκτης φθοράς 4

RIC VIII Thessalonica 105

T8/10, Ω9-10, ταφικό, αίθριο

14. N.10.10.

ΑΕ3

Κωνστάντιος Β΄

Ηράκλεια, 347–348 μ.Χ.

E. D N CONSTAN-TIVS P F AVG. Κεφαλή Κωνσταντίου Β΄ με διάδημα δ.

O. VOT/XX/MVLT/XXX εντός στεφάνου. Έξοργο: SMH?

1,21 γρ. 14 χιλ. Άξονας 11 Δείκτης φθοράς 3

RIC VIII Heraclea 45

T8/10, Ω9-10, ταφικό, αίθριο

15. N.10.12.

ΑΕ3

Κωνστάντιος Β΄

Νικομήδεια/ Ηράκλεια/ Κύζικος, 347–348 μ.Χ.

E. D N CONSTAN-TIVS P F AVG. Κεφαλή Κωνσταντίου Β΄ με διάδημα δ.

O. VOT/X X/MVLT/XXX εντός στεφάνου. Έξοργο: ασαφές

1,27 γρ. 15 χιλ. Άξονας 6 Δείκτης φθοράς 4

Ενδεικτικά RIC VIII Nicomedia 58

T8/10, Ω9-10, ταφικό, αίθριο

16. N.10.11. (βλ. Δαμάσκος και Πλάντζος 2014, 7)

ΑΕ3

Κωνστάντιος Β΄

Νικομήδεια/ Ηράκλεια/ Κύζικος, 347–348 μ.Χ.

E. D N CONSTAN-TIVS P F AVG ή CONSTANS P F AVG. Κεφαλή Κωνσταντίου Β΄ ή Κώνσταντος με μαργαριταρένιο διάδημα δ.

O. VOT/X X/MVLT/XXX εντός στεφάνου. Έξοργο: SM?

1,67 γρ. 14 χιλ. Άξονας 10 Δείκτης φθοράς 4

Ενδεικτικά RIC VIII Nicomedia 58

T8/10 Ω9-10 ταφικό, αίθριο

17. N.12.29.

Κωνσταντῖος Β΄

Ασαφές νομισματοκοπείο, 347–348 μ.Χ.

E. Προτομή Κωνσταντίου Β΄ ή Κώνσταντος δ. με μαργαριταρένιο διάδημα, ιμάτιο και θώρακα.

O. VOT/XX/MVLT εντός στεφάνου. Έξεργο: ασαφές.

1,35 γρ. 15 χιλ. Άξονας 5 Δείκτης φθοράς 3

Ενδεικτικά RIC VIII Heraclea 47

T2/12 Ω10-11 ταφικό, αίθριο

18. N.10.9.

ΑΕ3

Κωνσταντῖος Β΄

Ηράκλεια/ Κωνσταντινούπολη/ Κύζικος, 318–348 μ.Χ.

E. D N CONSTAN-TINVS P F AVG ή CONSTAN-TIVS P F AVG ή D N CONSTAN-S P F AVG. Προτομή αυτοκράτορα δ. με διάδημα, θώρακα και ιμάτιο.

O. VOT/XX/MVLT/XXX εντός στεφάνου. Έξεργο: ασαφές.

1,04 γρ. 15 χιλ. Άξονας 11 Δείκτης φθοράς 4

Ενδεικτικά RIC VIII Heraclea 48

T8/10, Ω9-10, ταφικό, αίθριο

19. N.12.34. (βλ. Δαμάσκος και Πλάντζος 2017β, 13–4· Πλάντζος 2017, 31)

ΑΕ3

Κωνσταντῖος Β΄

Θεσσαλονίκη, 350–355 μ.Χ.

E. D N CONSTAN-TIVS P F AVG. Προτομή Κωνσταντίου Β΄ δ. με μαργαριταρένιο διάδημα, ιμάτιο και θώρακα.

O. FEL TEMP REPARATIO. Στρατιώτης με περικεφαλαία, ιμάτιο, θώρακα, βαδίζων αρ., κρατώντας ασπίδα στο αρ. χέρι και χτυπώντας με δόρυ στο δ. χέρι πεσμένο ιππέα που σηκώνει το αρ. χέρι. Έξεργο: εκτός πετάλου

2,06 γρ. 17 χιλ. Άξονας 12 Δείκτης φθοράς 6

RIC VIII Thessalonica 192

Φ14-X14 T5/12 ταφικό, αίθριο

20. N.12.4.

ΑΕ3

Κωνσταντῖος Β΄

Αντιόχεια, 350–361 μ.Χ. (σπάνιος τύπος)

E. D N CONSTAN-TIVS P F AVG. Προτομή Κωνσταντίου Β΄ δ. με μαργαριταρένιο διάδημα, ιμάτιο και θώρακα.

O. FEL TEMP REPARATIO. Στρατιώτης με περικεφαλαία, ιμάτιο, θώρακα, βαδίζων αρ., κρατώντας ασπίδα στο αρ. χέρι και χτυπώντας με δόρυ στο δ. χέρι ιππέα που γέρνει στο λαιμό του αλόγου. Έξεργο: ασαφές

1,87 γρ. 16 χιλ. Άξονας 5 Δείκτης φθοράς 5

RIC VIII Antioch 188

Ψ12 επιφανειακό στρώμα αίθριο

21. N.12.26.

ΑΕ3

Κωνσταντίνος Β΄

Αντιόχεια, 350–361 μ.Χ. (σπάνιος τύπος)

E. D N CONSTAN-TIVS P F AVG. Προτομή Κωνσταντίνου Β΄ δ. με μαργαριταρένιο διάδημα, ιμάτιο και θώρακα.
 O. FEL TEMP REPARATIO. Στρατιώτης με περικεφαλαία, ιμάτιο, θώρακα, βαδίζων αρ., κρατώντας ασπίδα στο
 αρ. χέρι και χτυπώντας με δόρυ στο δ. χέρι ιππέα που γέρνει στο λαιμό του αλόγου. Έξοργο: ANB

1,77 γρ. 16 χιλ. Άξονας 6 Δείκτης φθοράς 4

RIC VIII Antioch 188

Ψ9-10 στρώμα καταστροφής αίθριο, εντός οικοδομήματος

22. N.12.20a

Κωνσταντίνος Β΄

Ασαφές νομισματοκοπείο, 352–361 μ.Χ.

E. D N CONSTAN-TIVS P F AVG. Προτομή Κωνσταντίνου Β΄ δ. με μαργαριταρένιο διάδημα, ιμάτιο και θώρακα
 (Αδιάγνωστος).

O. FEL TEMP REPARATIO. Στρατιώτης με περικεφαλαία, ιμάτιο, θώρακα, βαδίζων αρ., κρατώντας ασπίδα στο
 αρ. χέρι και χτυπώντας με δόρυ στο δ. χέρι πεσμένο ιππέα που σηκώνει το αρ. (;) χέρι. Αριστερά στο πεδίο M.
 Έξοργο: ασαφές

1,07 γρ. 12 χιλ. Άξονας 12 Δείκτης φθοράς 3

Ενδεικτικά RIC VIII Thessalonica 111

Ψ9-10 στρώμα καταστροφής, αίθριο, εντός οικοδομήματος

23. N.12.32.

ΑΕ3

Κωνσταντίνος Β΄

Ηράκλεια, 355–361 μ.Χ.

E. D N CONSTAN-TIVS P F AVG. Προτομή Κωνσταντίνου Β΄ δ. με διάδημα, ιμάτιο και θώρακα.

O. FEL TEMP REPARATIO. Στρατιώτης με περικεφαλαία, ιμάτιο, θώρακα, βαδίζων αρ., κρατώντας ασπίδα
 στο αρ. χέρι και χτυπώντας με δόρυ στο δ. χέρι πεσμένο ιππέα που σηκώνει το δ. (;) χέρι. Αριστερά στο πεδίο
 M. Έξοργο: SMH?

2,20 γρ. 17 χιλ. Άξονας 6 Δείκτης φθοράς 4

RIC VIII Heraclea 93

X11 στρώμα καταστροφής αίθριο

24. N.14.4.

ΑΕ3

Κωνσταντίνος Β΄

Κύζικος, 355–361 μ.Χ.

E. D N CONSTAN-TIVS P F AVG. Προτομή Κωνσταντίνου Β΄ δ. με μαργαριταρένιο διάδημα, ιμάτιο και θώρακα.

O. FEL TEMP REPARATIO. Στρατιώτης με περικεφαλαία, ιμάτιο, θώρακα, βαδίζων αρ., κρατώντας ασπίδα στο
 αρ. χέρι και χτυπώντας με δόρυ στο δ. χέρι πεσμένο ιππέα που σηκώνει το δ. (;) χέρι. Αριστερά στο πεδίο M.

Έξεργο: εκτός πετάλου.

1,34 γρ. 16 χιλ. Άξονας 6 Δείκτης φθοράς 4

RIC VIII Cyzicus 115

Ψ13 επιφανειακό πάνω από το στρώμα καταστροφής, αίθριο

25. N.12.8. (βλ. Δαμάσκος και Πλάντζος 2017β, 11–2)

ΑΕ3

Κωνσταντίνος Β΄

Θεσσαλονίκη, 355–361 μ.Χ.

E. D N CONSTAN-TIVS P F AVG. Προτομή Κωνσταντίνου Β΄ δ. με μαργαριταρένιο διάδημα, ιμάτιο και θώρακα.

O. SPES REI-PVBLICE. Αυτοκράτορας ιστάμενος δ. με περικεφαλαία, ιμάτιο, θώρακα, κρατώντας σφαίρα στο δεξί χέρι και δόρυ στο αριστερό. Αριστερά στο πεδίο άστρο. Έξεργο: S?

1,32 γρ. 15,5 χιλ. Άξονας 12 Δείκτης φθοράς 4

RIC VIII Thessalonica 215

Ω12 στρώμα καταστροφής αίθριο

26. N.12.14.

ΑΕ3

Κωνσταντίνος Β΄

Θεσσαλονίκη, 355–361 μ.Χ.

E. D N CONSTAN-TIVS P F AVG. Προτομή Κωνσταντίνου Β΄ δ. με μαργαριταρένιο διάδημα, ιμάτιο και θώρακα.

O. SPES REI-PVBLICE. Αυτοκράτορας ιστάμενος δ. με περικεφαλαία, ιμάτιο, θώρακα, κρατώντας σφαίρα στο δεξί χέρι και δόρυ στο αριστερό. Αριστερά στο πεδίο άστρο. Έξεργο: S?

0,73 γρ. 14 χιλ. Άξονας 4 Δείκτης φθοράς 3

RIC VIII Thessalonica 215

Ψ9-10 στρώμα καταστροφής, αίθριο, εντός οικοδομήματος

27. N.14.5.

ΑΕ3

Κωνσταντίνος Β΄

Θεσσαλονίκη, 355–361 μ.Χ.

E. D N CONSTAN-TIVS P F AVG. Προτομή Κωνσταντίνου Β΄ δ. με μαργαριταρένιο διάδημα, ιμάτιο και θώρακα.

O. SPES REI-PVBLICE. Αυτοκράτορας ιστάμενος δ. με περικεφαλαία, ιμάτιο, θώρακα, κρατώντας σφαίρα στο δεξί χέρι και δόρυ στο αριστερό. Αριστερά στο πεδίο άστρο.

1,19 γρ. 16 χιλ. Άξονας 6 Δείκτης φθοράς 3

RIC VIII Thessalonica 215

Ψ13 επιφανειακό πάνω από στρώμα καταστροφής, αίθριο

28. N.14.3.

ΑΕ3

Κωνσταντίνος Β΄

Ασαφές νομισματοκοπείο, 355–361 μ.Χ.

E. D N CONSTANTIVS P F AVG. Προτομή Κωνσταντίου Β' δ. με διάδημα, ιμάτιο και θώρακα.

O. SPES REI-PVBLICE. Αυτοκράτορας ιστάμενος δ. με περικεφαλαία, ιμάτιο, θώρακα, κρατώντας σφαίρα στο δεξί χέρι και δόρυ στο αριστερό. Έξεργο: εκτός πετάλου.

0,61 γρ. 15 χιλ. Άξονας 6 Δείκτης φθοράς 3

Ενδεικτικά RIC VIII Thessalonica 213

Ψ13 επιφανειακό στρώμα αίθριο

29. N.12.38.

ΑΕ3

Κωνσταντίος Β'

Νικομήδεια/ Ηράκλεια/ Κύζικος, 355 – 361 μ.Χ.

E. D N CONSTAN-TIVS P F AVG. Προτομή Κωνσταντίου Β' δ. με μαργαριταρένιο διάδημα, ιμάτιο και θώρακα.

O. FEL TEMP REPARATIO. Στρατιώτης με περικεφαλαία, ιμάτιο, θώρακα, βαδίζων αρ., κρατώντας ασπίδα στο αρ. χέρι και χτυπώντας με δόρυ στο δ. χέρι πεσμένο ιππέα που σηκώνει το δ. (;) χέρι. Αριστερά στο πεδίο M. Έξεργο: SM?

0,85 γρ. 17 χιλ. Άξονας 6 Δείκτης φθοράς 3

Ενδεικτικά RIC VIII Heraclea 93

X10 X11 στρώμα καταστροφής αίθριο εντός οικοδομήματος

30. N.12.40. (βλ. Δαμάσκος και Σκρέκα 2017, 24)

ΑΕ3

Κωνσταντίος Β'

Θεσσαλονίκη, 355–361 μ.Χ.

E. D N CONSTAN-TIVS P F AVG. Προτομή αυτοκράτορα δ. με διάδημα, ιμάτιο και θώρακα.

O. FEL TEMP REPARATIO. Στρατιώτης με περικεφαλαία, ιμάτιο, θώρακα, βαδίζων αρ., κρατώντας ασπίδα στο αρ. χέρι και χτυπώντας με δόρυ στο δ. χέρι πεσμένο ιππέα που σηκώνει το αρ. χέρι. Αριστερά στο πεδίο M. Έξεργο: SMTS.

1,65 γρ. 18 χιλ. Άξονας 6 Δείκτης φθοράς 5

RIC VIII Thessalonica 208

X10 X11 T9/12 κλίμακα, ταφικό, αίθριο

31. N.12.1.

ΑΕ3

Κωνσταντίος Β'

Ασαφές νομισματοκοπείο, 355–361 μ.Χ.

E. D N CONSTAN-TIVS P F AVG. Προτομή Κωνσταντίου Β' δ. με διάδημα, ιμάτιο και θώρακα.

O. SPES REI-PVBLICE. Αυτοκράτορας ιστάμενος δ. με περικεφαλαία, ιμάτιο, θώρακα, κρατώντας σφαίρα στο δεξί χέρι και δόρυ στο αριστερό. Έξεργο: ασαφές.

1,06 γρ. 15 χιλ. Άξονας 6 Δείκτης φθοράς 3

Ενδεικτικά RIC VIII Thessalonica 213

Ω12 επιφανειακό στρώμα αίθριο

32. N.12.17.

Κωνσταντίνος Β΄

Ηράκλεια, 355–361 μ.Χ.

E. D N IVLIANV-S NOB CAES. Προτομή Ιουλιανού δ. χωρίς διάδημα, με ιμάτιο και θώρακα.

O. FEL TEMP REPARATIO. Στρατιώτης με περικεφαλαία, ιμάτιο, θώρακα, βαδίζων αρ., κρατώντας ασπίδα στο αρ. χέρι και χτυπώντας με δόρυ στο δ. χέρι πεσμένο ιππέα που σηκώνει το αρ. χέρι. Αριστερά στο πεδίο M. Έξοργο: SMHB.

1,78 γρ. 15 χιλ. Άξονας 12 Δείκτης φθοράς 3

RIC VIII Heraclea 95

Ψ12 στρώμα καταστροφής αίθριο

33. N.12.18.

Κωνσταντίνος Β΄

Αντιόχεια, 355–361 μ.Χ.

E. D N CONSTAN-TIVS P F AVG. Προτομή Κωνσταντίνου Β΄ δ. με μαργαριταρένιο διάδημα, ιμάτιο και θώρακα.

O. FEL TEMP REPARATIO. Στρατιώτης με περικεφαλαία, ιμάτιο, θώρακα, βαδίζων αρ., κρατώντας ασπίδα στο αρ. χέρι και χτυπώντας με δόρυ στο δ. χέρι ιππέα που γέρνει στο λαιμό του αλόγου. Έξοργο: ασαφές.

2,27 γρ. 16 χιλ. Άξονας 12 Δείκτης φθοράς 3

RIC VIII Antioch 191

Ψ9-10 στρώμα καταστροφής, αίθριο, εντός οικοδομήματος

34. N.12.20b

Κωνσταντίνος Β΄ ή Ιουλιανός

Ασαφές νομισματοκοπείο, 355–363 μ.Χ.

E. Προτομή αυτοκράτορα δ. με διάδημα, ιμάτιο και θώρακα.

O. SPES REI-PVBLIC(A)E. Αυτοκράτορας ιστάμενος δ. με περικεφαλαία, ιμάτιο, θώρακα, κρατώντας σφαίρα στο δεξί χέρι και δόρυ στο αριστερό. Έξοργο: ασαφές.

1,25 γρ. 13,5 χιλ. Άξονας 12 Δείκτης φθοράς 3

Ενδεικτικά RIC VIII Thessalonica 213

Ψ9-10 στρώμα καταστροφής, αίθριο, εντός οικοδομήματος

35. N.12.30.

Κωνσταντίνος Β΄ ή Ιουλιανός

Ασαφές νομισματοκοπείο, 355–363 μ.Χ.

E. Προτομή αυτοκράτορα δ.

O. SPES REI-PVBLICAE. Αυτοκράτορας ιστάμενος δ. με περικεφαλαία, ιμάτιο, θώρακα, κρατώντας σφαίρα στο δεξί χέρι και δόρυ στο αριστερό. Έξοργο: δεν σώζεται.

1,32 γρ. 17 χιλ. Άξονας 12 Δείκτης φθοράς 3

Αποσπασματικά σωζόμενο

Ενδεικτικά RIC VIII Thessalonica 213

X11 επιφανειακό στρώμα, αίθριο

36. N.12.36.

Κωνσταντίνος Β' ή Ιουλιανός

Ασαφές νομισματοκοπείο, 355–363 μ.Χ.

Ε. Προτομή αυτοκράτορα δ.

Ο. SPES REI PVBLIC(A)E. Αυτοκράτορας ιστάμενος δ. με περικεφαλαία, ιμάτιο, θώρακα, κρατώντας σφαίρα στο δεξί χέρι και δόρυ στο αριστερό. Έξεργο: δεν σώζεται.

0,74 γρ. 15 χιλ. Άξονας 12 Δείκτης φθοράς 3

Αποσπασματικά σωζόμενο

Ενδεικτικά RIC VIII Thessalonica 213

X10 στρώμα καταστροφής εντός της βασιλικής

37. N.12.31.

ΑΕ3

Βαλεντινιανός Α'

Ακυληία, 364–367 μ.Χ.

Ε. D N VALE-NS P F AVG. Προτομή Βάλεντος δ. με διάδημα, ιμάτιο και θώρακα.

Ο. RESTITV-TOR REI P. Αυτοκράτωρ ιστάμενος κατ' ενώπιον, με την κεφαλή δ., κρατώντας λάβαρο στο δ. χέρι και Νίκη πάνω σε σφαίρα στο αρ. χέρι. Έξεργο: SMAB.

2,2 γρ. 18 χιλ. Άξονας 12 Δείκτης φθοράς 5

RIC IX Aquileia 8B

X11 επιφανειακό στρώμα αίθριο

38. N.12.37.

ΑΕ3

Βαλεντινιανός Α'

Θεσσαλονίκη, 364–367 μ.Χ.

Ε. D N VALEN-S P F AVG. Προτομή αυτοκράτορα δ. με διάδημα, ιμάτιο και θώρακα.

Ο. SECVRITAS REIPVBLICAE. Νίκη βαδίζουσα αρ., κρατώντας στεφάνι στο δ. χέρι και φοίνικα στο αρ. Στο πεδίο δ. άστρο. Έξεργο: TES.

1,13 γρ. 14 χιλ. Άξονας 6 Δείκτης φθοράς 4

RIC IX Thessalonica 18B

X10 T9/12 ταφικό, εντός οικοδομήματος, αίθριο

39. N.14.13.

ΑΕ3

Βάλης

Ηράκλεια, 364–367 μ.Χ.

Ε. D N VALE-NS P F AVG. Προτομή Βάλεντος δ. με διάδημα, ιμάτιο και θώρακα.

Ο. RESTITV-TOR REI PVBLICAE. Αυτοκράτωρ ιστάμενος κατ' ενώπιον, με την κεφαλή δ., κρατώντας λάβαρο στο δ. χέρι και Νίκη πάνω σε σφαίρα στο αρ. χέρι. Έξεργο: SMHB.

1,91 γρ. 19 χιλ. Άξονας 6 Δείκτης φθοράς 5
 RIC IX Heraclea 4C
 T8/T9 επιφανειακό στρώμα βασιλική

40. N.10.2. (βλ. Δαμάσκος και Πλάντζος 2014, 6)

ΑΕ3

Βαλεντινιανός Α΄

Θεσσαλονίκη, 364–375 μ.Χ.

E. D N VALENTINI-ANVS PF AVG ή D N VALEN-S PF AVG Προτομή Βαλεντινιανού Α΄ ή Βάλεντος δ., με διάδημα, ιμάτιο και θώρακα.

O. GLORIA RO-MANORVM. Αυτοκράτορας βαδίζων δ. σέρνοντας αιχμάλωτο με το δεξί χέρι και κρατώντας λάβαρο στο αριστερό. Έξεργο: TESB.

1,92 γρ. 16 χιλ. Άξονας 11 Δείκτης φθοράς 3
 RIC IX Thessalonica 16B
 ΤΠΑ1 πάνω από στρώμα καταστροφής αίθριο

41. N.12.22.

ΑΕ3

Βαλεντινιανός Α΄

Θεσσαλονίκη, 364–375 μ.Χ.

E. D N VALENTINI-ANVS P F AVG. Προτομή Βαλεντινιανού Α΄ δ. με μαργαριταρένιο διάδημα, ιμάτιο και θώρακα.

O. GLORIA RO-MANORVM. Αυτοκράτορας βαδίζων δ. σέρνοντας αιχμάλωτο με το δεξί χέρι και κρατώντας λάβαρο στο αριστερό. Έξεργο: TES.

2,36 γρ. 16,5 χιλ. Άξονας 5 Δείκτης φθοράς 4
 RIC IX Thessalonica 26A
 Ψ11 στρώμα καταστροφής αίθριο

42. N.12.27.

ΑΕ3

Βαλεντινιανός Α΄

Ασαφές νομισματοκοπείο, 364–375 μ.Χ.

E. D N VALEN-S P F AVG. Προτομή Βάλεντος δ., με μαργαριταρένιο διάδημα, ιμάτιο και θώρακα.

O. SECVRITAS REIPVBLICAE. Νίκη βαδίζουσα αρ., κρατώντας στεφάνι στο δ. χέρι και φοίνικα στο αρ. Έξεργο: ασαφές

2,33 γρ. 17 χιλ. Άξονας 1 Δείκτης φθοράς 4
 Ενδεικτικά RIC IX Thessalonica 18B
 Ψ9-10 στρώμα καταστροφής αίθριο εντός οικοδομήματος

43. N.12.28.

Βαλεντινιανός Α΄

ΑΕ3

Θεσσαλονίκη, 364–375 μ.Χ.

E. D N VALENTINI-ANVS P F AVG. Προτομή Βαλεντινιανού Α' δ. με διάδημα, ιμάτιο και θώρακα.

O. GLORIA RO-MANORVM. Αυτοκράτορας βαδίζων δ. σέρνοντας αιχμάλωτο με το δεξί χέρι και κρατώντας λάβαρο στο αριστερό. Έξεργο: ΤΕΣΔ.

2,5 γρ. 18 χιλ. Άξονας 6 Δείκτης φθοράς 4

RIC IX Thessalonica 16A

Ψ9-10 στρώμα καταστροφής, αίθριο, εντός οικοδομήματος

44. N.14.6.

ΑΕ3

Βάλης ή Βαλεντινιανός Α'

Ασαφές νομισματοκοπείο, 364–375 μ.Χ.

E. D N VALENTINI-ANVS P F AVG. Προτομή Βαλεντινιανού Α' δ. με μαργαριταρένιο διάδημα, ιμάτιο και θώρακα.

O. GLORIA RO-MANORVM. Αυτοκράτορας βαδίζων δ. σέρνοντας αιχμάλωτο με το δεξί χέρι και κρατώντας λάβαρο στο αριστερό. Έξεργο: εκτός πετάλου.

2,45 γρ. 18 χιλ. Άξονας 12 Δείκτης φθοράς 4

Ενδεικτικά RIC IX Thessalonica 26A

Ψ13 επιφανειακό πάνω από στρώμα καταστροφής, αίθριο

45. N.14.8.

ΑΕ3

Βαλεντινιανός Α'

Ασαφές νομισματοκοπείο, 364–375 μ.Χ.

E. D N VALENTINI-ANVS P F AVG. Προτομή Βαλεντινιανού Α' δ. με μαργαριταρένιο διάδημα, ιμάτιο και θώρακα.

O. SECVRITAS REIPVBLICAE. Νίκη βαδίζουσα αρ., κρατώντας στεφάνι στο δ. χέρι και φοίνικα στο αρ. Έξεργο: εκτός πετάλου.

1,06 γρ. 15 χιλ. Άξονας 12 Δείκτης φθοράς 4

Ενδεικτικά RIC IX Thessalonica 27A

Ψ13 στρώμα καταστροφής αίθριο

46. N.12.39.

ΑΕ3

Βαλεντινιανός Α' ή Βάλης

Ασαφές νομισματοκοπείο, 364–375 μ.Χ.

E. D N VALEN-S P F AVG. Προτομή Βάλεντος δ., με μαργαριταρένιο διάδημα, ιμάτιο και θώρακα.

O. GLORIA RO-MANORVM. Αυτοκράτορας βαδίζων δ. σέρνοντας αιχμάλωτο με το δεξί χέρι και κρατώντας λάβαρο στο αριστερό. Έξεργο: ασαφές.

1,32 γρ. 16 χιλ. Άξονας 12 Δείκτης φθοράς 3

Ενδεικτικά RIC IX Thessalonica 26B

X10 X11 T9/12 κλίμακα, ταφικό, αίθριο

47. N.12.11.

ΑΕ3

Βαλεντινιανός Α΄

Θεσσαλονίκη, 364–375 μ.Χ.

E. D N VALEN-S P F AVG. Προτομή Βάλεντος δ. με μαργαριταρένιο διάδημα, μάτιο και θώρακα.

O. GLORIA RO-MANORVM. Αυτοκράτορας βαδίζων δ. σέρνοντας αιχμάλωτο με το δεξί χέρι και κρατώντας λάβαρο στο αριστερό. Έξεργο: TES

1,73 γρ. 16,5 χιλ. Άξονας 6 Δείκτης φθοράς 3

RIC IX Thessalonica 26B

Ψ12 επιφανειακό στρώμα αίθριο

48. N.12.19.

ΑΕ3

Βαλεντινιανός Α΄ / Βαλεντινιανός Β΄ / Βάλης

Ασαφές νομισματοκοπείο, 364–375 μ.Χ.

E. Προτομή αυτοκράτορα δ. με διάδημα, μάτιο και θώρακα.

O. GLORIA RO-MANORVM. Αυτοκράτορας βαδίζων δ. σέρνοντας αιχμάλωτο με το δεξί χέρι και κρατώντας λάβαρο στο αριστερό. Έξεργο: ασαφές.

1,65 γρ. 15 χιλ. Άξονας 12 Δείκτης φθοράς 3

Ενδεικτικά RIC IX Thessalonica 26A

Ψ9-10 στρώμα καταστροφής, αίθριο, εντός οικοδομήματος

49. N.12.13. (βλ. Δαμάσκος και Πλάντζος 2017β, 14; Πλάντζος 2017, 27)

ΑΕ3

Βαλεντινιανός Α΄

Σίσακ, 367 – 375 μ.Χ.

E. D N VALENTINI-ANVS P F AVG. Προτομή Βαλεντινιανού Α΄ δ. με μαργαριταρένιο διάδημα, μάτιο και θώρακα.

O. SECVRITAS REIPVBLICAE. Νίκη βαδίζουσα αρ., κρατώντας στεφάνι στο δ. χέρι και φοίνικα στο αρ. Αρ. στο πεδίο άστρο. Έξεργο: R/O/H/TSISC

2,18 γρ. 18 χιλ. Άξονας 1 Δείκτης φθοράς 6

RIC IX Siscia 15A

Ψ9-10 στρώμα καταστροφής, αίθριο, εντός οικοδομήματος

50. N.12.15.

ΑΕ3

Βαλεντινιανός Α΄

Θεσσαλονίκη (:), 367–375 μ.Χ.

E. D N VALENTINI-ANVS P F AVG. Προτομή Βαλεντινιανού Α΄ δ. με μαργαριταρένιο διάδημα, μάτιο και

θώρακα.

O. GLORIA RO-MANORVM. Αυτοκράτορας βαδίζων δ. σέρνοντας αιχμάλωτο με το δεξί χέρι και κρατώντας λάβαρο στο αριστερό. Στο πεδίο δ. Β. Έξεργο: ασαφές.

1,48 γρ. 16 χιλ. Άξονας 11 Δείκτης φθοράς 3

Ενδεικτικά RIC IX Thessalonica 26A

Ψ11 στρώμα καταστροφής αίθριο

51. N.10.5.

AE2

Θεοδόσιος Α΄

Νικομήδεια, 378–383 μ.Χ.

E. D N VALENTINIANVS P F AVG. Προτομή Βαλεντινιανού Β΄ δ., με διάδημα, θώρακα και ιμάτιο.

O. REPARATIO- REI PVB. Αυτοκράτορας κατ' ενώπιον, κεφαλή αρ., κρατώντας σφαίρα με Νίκη στο αρ. χέρι και ανασηκώνοντας με το δεξί γονατιστή γυναίκα φέρουσα πυργόμορφο στέμμα. Έξεργο: SMNB

3,2 γρ. 23,5 χιλ. Άξονας 12 Δείκτης φθοράς 5

RIC IX Nicomedia 27b

Ω11 επιφανειακό στρώμα ανατολική στοά αίθριο

52. N.12.2.

AE

Θεοδόσιος Α΄

Ασαφές νομισματοκοπείο, 378 – 383 μ.Χ.

E. Προτομή αυτοκράτορα δ. (Θεοδόσιος, Βαλεντινιανός Β΄, Αρκάδιος, Γρατιανός) με μαργαριταρένιο διάδημα, ιμάτιο και θώρακα.

O. VOT/XX/MVLT/XXX εντός στεφάνου.

0,87 γρ. 13 χιλ. Άξονας 1 Δείκτης φθοράς 3

Ενδεικτικά RIC IX Antioch 58B

Ω12 επιφανειακό στρώμα αίθριο

53. N.12.3. (αντίθετα με τους Δαμάσκο και Πλάντζο 2017α, 527)

AE2

Θεοδόσιος Α΄

Νικομήδεια (:), 378–383 μ.Χ.

E. D N GRATIA-NVS P F AVG. Προτομή Γρατιανού δ. με διάδημα, ιμάτιο και θώρακα.

O. REPARATIO- REIPVB. Αυτοκράτορας κατ' ενώπιον, κεφαλή αρ., κρατώντας σφαίρα με Νίκη στο αρ. χέρι και ανασηκώνοντας με το δεξί γονατιστή γυναίκα φέρουσα πυργόμορφο στέμμα. Έξεργο: SMN(?)

4,98 γρ. 21,5 χιλ. Άξονας 7 Δείκτης φθοράς 4

RIC IX Nicomedia 27A

Ψ9-10 στρώμα καταστροφής, αίθριο, εντός οικοδομήματος

54. N.12.24.

ΑΕ4

Θεοδόσιος Α΄

Κύζικος (?), 378–383 μ.Χ.

E. D N GRATIA-NVS P F AVG. Προτομή Γρατιανού δ. με μαργαριταρένιο διάδημα, ιμάτιο και θώρακα.

O. VOT/V εντός στεφάνου. Έξεργο: SMK(?)

0,8 γρ. 13 χιλ. Άξονας 5 Δείκτης φθοράς 3

RIC IX Cyzicus 20A

Ψ11 στρώμα καταστροφής αίθριο

55. N.14.9.

ΑΕ2

Θεοδόσιος Α΄

Νικομήδεια (:), 378–383 μ.Χ.

E. D N GRATIA-NVS P F AVG. Προτομή Γρατιανού δ. με διάδημα, ιμάτιο και θώρακα.

O. REPARATIO- REIPVB. Αυτοκράτορας κατ' ενώπιον, κεφαλή αρ., κρατώντας σφαίρα με Νίκη στο αρ. χέρι και ανασηκώνοντας με το δεξί γονατιστή γυναίκα φέρουσα πυργόμορφο στέμμα. Έξεργο: SMN?

4,89 γρ. 22 χιλ. Άξονας 1 Δείκτης φθοράς 4

RIC IX Nicomedia 27A

Ψ13 στρώμα καταστροφής αίθριο

56. N.12.41. (αντίθετα με τους Δαμάσκο και Σκρέκα 2017, 24)

Θεοδόσιος Α΄

Θεσσαλονίκη (:), 378–388 μ.Χ.

E. D N THEODO-SIVS P F AVG. Προτομή Θεοδοσίου Α΄ (ή Γρατιανού) δ. με μαργαριταρένιο διάδημα, ιμάτιο και θώρακα.

O. VOT/X/MVLT/XX εντός στεφάνου. Έξεργο: TESB?

0,90 γρ. 13 χιλ. Άξονας 12 Δείκτης φθοράς 3

RIC IX Thessalonica 49B;

X10 11 T9/12 κλίμακα, ταφικό, αίθριο

57. N.12.42. (αντίθετα με τους Δαμάσκο και Σκρέκα 2017, 24)

ΑΕ3

Βαλεντινιανός Β΄

Θεσσαλονίκη/ Ακυληία/ Σίσακ, 383–388 μ.Χ.

E. D N THEODO-SIVS P F AVG. Προτομή Θεοδοσίου Α΄ δ. με διάδημα, ιμάτιο και θώρακα.

O. GLORIA RO-MANORVM. Αυτοκράτορας βαδίζων δ., σέρνοντας αιχμάλωτο με το δεξί χέρι και κρατώντας λάβαρο στο αριστερό.

1,29 γρ. 16,5 χιλ. Άξονας 2 Δείκτης φθοράς 3

Ενδεικτικά RIC IX Thessalonica 60B

X10 11 T9/12 κλίμακα, ταφικό, αίθριο

58. N.12.9.

Βάλης/ Βαλεντινιανός Α' / Βαλεντινιανός Β'

Ασαφές νομισματοκοπείο, 364–388 μ.Χ.

Ε. Προτομή αυτοκράτορα δ. με διάδημα, ιμάτιο και θώρακα (Αδιάγνωστος).

Ο. GLORIA RO-MANORVM. Αυτοκράτορας βαδίζων αρ. σέρνοντας αιχμάλωτο με το αριστερό χέρι και κρατώντας λάβαρο στο δεξί,?

1,16 γρ. 12 χιλ. Άξονας 11 Δείκτης φθοράς 3

Ενδεικτικά RIC IX Thessalonica 60B

Ψ11 επιφανειακό στρώμα αίθριο

59. N.14.11.

Βάλης/ Βαλεντινιανός Α' / Βαλεντινιανός Β'

Ασαφές νομισματοκοπείο, 364–388 μ.Χ.

Ε. Προτομή αυτοκράτορα δ. με διάδημα, ιμάτιο και θώρακα.

Ο. GLORIA RO-MANORVM. Αυτοκράτορας βαδίζων αρ. σέρνοντας αιχμάλωτο με το αριστερό χέρι και κρατώντας λάβαρο στο δεξί,?

1,12 γρ. 16 χιλ. Άξονας 4 Δείκτης φθοράς 1

Ενδεικτικά RIC IX Thessalonica 60B

X10 Ψ10 έδραση τοίχου αίθριο (καταστροφής)

60. N.12.12.

ΑΕ4

Θεοδόσιος Α'

Ασαφές νομισματοκοπείο, 388–393 μ.Χ.

Ε. Κεφαλή Θεοδοσίου Α' / Αρκάδιου/ Ονώριου/ Βαλεντινιανού Β' δ., με διάδημα, ιμάτιο και θώρακα.

Ο. SALVS REI – PVBLICAE. Νίκη βαδίζουσα αρ., φέρουσα λάβαρο στο δεξί χέρι πάνω από τον ώμο και σέρνοντας αιχμάλωτο με το αρ. Στο πεδίο αρ. Ρ.

1,46 γρ. 16 χιλ. Άξονας 9 Δείκτης φθοράς 2

Ενδεικτικά RIC IX Thessalonica 65A

Ψ9-10 στρώμα καταστροφής, αίθριο, εντός οικοδομήματος

61. N.12.23.

ΑΕ4

Θεοδόσιος Α'

Ασαφές νομισματοκοπείο, 388–393 μ.Χ.

Ε. Κεφαλή Θεοδοσίου Α' / Αρκάδιου/ Ονώριου/ Βαλεντινιανού Β' δ., με διάδημα, ιμάτιο και θώρακα.

Ο. SALVS REI - PVBLICAE. Νίκη βαδίζουσα αρ., φέρουσα λάβαρο στο δεξί χέρι πάνω από τον ώμο και σέρνοντας αιχμάλωτο με το αρ. Στο πεδίο αρ. Ρ.

0,65 γρ. 11,5 χιλ . άξονας 6 Δείκτης φθοράς 1

Ενδεικτικά RIC IX Thessalonica 65A

Ψ11 στρώμα καταστροφής, αίθριο

62. N.14.7.

ΑΕ3-4

Θεοδοσιανή δυναστεία

Ασαφές νομισματοκοπείο, 425–457 μ.Χ.

Ε. Προτομή αυτοκράτορα δ.

Ο. Σταυρός εντός στεφάνου

0,29 γρ. 10 χιλ. άξονας 4; Δείκτης φθοράς 1

Ενδεικτικά RIC X Theodosius II (East) 440

Σ10 επιφανειακό στρώμα, βασιλική

63. N.12.7.

ΑΕ4

Ύστερων αυτοκρατορικών χρόνων

Ασαφές νομισματοκοπείο

Ε. Προτομή αυτοκράτορα δ.

Ο. αδιάγνωστος

0,83 γρ. 14 χιλ. Άξονας 9 Δείκτης φθοράς 1

Ψ12 επιφανειακό στρώμα αίθριο

64. N.10.6.

Ύστερων αυτοκρατορικών χρόνων

Ασαφές νομισματοκοπείο

Ε. Προτομή αυτοκράτορα δ.

Ο. αδιάγνωστος

1,36 γρ. 12 χιλ. Άξονας 3 Δείκτης φθοράς 1

Ω11 επιφανειακό στρώμα, αίθριο

65. N.10.4.

ΑΕ4

Ύστερων αυτοκρατορικών χρόνων

Ασαφές νομισματοκοπείο

Ε. Προτομή αυτοκράτορα δ.

Ο. αδιάγνωστος

1,43 γρ. 15,5 χιλ. Άξονας 1 Δείκτης φθοράς 1

Ψ10 επιφανειακό στρώμα, αίθριο

66. N.12.5.

ΑΕ4

Ύστερων αυτοκρατορικών χρόνων

Ασαφές νομισματοκοπείο

Ε. Προτομή αυτοκράτορα δ.

Ο. αδιάγνωστος

1,03 γρ. 14,5 χιλ. Δείκτης φθοράς 2

Ψ12 επιφανειακό στρώμα, αίθριο

67. N.17.1

Ε. Προτομή αυτοκράτορα δ.

Ο. αδιάγνωστος

Ασαφές νομισματοκοπείο

3,38 γρ. 20 χιλ. Άξονας 9 Δείκτης φθοράς 1

Ταφή T2/17

68. N.12.6.

Ύστερων αυτοκρατορικών χρόνων

Ασαφές νομισματοκοπείο

Αδιάγνωστο

0,79 γρ. 12 χιλ. Δείκτης φθοράς 1

Ψ12 επιφανειακό στρώμα, αίθριο

69. N.12.21.

Ύστερων αυτοκρατορικών χρόνων

Ασαφές νομισματοκοπείο

Ε. αδιάγνωστος

Ο. αδιάγνωστος

0,55 γρ. 13 χιλ. Δείκτης φθοράς 1

Ψ9 10 στρώμα καταστροφής, αίθριο, εντός οικοδομήματος

70. N.12.35.

ΑΕ3-4

Ύστερων αυτοκρατορικών χρόνων

Ασαφές νομισματοκοπείο

Ε. Προτομή αυτοκράτορα δ.

Ο. Αδιάγνωστος

1,97 γρ. 15 χιλ. Δείκτης φθοράς 1

X10 στρώμα καταστροφής αίθριο

71. N.14.10

Αδιάγνωστο

0,59 γρ. 12 χιλ. Δείκτης φθοράς 0

Ψ13 στρώμα καταστροφής, αίθριο

ΠΙΝΑΚΕΣ³

1

2

3

4

5

6

7

8

³ Ευχαριστίες οφείλονται στη Φωτεινή Περυσινάκη για τη γραφιστική επιμέλεια των πινάκων.

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

31

32

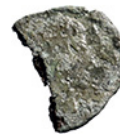
33

34

35

36

37

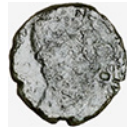

38

39

40

41

42

43

44

45

46

47

48

49

50

51

52

53

54

55

56

57

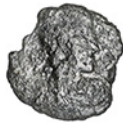

58

59

60

61

62

63

64

65

66

67

68

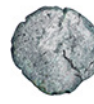
69

70

71

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αδάμ-Βελένη, Π. 1998. «Ανασκαφή παλαιοχριστιανικής βασιλικής σε θέση ελληνιστικών – παλαιοχριστιανικών χρόνων στην Αρέθουσα Ν. Θεσσαλονίκης». *AEMΘ* 9 (1995): 351–66.
- Arevalo Gonzalez, A. και E. Moreno Pulido. 2019. «Late Punic and Roman Burial Ritual in *Gadir/Gades*. Comparative Study through Monetary Deposition in Tombs». *Journal of Archaeological Numismatics* 9: 69–87.
- Bellinger, A.R. 1928. «A Constantinian Hoard from Attica». *AJA* 32.4 (1928): 496–501.
- Βραχιονίδου, Σ. 2017. «Το υστερορωμαϊκό νεκροταφείο του Κλείτου». *AEMΘ* 26 (2012): 101–10.
- Burnett, A. 2000. «The Coinage of Roman Macedonia». Στο *Οβολός 4, Το νόμισμα στο μακεδονικό χώρο. Πρακτικά Β' Επιστημονικής Συνάντησης*, επιμ. Πολυξένη Αδάμ-Βελένη, 89–101. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Cantilena, R. (επιμ.). 1996. «Caronte – Un obolo per l'aldilà. Atti dell'incontro di studi su "La moneta in tomba: un obolo per Caronte?"». Università degli Studi di Salerno, Fisciano 20–22, febbraio 1995", *La parola del passato* 50, τόμοι 182–185, (1996).
- Chryssanthaki-Nagle, K. 2006. «La monnaie funéraire dans les nécropoles de Macédoine». Στο *Rois, cites, nécropoles. Institutions, rites et monuments en Macédoine*, επιμ. A.-M. Guimier-Sorbets, M. Hatzopoulos και Y. Morisot. *Meletemata* 45, 89 – 103. Κέντρο Ελληνικής και Ρωμαϊκής Αρχαιότητας Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών.
- _____. 2019. «Réussir le passage, réussir le trépas: le rite de l'obole à Charon en Macédoine et en Thrace égéenne revisitée». *Journal of Archaeological Numismatics* 9: 387–98.
- Δαμάσκος, Δ. 2008. «Τοπογραφικά ζητήματα της Ορεστίδας και η αναζήτηση της έδρας του Κοινού των Ορεστών». *AEMΘ* 20 (2006): 911–22.
- _____. 2018. «Η πλαστική της αρχαίας Ορεστίδας στα ρωμαϊκά χρόνια» στο *Γλυπτική και κοινωνία στη ρωμαϊκή Ελλάδα: καλλιτεχνικά προϊόντα, κοινωνικές προβολές. Διεθνές Συνέδριο, Ρέθυμνο 26–28 Σεπτεμβρίου 2014*, επιμ. Π. Καραναστάση, Θ. Στεφανίδου-Τιβεριού, Δ. Δαμάσκος, 217–225. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Δαμάσκος, Δ. και Δ. Πλάντζος. 2012. Αδημοσίευτο ανασκαφικό ημερολόγιο. Εφορεία Αρχαιοτήτων Καστοριάς.
- _____. 2014. «Πανεπιστημιακή Ανασκαφή Άργους Ορεστικού». *AEMΘ* 24 (2010): 1–7.
- _____. 2017α. «Πανεπιστημιακή Ανασκαφή Άργους Ορεστικού, 2009–2014». *Δωδώνη* 43–44 (2017): 517–31.
- _____. 2017β. «Πανεπιστημιακή Ανασκαφή Άργους Ορεστικού». *AEMΘ* 26 (2012): 9–15.
- _____. 2019. «Πανεπιστημιακή Ανασκαφή Άργους Ορεστικού». *AEMΘ* 28 (2014): 9–15.
- Δαμάσκος, Δ. και Α. Σκρέκα. 2017. «Ένα υπόγειο ταφικό μνημείο στη θέση Παραβέλα του Άργους Ορεστικού». *AEMΘ* 26 (2012): 17–24.
- Doyen, J.-M. 2007. *Economie, monnaie et société à Reims sous l'Empire romain*. Reims: Société Archéologique Champenoise.
- _____. 2013. «Entre amulettes et talismans: les monnaies trouées. Ce qui cache sous les apparences ». *Journal of Archaeological Numismatics* 3: I–XXXIX.
- _____. 2019α. «L'indice d'usure des monnaies en tant que substitut aux indices de fréquence». Στο *Coin Finds and Ancient Coin Use*, επιμ. S. Krnmmnicsek και J. Chamero, 21–30. Bonn: Verlag Dr. Rudolf Habelt GmbH.
- _____. 2019β. «Le geste et la parole – Une approche scénographique de la monnaie en contexte funéraire». *Journal of Archaeological Numismatics* 9: 7–26.
- Doyen, J.-M., X. Deru, B. Duchêne, S. Ferooz, A. Fossion, B. Gratuze, S. Nieto-Pelletier και Ph. Rollet. 2010. «Les monnaies du sanctuaire celtique et de l'agglomération romaine de Ville-sur-Lumes/Saint-Laurent (départ. des Ardennes, France)». *Moneta* 106: 339–40. Wetteren et Chalreville – Mezieres.
- Doyen, J.-M., J.-P. Duchemin & P.P. Iossif (επιμ.). 2019. «Proceedings of the International Conference «A coin for the dead. Coins for the living. Charon's obol: the end of a Myth? »», *Journal of Archaeological Numismatics* 9 (2019). Bruxelles: CEN.
- Dubuis, O.F. 1999. *Trouvailles monétaires de tombes. Actes du deuxième colloque international du Groupe suisse pour l'étude des trouvailles monétaires (Neuchâtel, 3-4 mars 1995)*. Lausanne : Les Editions du Zèbre.
- Ζωγράφου, Η. και Μ. Κυρανούδη. 2011. «Κρυονέρι Νέων Κερδυλλίων: το ρωμαϊκό νεκροταφείο και η περίπτωση διατήρησης οργανικών ινών σε χάλκινα νομίσματα». *AEMΘ* 22 (2008): 513–20.
- Iossif, P. 2016. «Using Site Finds as Basis for Statistical Analyses of the Seleucid Numismatic Production and Circulation. An Introduction to the Method». Στο *Les monnaies de fouille du monde grec (VIe–Ier s. a.C.). Apports, approches et methodes*. επιμ. F. Duyrat, C. Grandjean, 263–96. Bordeaux: Ausonius και École Française.
- Iossif, P. και E. Markou. 2023. *Strapped for Cash. Needy Soldiers, Reluctant Authorities. Studies on Military Payments in Greek and Roman Antiquity*. *Meletemata* 86. National Hellenic Research Foundation.
- Καραμήτρου-Μεντεσιδη, Γ. 2007. «Νομός Γρεβενών (Κνίδη, Πριόνια) 2005». *AEMΘ* 19 (2005), 541–59.
- Κεραμάρης, Α. και Ε. Παπαγιάννη. 2002. «Υστερορωμαϊκό νεκροταφείο στη βιομηχανική περιοχή της Σίνδου». *AEMΘ* 14 (2000): 145–52.

- Knusel, C.J. και J. Robb. 2016. «Funerary Taphonomy: an overview of goals and methods». *JAS, Reports* (2016): 1 – 19.
- Κρεμύδη-Σισιλιάνου, Σ. 1996. *Η νομισματοκοπία της ρωμαϊκής αποικίας του Δίου*. Αθήνα: Ελληνική Νομισματική Εταιρεία.
- Κρεμύδη-Σισιλιάνου, Σ. 2002. «Ένας νομισματικός θησαυρός από το ιερό του Διός στο Δίου». *AEMΘ* 14 (2000): 367–76.
- Μακροπούλου, Δ. 2007. *Τάφοι και ταφές από το δυτικό νεκροταφείο της Θεσσαλονίκης (β' μισό 3ου αιώνα – 6ος αιώνας μ.Χ.)*. Διδ. διατρ., Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Μάλαμα, Π. και Κ. Νταράκης. 2008. *Νεκροταφείο Ρωμαϊκών Χρόνων στα Νέα Κερδύλλια Σερρών*. Θεσσαλονίκη: 18η Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων.
- Μέντζος, Α. και Δ. Κρικελίκος. 2013. «Οικία της όψιμης αρχαιότητας του Δίου». *AEMΘ* 23 (2009): 149–62.
- Μισαηλίδου-Δεσποτιδίου, Β. 2010. «Άφυτις 2007». *AEMΘ* 21 (2007): 311–22.
- Παζαράς, Θ.Ν. 1998α. «Ανασκαφή νεκροταφείου στη θέση «Λιμόρι» Επανομής (1994)». *AEMΘ* 8 (1994): 241–52.
- _____. 1998β. «Ανασκαφή νεκροταφείου στη θέση Λιμόρι Επανομής (1995)». *AEMΘ* 9 (1995): 321–34.
- _____. 1999. «Ανασκαφή νεκροταφείου στη θέση Λιμόρι Επανομής (1997)». *AEMΘ* 11: 481–94.
- _____. 2008. «Ανασκαφή παλαιοχριστιανικής βασιλικής στο Μπγιάδουδι Επανομής». *AEMΘ* 20 (2006): 515–26.
- Παϊσίδου, Μ., Σ. Βασιλειάδου και Σ. Τζεβρένη. 2013. «Μετρό Θεσσαλονίκης 2009. Το έργο της 9ης Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων». *AEMΘ* 23 (2009): 255–66.
- Παπαγεωργιάδου-Μπάνη, Χ., Ε. Γιαννικαπάνη, Α. Ιακωβίδου και Μ. Μήκα. 2000. «Οι ρωμαϊκές αποικίες στην ελληνική Μακεδονία». Στο *Οβολός 4, Το νόμισμα στο μακεδονικό χώρο. Πρακτικά Β' Επιστημονικής Συνάντησης*, επιμ. Π. Αδάμ-Βελένη, 157–69. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Παπαδοπούλου, Ε., Χ. Κορομηλά και Β. Καραγιάννη. 2020. «Νεκροταφείο ρωμαϊκών και υστερορωμαϊκών χρόνων από τις σωστικές ανασκαφές στον Πλαταμώνα Πιερίας το 2015». *AEMΘ* 29 (2015): 131–39.
- Παπαζώτος, Θ. 1995. «Ανασκαφή Διοκλητιανούπολεως. Οι πρώτες εκτιμήσεις». *ArchDelt* 43 (1988) Μελέτες: 195–218.
- Parker Pearson, M. 2000. *The Archaeology of Death and Burial*. Texas: University Press.
- Perassi, C. 2011. «Monete amuletto e monete talismano. Fonte scritte, indizi, realia per l'età romana». *Numismatica e Antichita Classiche* 50: 223–74.
- Περυσινάκη, Α. 2022. «Θησαυρός υστερορωμαϊκών νομισμάτων από τον Πειραιά». *AURA* 5 (2022): 219–36.
- Πέτκος, Α. 2002. «Ανασκαφή νοτιοδυτικού τμήματος τειχών Διοκλητιανούπολεως στο Άργος Ορεστικό Καστοριάς». *AEMΘ* 14 (2000): 581–90.
- Πλάντζος, Δ. 2017. «Άργος Ορεστικό: η Πανεπιστημιακή Ανασκαφή στη θέση Παραβέλα». *Θέματα Αρχαιολογίας* 1(1): 22–33.
- Psoma, S. 2009. «Tas Sitarchias kai tous Mithous ([Arist.] Oec. 1351b). Bronze Currencies and Cash-Allowances in Mainland Greece, Thrace and the Kingdom of Macedonia». *Revue Belge de Numismatique et de Sigillographie* 155: 3–38.
- Rathbone, D. 2013. «Earnings and Costs: Living Standards and the Roman Economy». Στο *Quantifying the Roman Economy: Methods And Problems*, επιμ. Α. Bowman και Α. Wilson, 299–326. Oxford: Oxford University Press.
- Ravetz, A. 1964. «The Fourth-Century Inflation and Romano-British Coin Finds 1. Patterns of Fourth-Century Coinage on Romano-British sites». *Numismatic Chronicle* 4: 201–31.
- Stevens, S.T. 1991. «Charon's Obol and Other Coins in Ancient Funerary Practice». *Phoenix* 45.3: 215–29.
- Στρατή, Α. & Α. Σινάκος. 2008. «Ανασκαφή υστερορωμαϊκού – παλαιοχριστιανικού νεκροταφείου στο Κλειδί του νομού Φλώρινας». *AEMΘ* 20 (2006): 931 – 8.
- Temin, P. 2017. *The Roman Market Economy*. Princeton: Princeton University Press.
- Thompson, M. 1954. *Agora II. Coins: From the Roman through the Venetian Period*. Princeton: The American School of Classical Studies in Athens.
- Τουράτσογλου, Ι. 1993. *Η νομισματική κυκλοφορία στην αρχαία Μακεδονία (περ. 200 π.Χ. – 268–286 μ.Χ.)*. Η μαρτυρία των θησαυρών. Αθήνα: Ελληνική Νομισματική Εταιρεία.
- Van Andriga, W. 2019. «Coins for the dead and materiality of funerary rituals: concluding remarks», *Journal of Archaeological Numismatics* 9: 509-19.
- Van Genep, A. 2016. *Τελετουργίες διάβασης. Συστηματική μελέτη των τελετών*. Αθήνα: Ηριδανός.
- Walker A.S. 1997. «Excavation Coins: the Use and Misuse of Numismatic Evidence in Archaeology». Στο *Numismatic Archaeology. Archaeological Numismatics. Proceedings of an International Conference held to honour Dr Mando Oeconomides in Athens 1995*, επιμ. Κ.Α. Sheedy και Ch. Papageorgiadou Banis, 17–26. Oxford: Oxbow Monograph 75.
- Χρυσοστόμου, Α. 2013. *Αρχαία Έδεσσα. Τα νεκροταφεία*. (Μελέτες 5). Βόλος: Αρχαιολογικό Ινστιτούτο Θεσσαλικών Σπουδών.
- Yordanova, K. 2019. «The role of pre- Roman coins in funerary practices in the necropoleis of Apollonia and Messambria on the west Pontic littoral». *Journal of Archaeological Numismatics* 9: 445–60.